

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta
Katedra dějin a didaktiky dějepisu

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

„Vždyť už tehdy, když jsem vztáhl ruku, abych bil tebe i tvůj lid morem, mohl jsi být vyhlazen ze země.“
Pohled na mor v 17. století prostřednictvím vybraného díla několika duchovních a světských autorů.

„For by now I could have stretched out my hand and struck you and your people with a plague that would have wiped you off the earth.“ Perspectives on Plague in the 17th century through selected works of several church and lay authors.

Martin Drápal

Vedoucí práce: PhDr. Jan Zdichynec, Ph.D.

Studijní program: Specializace v pedagogice

Studijní obor: Dějepis se zaměřením na vzdělání a Český jazyk se zaměřením na vzdělávání

Odevzdáním této bakalářské práce na téma „*Vždyť už tehdy, když jsem vztáhl ruku, abych bil tebe i tvůj lid morem, mohl jsi být vyhlazen ze země.*“ *Pohled na mor v 17. století prostřednictvím vybraného díla několika duchovních a světských autorů* potvrzuji, že jsem ji vypracoval pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále potvrzuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

19. 4. 2021

Děkuji panu PhDr. Janu Zdichyncovi, Ph.D. za svědomité vedení práce, které nebylo nijak negativně poznamenáno zvláštními podmínkami současné neklidné doby a neslo se vždy v pohodové atmosféře. Velmi děkuji svým rodičům a všem dalším podporovatelům z řad rodiny a přátel. V neposlední řadě bych u této příležitosti rád poděkoval všem pečujícím, kteří sváděli a dosud svádějí boj s „novodobým morem“, nejen ten světský, ale též duchovní.

ABSTRAKT

Tato bakalářská práce se zabývá pohledem na mor v raném novověku, nikoli primárně z hlediska zdravotního, nýbrž duchovního. Tyto pohledy jsou založeny na představovaných pracích vybraných autorů: *Kratičké zprávy o morním nakažení* Jana Amose Komenského, *Deníku morového roku* Daniela Defoea a *Pamatuj Vídni!* Abrahama a Sancta Clara. Pro dosažení co největší objektivity pochází texty z různých zemí (Polska, Anglie a Rakouska) a jejich autoři se hlásí k odlišnému křesťanskému vyznání (českobratrskému, nonkonformistickému a katolickému); navíc jsou dva z nich duchovní a třetí laik. Jakkoli se jedná jen o reprezentativní výběr, vypovídá studium spisů mnohé o člověku 17. a 18. století, jeho životě, duchovním prožitku a vnímání smrti. Autor práce se též pokouší zhodnotit význam sdělení daných děl a posoudit jejich atraktivitu pro současné čtenáře.

KLÍČOVÁ SLOVA

mor; smrt; člověk; Bůh; zbožnost; 17. století; Jan Amos Komenský; Daniel Defoe; Abraham a Sancta Clara

ABSTRACT

This bachelor's thesis analyses views on a plague in Early modern period. Its perspective is not primary medical but spiritual. The views are based on represented works of selected authors: John Amos Comenius' *Very short message about a plague contagion*, Daniel Defoe's *A Journal of the Plague Year* and Abraham a Sancta Clara's *Remember Vienna!*. For the most objective picture, each text comes from a different country (Poland, England and Austria) and their authors have different Christian religion (Unity of the Brethren, Nonconformist and Catholic). On top of that, two of them are clerics and the remaining one is a layman. Although it is just a representative sample, studying of the works says a lot about people in the 17th and 18th century, their lives, spiritual experience and perception of a death. The author of the bachelor's thesis also attempts to understand value of the stated works and assesses their attractiveness for today's readers.

KEYWORDS

plague; death; human; God; religiousness; 17th century; John Amos Comenius; Daniel Defoe; Abraham a Sancta Clara

Obsah

Úvod	7
1 Myšlenkové pozadí práce	11
1.1 Zbožnost.....	11
1.2 Mor.....	17
2 Jan Amos Komenský	23
2.1 O autorovi	23
2.2 Představení díla.....	25
2.3 Samotný rozbor.....	26
2.3.1 Část první.....	28
2.3.2 Část druhá.....	31
2.3.3 Část třetí.....	33
3 Daniel Defoe.....	41
3.1 O autorovi	41
3.2 Představení díla.....	41
3.3 Samotný rozbor.....	43
3.3.1 Mor jako trest Boží a pokání	43
3.3.2 Znamení a šarlatáni.....	45
3.3.3 Smrt a strasti chudých	47
3.3.4 Zločiny a morální selhání	50
3.3.5 Lékařská péče a zdravotnická opatření.....	51
3.3.6 Anglikánská církev kontra nonkonformisté, poměry duchovního života a křesťanská identita.....	53
3.3.7 Boží milost, spravedlnost a Prozřetelnost.....	54
3.3.8 Vypravěčova zbožnost v průběhu doby	56

3.3.9	Život po morové ráně a její duchovní důsledky	58
4	Abraham a Santa Clara	61
4.1	O autorovi	61
4.2	Představení díla	61
4.3	Samotný rozbor	62
4.4	O dočasnosti pozemského života a nevyhnutelnosti smrti	63
4.5	Znamení	64
4.6	Duchovní stav	67
4.7	Ženy	70
4.8	Boháči	73
4.9	Učenci	76
4.10	Manželé	80
4.11	Vojáci	84
4.12	O moru samotném	85
4.13	Zemřelí a memento živým	87
4.14	Péče o potřebné	89
4.15	Napomenutí aneb samotné Pamatuj Vídni!	90
	Závěr	93
	Seznam použitých informačních zdrojů	97
	Seznam příloh	106

Úvod

Nic není v lidském životě jistější než smrt, a nic méně jisté než existence Boha. O co však více je příchod smrti jistější, o to více je Boží existence potřebnější, zamýšlí se na úvod autor práce.¹ A jeho text nebude vlastně ničím jiným než malým příspěvkem na věčné téma vztahu člověka a smrti, člověka a Boha, Boha a smrti, člověka a jiného člověka jako Boží stvoření, jakých již vznikl za řadu staletí bezpočet, a pochopitelně neporovnatelně zásadnějších.

Konkrétně bude zájem soustředěn na období raného novověku a na situaci ochromení z morové nákazy ve vybraných zemích dnešní Evropy, jádrem výzkumu bude zjišťování, jak a nakolik její druhý velký návrat ovlivnil duchovní ovzduší. Jistou představu o pravděpodobných závěrech si lze určitě vytvořit již předem, při vědomí, že zkoumaná doba se z velké části kryje s érou největšího rozmachu barokního stylu. Barokní zbožnost je termín pověstný, ač nikoli prost nejasností,² literární obraz baroka ve většině děl pak snadno identifikovatelný, nicotnost životního pocitu je zřejmá už jen z pouhé povrchní znalosti Bridelovy lyrické duchovní básně *Co Bůh? Člověk?*³ Ohniskem bádání je právě produkce literární, přičemž zvolení autoři – Jan Amos Komenský, Daniel Defoe a Abraham a Sancta Clara –, představují jen jakýsi reprezentativní výběr, zastupující celek. Zdánlivě nahodilá volba má však své jasné výhody – jsou tím zastoupena různá prostředí – česko-polské, britské a vídeňské –, různá vyznání – českobratrské, protestantské a katolické, zcela bez důležitosti není ani fakt, že dva autoři jsou duchovní – biskup a kněz-řeholník, třetí laik.

Se jménem Jana Amose Komenského bývají žáci v naší republice seznámeni již v počátečních ročnících základní školy,⁴ a nesou si tak po zbytek života přinejmenším jakousi představu o jeho významu pro školství. Většina veřejnosti rovněž chová v patrnosti

---

¹ A je si vědom toho, že v době předmoderní by tato úvaha platila jako postulát, dnes již nikoli. Stále by se s ní však jistě řada lidí ztotožnila.

² Více viz MIKULEC 2013.

³ BRIDEL 2013.

⁴ Dokonce i přední historik a znalec Komenského, Josef Polišenský, se svěřil s tím, že jej coby žáka základní školy nenadchl ani Komenský, ani jeho dílo zařazené mezi povinnou četbu – POLIŠENSKÝ 1996, 7. Stejně odcizeně působí s velkou pravděpodobností i na většinu školáků současných. Snad by tedy stálo za to zamyslet se nad tím – a byla by to velká výzva pro pedagogy – jak podat dětem Komenského osobnost tak, aby ji už od počátku vnímali v celé své zajímavosti a komplexnosti a aby na ně učenec nepůsobil dojmem nudného mudrce z dávnověku.

jeho přínos v dalších odvětvích, stejně jako skutečnost, že není znám a uznáván pouze v tuzemsku. O „Učiteli národů“⁵ (což je sice Komenského přízvisko všeobecně známé, leč též velmi nadužívané a ve své podstatě jeho pedagogickou činnost nepříliš přesně vystihující⁶) by toho mohlo být povězeno mnoho a mnoho – také o něm bylo přemnoho napsáno –, pro účely práce však není třeba zevrubného popisu Komenského života a činnosti, ostatně k němu není ani prostor, budou tak podány toliko základní údaje a případně okolnosti usnadňující pochopení konkrétního díla. Při jeho studiu bude autor práce primárně vycházet z Polišenského edice,⁷ jeho pozornosti však neuniklo ani nedávné nové vydání⁸, v některých dílčích případech bude odkazovat na německou verzi spisu.⁹ Při práci s Komenského textem bude pro uvedení či zvýraznění biblických pasáží využívána Bible kralická,¹⁰ z níž ostatně pochopitelně on sám vychází. Ve všech ostatních případech bude citován ekumenický překlad.¹¹ Důležitost Bible pro tuto bakalářskou práci ilustruje již hlavní část jejího názvu, převzatá z knihy Exodus.¹²

Také další probíraný autor bude většině čtenářů poměrně dobře známý, poznají v něm totiž tvůrce jednoho z nejslavnějších děl světové literatury, románu *Robinson Crusoe*.¹³ Tím si Daniel Defoe v kulturním světě zajistil stálou a neotřesitelnou pozici, leč nabízí se otázka, nebylo-li by chybou spokojit se s tímto faktem jako jedinou informací o této neobyčejné osobnosti 17. století, která stihla za život dozajista více než sepsat příběh jednoho z největších dobrodružství všech dob,¹⁴ ač ani to není samozřejmě málo. Při prezentaci jeho díla bude autor práce vycházet v první řadě z překladu Františka Fröhliche,¹⁵ který hodnotí jako podařený. Opomenut ovšem nezůstane ani originální text.¹⁶ Pro interpretaci Defoeova

---

⁵ Otázka národa v raném novověku je značně problematická, už proto nemůže být toto označení zcela vyhovující, více viz MAUR 2000.

⁶ POLIŠENSKÝ 1996, 163.

⁷ KOMENSKÝ 1972.

⁸ KOMENSKÝ 2020.

⁹ KOMENSKÝ 1631.

¹⁰ Bible svatá 2011.

¹¹ Bible, Český ekumenický překlad, 2009.

¹² Ex 9, 15.

¹³ Ten se zakládá na skutečném osudu skotského námořníka Alexandera Selkirka, jenž byl roku 1704 vysazen na pustý ostrov Juana Fernandéze – BRADBURY 2003, 43.

¹⁴ Nejde jen o podmanivé romantické vyprávění, význam románu je samozřejmě větší, jde o pozoruhodný mýtus odloučenosti, chytrosti a vůli k životu. I tak zůstává dílo přitažlivé i pro děti, – BRADBURY 2003, 43 –, ačkoli nikoli v originálním podání, nýbrž převyprávěné.

¹⁵ DEFOE 1982. Nebude-li v citátech uvedeno jinak, půjde vždy o tento překlad.

¹⁶ DEFOE 1876. Při práci s ním bude autor práce prezentovat svůj vlastní překlad.

textu vytvořil autor práce členění vlastní, v případě zbývajících děl vychází z jejich vlastního poměrně přehledného strukturování.

Třetí a poslední z probíraných autorů, Abraham a Sancta Clara, bude čtenářům nepochybně nejméně povědomý, velké části zřejmě zcela neznámý. Bude mi ctí pokusit se zjednat nápravu, zejména představením Abrahamova díla, jež nám ostatně o autorovi prozradí mnohé a hlavně to nejdůležitější z jeho osobnosti. Představovaný spis vyšel česky zásluhou Václava Stoklasa.¹⁷ Ten se s překladem potýkal velmi statečně¹⁸ – také bude jeho verze coby východisko v největší míře použita –, Abraham je však autorem dynamického stylu psaní, věčných hrátek se slovy a nepřeborné imaginace. Dovolím si tedy v některých pasážích na okamžik překladatelskou úlohu převzít ve snaze dílo více zpřístupnit současnému čtenáři.¹⁹

Nejsem samozřejmě jediným, kdo vyzoroval jistou podobnost mezi časy morové nákazy a „dobou koronavirovou“ probíhající toho času mezi léty 2020–2021. Co se probíraných děl týče, sklízí největší ohlas dílo Defoeovo,²⁰ což je do značné míry dané tím, že pochází z velmi sledovaného anglického prostředí a je psáno jazykem, jemuž v současnosti rozumí nejvíce lidí. Též nedávné vydání Komenského spisu v nakladatelství Poutníkovy četba svědčí o pociťování jisté podobnosti situací obou dob. Většina studií a článků se však zabývá lékařsko-hygienickou stránkou moru, dále například stránkou ekonomickou či sociologickou – tématem této práce je ryze duchovní charakter stavu morové nákazy.

I v tomto ohledu mají totiž, dle mého názoru, současnému člověku tehdejší díla co nabídnout, kromě toho i zde dochází někdy k průniku s tématy ostatními, například oním

---

¹⁷ Žil 1881–1919, český nakladatel a překladatel.

¹⁸ Jeho zanícení pro Abrahamovo dílo velmi pravděpodobně souvisí s horlivým katolictvím. Načas sice z církve vystoupil, na sklonku života se do ní však navrátil – Slovník českých nakladatelství 1849–1949, <https://www.slovník-nakladatelství.cz/nakladatelství/v-stoklas.html>, vyhledáno 12. 4. 2021.

¹⁹ V těchto případech bude vlastní překlad zdůrazněn, jinak zůstává východiskem překlad Stoklasův.

²⁰ Namátkou například JORDISON 2020b –

<https://www.theguardian.com/books/booksblog/2020/may/05/defoe-a-journal-of-the-plague-year-1722-our-time> (vyhledáno 14. 4. 2021), GROVER 2020 – <https://www.insidehook.com/article/books/daniel-defoe-journal-plague-year-predicted-coronavirus> (vyhledáno 14. 4. 2021), ROBERTS 2020 – <https://theconversation.com/coronavirus-defoes-account-of-the-great-plague-of-1665-has-startling-parallels-with-today-135579> (vyhledáno 14. 4. 2021), v českém prostředí KECHLIBAR 2020 – <https://kechlibar.net/2020/02/22/2020-vs-1665-aneb-jak-malo-se-za-tu-dobu-v-nekterych-myslich-zmenilo/> (vyhledáno 14. 4. 2021).

hlediskem lékařsko-hygienickým. Jako příklad poslouží například slovo karanténa. Pochází z italského slova *quaranta* znamenající čtyřicet. Tolik dní byla na moři držena posádka lodi, než jí bylo povoleno vystoupit na břeh. Toto opatření bylo uplatňováno již od 14. století a sloužil jako prevence před morovou nákazou.²¹ Není snad od věci povšimnout si významu čísla 40 v Písmě svatém. To je tam zastoupeno bohatě – namátkou: čtyřicet dní a čtyřicet nocí trvala Potopa světa, čtyřicet let krácel izraelský lid do země zaslíbené, za čtyřicet dní bylo vyvráceno hříšné Ninive,²² čtyřicet dní byl Ježíš na poušti pokoušen d'áblem. Čtyřicet dní trvá postní doba. Všechny tyto případy jedno spojuje – čtyřicítka vymezuje dobu potřebnou k tomu, aby přišlo očištění a bylo tak dosaženo určitého cíle.²³

---

²¹ MACKOWIAK 2002, <https://academic.oup.com/cid/article/35/9/1071/330421>, vyhledáno 20. 2. 2021.

²² Prorok Jonáš předpověděl zkázu města, k jeho zničení ovšem nedošlo. Tento zdánlivý nesoulad vysvětlil sv. Augustýn – zničeno bylo hříšné Ninive, tedy nepravost jeho obyvatel, kteří se obrátili – Svatý Augustin, *Judaismus a křesťanství: Svatý Augustin o smyslu půstu*, <http://svatyaugustinestranky.cz/clanky/vlastni-postrehy/malickosti-ze-zivota-xiv.html>, vyhledáno 24. 2. 2021.

²³ Tento postřeh převzal autor práce z kázání P. Vladimíra Kalíka proneseném při jedné z nedělních mší v zimě 2021 v kostele Neposkvrněného početí Panny Marie ve Strašnicích.

1 Myšlenkové pozadí práce

1.1 Zbožnost

Přeje-li si dnes člověk pochopit jakoukoli sféru života v raném novověku, či pokouší-li se dokonce nahlédnout raně novověký svět v jeho celistvosti, musí k tomu nutně poznat a akceptovat obrovskou úlohu náboženství a církvi pro tehdejší chod společnosti a bytí každého člověka žijícího v tehdejší Evropě. Bez této elementární znalosti pozbývá hodnocení středověkých a raně novověkých dějin takřka jakékoli relevance, přesto se k němu mnozí leckdy uchylují. Neznalost veřejnosti je hluboce zakořeněna, je tak zřejmě třeba ji přijmout,²⁴ v některých případech však znaky nepochopení vykazují i serióznější nebo alespoň navenek seriózní zájemci.²⁵ Proto bude i na tomto místě podáno sic stručné, leč esenciální poučení o roli náboženství a zbožnosti²⁶ v tehdejší době. Hned na samý začátek je třeba se vypořádat se dvěma přinejmenším zdánlivými obtížemi, aby bylo co možná objektivní posouzení religiozity, zejména českých zemí, reálné.

Zaprvé se jedná o pobělohorskou rekatolizaci Čech a Moravy, do značné míry násilnou a nekompromisní. Tento proces nebude v očích mnoha lidí vytvářet prostředí, které by korespondovalo s představou idylické a v Kristově lásce působící společnosti. Pokud však zájemce opustí nesmyslnou tezi o církvi pečující toliko o peníze a parazitující na důvěře věřících a bude mít na zřeteli tehdejší přesvědčení o potřebě spásy lidstva skrze pravou

---

²⁴ Jiří Mikulec o propasti mezi současností a náboženským smýšlením minulosti píše, že „je samozřejmě logickým důsledkem historického vývoje a rozhodně nemá smysl nad ní jakkoliv lkát“ – MIKULEC 2013, 7. Zřejmě však nejde o pouhou neznalost, nýbrž i zjevnou zaujatost. Autorovi práce tak leckdy způsobí smutek nikoli snad přímo sama odtrženost od tehdejší duchovnosti, jako spíše hrdé lpění na scestném výkladu o její povaze.

²⁵ Za zvláště odstrašující případ lze označit českého režiséra Zdeňka Trošku, jenž v jednom z rozhovorů uvedl: „Církev je firma, náboženství její velice dobře promyšlený program. Pozorně jsem si prostudoval dějiny církve, papežství, inkvizice, církevních řádů a vůbec evropskou historii. A výsledek? Dva tisíce let trvající boj o moc a majetek, nic víc. Ve jménu Boha a Krista. Ti, kdo se ozvali a nesouhlasili s tím či oním, byli prohlášeni za kacíře a bez milosti likvidováni. Stejně jako to dělali všichni diktátoři“ – <https://www.novinky.cz/kultura/clanek/reziser-zdenek-troska-pohadkove-pribehy-nebyly-pro-deti-40055728>. Zde a v podobných případech nelze než aplikovat slova Jiřího Mikulce: „Obrovská zjednodušení a nepochopení úlohy náboženství a církvi pro život v minulosti jsou patrná v názorech převládajících v široké veřejnosti, o čemž přesvědčí sebekratší nahlédnutí do internetových diskusí, v nichž se taková témata občas vyskytnou. Ale i u vážných zájemců o starší české dějiny, například u posluchačů historie na filozofických fakultách, narážíme dennodenně nejen na faktické neznalosti náboženských reálií, ale současně i na určité nepochopení smyslu náboženského života v minulosti“ – MIKULEC 2013, 7.

²⁶ Odborný zájem o zbožnost vzrostl v průběhu 20. století a souvisí s odklonem od staršího modelu studia náboženských dějin, jež věnovaly pozornost především „významným“ osobnostem (z řad biskupů, zakladatelů řádů, reformátorů aj.) a vývoji dogmatiky – ČAPSKÁ 2014, 319.

víru,²⁷ musí nezaujatě porozumět tomu, že katolická církev reagovala na reformaci protireformací.²⁸ Tento proces si jistě vyžádal i některé prostředky, které rozhodně nevzbuzují sympatie,²⁹ a není proto překvapivé, že antipatie k jejich strůjčům přetrvávala ještě dlouho po zdaru celé rekatolizační akce³⁰ (nelichotivý úkol rekonverze připadl v našem prostředí v největší míře jezuitům, kterým podstatně později spílal nejen Karel Havlíček Borovský, jiný vztah k nim ovšem pociťovali v Itálii nebo ve Španělsku, ze kterého Tovaryšstvo vzešlo a kde byl rekatolizací pověřen dominikánský řád). Rekatolizace přes všechna svá negativa zůstává pevnou součástí barokního světa, baroko lze ostatně za protireformační sloh směle označit. Nelze ani zavřít oči před tím, že spory mezi konfesemi byly běžnou realitou 16. a 17. století a třicetiletou válku lze označit nejen jako mocenský, ale i náboženský konflikt. Vzbuzuje to však údiv v době, pro niž je náboženství málem vším, všichni lidé jsou členy některé církve³¹ a přinášejí tak do své náboženské realizace nejen to dobré ze své víry, ale i mnohé špatné ze své lidské slabosti a neschopnosti či neochotě odolávat svodům ďábla? Navíc ani sám Ježíš svým následovníkům žádnou selanku nepřislíbil, když řekl: „*Povstane národ proti národu a království proti království, bude hlad a zemětřesení na mnoha místech*“ (Mt 24, 7) či: „*Myslíte, že jsem přišel dát zemi pokoj? Ne, pravím vám, ale rozdělení! Neboť od této chvíle bude rozděleno v jednom domě pět lidí: tři proti dvěma a dva proti třem; budou rozdělení otec proti synu a syn proti otci, matka proti dceři a dcera proti matce, tchyně proti snaze a snacha proti tchyni*“ (Lk 12, 51–53). Podrobnější podání sporů mezi jednotlivými církvemi je tématem pro řadu studií, konfesijní neshody však nekladou výzkumu zbožnosti žádné velké překážky, zvláště pak v situaci, kdy budou k posouzení předloženy spisy zástupců různých křesťanských vyznání, kteří vychází až na jisté odchylky z totožného znění Bible i obecně křesťanského vnímání smrti.

---

²⁷ Ferdinand II., pro nějž se rekatolizace stala jedním z hlavních panovnických úkolů, byl člověk velmi zbožný a o přivedení svých poddaných zpět k Římu usiloval nejen kvůli zajištění jednoty zemí a národů, ale též kvůli spáse jejich duší – ČORNEJOVÁ 2008, 90.

²⁸ Jak reformace, tak protireformace nejsou jen úsilím o vyřešení „náboženského problému“, poněvadž jsou pevně ukotveny ve společenských a politických procesech oné doby. Na obou stranách tedy bylo náboženství podřízeno „státnímu zájmu“ vznikajících moderních států – VÁLKA 2009, 46.

²⁹ Často je ovšem opomíjen fakt, že násilím na svou víru přiváděli i protestanté.

³⁰ Pokud má však být rekatolizace nahlížena v širších souvislostech jako úsilí o pokatolštění celé Evropy, nemůže být pochopitelně zhodnocena jako zcela úspěšná – ve významných oblastech kultury dominovaly pravosláví a islám, podstatně byl zastoupen judaismus a rozmáhala se heretická hnutí, prezentovaná na sklonku středověku husitstvím a na počátku novověku německou reformací – PÁNEK 1995.

³¹ Samozřejmě s výjimkou židů a muslimů.

Druhou svízelí je samotný pojem barokní zbožnosti. Jiří Mikulec si ve své publikaci klade otázku, zda nejde o poněkud vyprázdněný pojem a zároveň jaksi mytický nadsazenou skutečnost, zda se skutečně jednalo o svébytný, od předchozí a následující epochy podstatně rozdílný způsob náboženského prožívání. Varuje tak před tím, aby si čtenář tehdejší zbožnost lidí neidealizoval, lze se s ní setkat, jen pokud byla vyjádřena explicitně, například v podobě vykonané poutě či mše svaté, což ovšem nevypovídá mnoho o tom, jak člověk svou víru prožíval niterně.³² Tento postřeh je velice cenný a je třeba jej mít na paměti. Přesto však nelze než se oněch očividných a možná i někdy na efekt činěných projevů zbožnosti podržet, neboť opravdu není příliš jiných prostředků,³³ kromě toho sama Bible učí, že opravdovost zbožnosti je s to odhalit pouze Bůh: „*Člověku se všechny jeho cesty zdají přímé, ale srdce zpytuje Hospodin*“ (Př 21, 2).

I v souladu s předchozím poznatkem neklade si práce za cíl popsat zevrubně projevy barokní zbožnosti. Účast na mších svatých, dodržování církevních svátků a postů či přijímání svátostí představují jednání zcela očekávatelná, o rozvinuté úctě ke svatým, zvláště kultu Panny Marie, okázalosti až divadelnosti barokního umění, pravidelných hojných regionálních poutí či významu církevních řádů toho bylo zase již mnoho napsáno a pro vytčené téma to nemá kardinální důležitost. Lépe bude tedy zaměřit se na smrt a poslední věci člověka vůbec, a tím posléze na celý cíl jeho života, který z tohoto zkoumání jistě vyplyne.

Povědomí o smrti, které středověký a raně novověký člověk choval, vycházelo z tradice antiky, judaismu a raného křesťanství a za přispění značného vlivu díla církevních Otců se utvářel po celé období středověku.³⁴ Smrt byla v té době skutečně všudypřítomná. Jistě, i dnes je člověk dennodenně konfrontován s nejméně několika případy úmrtí, ovšem povětšinou z přehledu zpravodajství, tehdy však, hlavně kvůli vysoké úmrtnosti dětí (zhruba každé třetí dítě se nedožilo jednoho roku života, každé druhé zemřelo v nedožitých pěti), šlo o všední událost v životě rodiny, vesnice či města. I proto tehdy přišly člověku myšlenky na smrt častěji, a to nikoli jen v podobě vidiny úmrtního lože. Od mládí se pokoušel vnímat

---

³² MIKULEC 2013, 23.

³³ Studium religiozity prochází od 2. poloviny 20. století znatelným vývojem, jenž do budoucna slibuje mnohé, je však třeba koncept zbožnosti propojovat s jinými kategoriemi, neboť právě tento přístup obvykle zajistí bádání nejlepší výsledky – ČAPSKÁ 2014, 337.

³⁴ Samozřejmě bylo též ovlivněno bezprostřední lidskou zkušeností se smrtí obecně.

smrt jako součást posledních věcí člověka vedle Božího soudu, pekla a nebe, někdy též očistce.³⁵

Zdůrazňována byla často nicotnost samotné lidské existence, vždyť člověk je jen prach a v prach se navrátí (Gn 3, 19), v dobové literatuře lze rovněž vypožorovat imaginaci páry nad hrncem, tmavé propasti, pokrmu červů, mršiny a podobně. Hodnota všeho jmění se ukáže až v okamžiku smrti, a protože žádný majetek si s sebou nikdo do hrobu nevezme, je jakékoli jeho hromadění zbytečné a vlastně i škodlivé.³⁶ K čemu byly boháčovi plány využití hojné úrody, když té samé noci zemřel (Lk 12), pro jiného znamenalo hamounství spolu s netečností k bližnímu žár pekelného ohně (Lk 16). Není však na místě podlehnout častému dojmu, že bohatství je samo o sobě špatné – mimo jiné může být prostředkem pomoci ostatním. Problém bohatého muže ze známého evangelijního příběhu není to, že byl bohatý, ale že chtěl být při své movitosti dokonalý a na svém majetku lpěl více než na své víře. Takové bohaté má Ježíš na mysli, když říká, že než by oni vešli do Božího království, snáze projde velbloud uchem jehly (Mk 10, 25). Potřebu upřednostnění věcí věčných před věcmi dočasnými pak jasně deklaruje slovy: „*Opatřete si měšce, které se nerozpadnou, nevyčerpatelný poklad v nebi, kam se zloděj nedostane a kde mol neničí. Neboť kde je váš poklad, tam bude i vaše srdce*“ (Lk 12, 33–34).

Člověk sám sebe hříchem odsoudil k pozemskému putování bez Boha, svobodě volit mezi dobrem a zlem a rovněž faktu úmrtí (Gn 3). Poznání marnosti života jej má přimět zaměřit se na věci duchovní, materiálních věcí má užívat jen střídmo, a to pouze takových, které neškodí spáse. Je nanejvýš důležité dobře se na smrt připravit.³⁷ To vůbec není jednoduché, protože její čas není dopředu znám. Její nevyzpytatelnost dává vzpomenout na chvíli Ježíšova příchodu: „*Bděte tedy, protože nevíte, v který den váš Pán přijde. Uvažte přece: Kdyby hospodář věděl, v kterou noční dobu přijde zloděj, bděl by a zachránil by mu vloupat se do domu. Proto i vy buďte připraveni, neboť Syn člověka přijde v hodinu, kdy se nenadějete*“ (Mt 24, 42–44). V obou případech je neoznámení termínu zcela záměrné – jinak

---

³⁵ SLÁDEK 2000, 14.

³⁶ Tamtéž, 15.

³⁷ SLÁDEK 2000, 16.

by kdokoli mohl s výsledkem kalkulovat. Stejně tak se nabízí jediné řešení – snažit se být připraven.³⁸

V dobovém vnímání měl člověk v procesu výše zmíněné přípravy pomocníka – svého anděla strážného, stejně tak však disponoval osobním d'áblem, který se snažil dobré dílo pokazit. Radovat se mohl ten či onen, není proto divu, že smrt nebyla vnímána jen negativně coby nebezpečí pro duši, byla též chápána jako potenciálně radostný okamžik, začátek cesty duše k věčné slávě a konec všech běd, které na světě musela nést.³⁹ Bylo bráno za velmi záhodné modlit se za šťastnou hodinu smrti⁴⁰ a šťastná smrt byla vykládána jako znamení, že je duše na nejlepší cestě do Božího království. Modlitby za zemřelé byly něčím samozřejmým, pravidelnou součástí oficia byly již od středověku.⁴¹ V souvislosti se smrtí nesmí zůstat nezmíněno dobově významné výtvarné téma tance smrti,⁴² jenž – hlavně v souvislosti s morem – na pomíjivost života poukazovalo a vybízelo k pokání – smrt, vyobrazená jako kostlivec, si totiž dojde pro každého bez ohledu na jeho věk, původ či bohatství.⁴³

Poté, co duše opustila tělo, čekal ji první soud, který určil, zdali poputuje do nebe, do pekla, nebo ji čeká očištec, který je jakousi útrpnou zastávkou při cestě na věčnost. Krása nebe a blaženost každého, kdo v něj dospěje, se dá jen těžko vyjádřit slovy, proto bývají jeho popisy většinou dosti abstraktní. Konkrétnější bývají barokní autoři v popisování pekla, již překlad díla italského jezuita Giovanni Battisty Manniho, který provedl na konci 17. století jeho v českých zemích působící spolubratr Matěj Václav Šteyer pod názvem *Věčný pekelný žaltář*, je toho jasným důkazem. Důvod nerovnováhy těchto popisů bývá spatřován v tom, že bylo bráno jako důležitější varovat před zatracením než lákat na krásu ráje. Učení o očištc

---

³⁸ V této souvislosti je dobré zmínit *Ars moriendi* (umění umírat), latinské texty z 15. století předkládající zásady vedoucí k dobré smrti, ovlivněné samozřejmě dobovými hrůzami řádící černé smrti. Jejich obliba pokračovala i v dalších staletích; o knihách s touto tematikou z českého prostředí na přelomu 16. a 17. století pojednává ve svém příspěvku Pavel Král – KRÁL 2007, 7–22.

³⁹ SLÁDEK 2000, 16–18.

⁴⁰ Jedna z nejznámějších katolických modliteb, *Zdrávas Maria*, tuto přímlovu obsahuje: „*Svatá Maria, Matko Boží, pros za nás hříšné, nyní i v hodinu naší, amen*“.

⁴¹ ZDICHYNEC 2007, 213.

⁴² O jedno z působivých zpracování tohoto motivu se postaral malíř Bernt Notke, jemuž se kromě jiného podařilo pomocí přidaného dialogu vystihnout i pravdu, že se nikomu smrt příliš následovat nechce – GRAHAM-DIXON 2010, 174. V českém kontextu jsou zvláště významné rytiny Michaela Jindřicha Rentze, jeho produkci na toto téma mapuje publikace přímo s názvem *Tanec smrti* – RENTZ 1995.

⁴³ ALTMANN 2006, 601.

v křesťanském myšlení figurovalo už za raného středověku, ale většího rozšíření doznalo až v 15. století, opravdovým fenoménem v katolických zemích se pak stalo až ve století následujícím.⁴⁴ Protože není výslovně zakotveno v Bibli, bylo protestanty odmítnuto.⁴⁵ Z téhož důvodu, pro který očištec odmítali,⁴⁶ těšil se naopak na druhé straně značné oblibě – víra, že se člověku otevírá možnost vstoupit do děje a pomoci zkrátit ubohým duším jejich trápení,⁴⁷ nabyla statusu katolického identifikačního znaku, v 17. a 18. století byla taková pomoc považována dokonce za křesťanskou povinnost.⁴⁸

Nyní, když bylo věnováno několik málo zmínek o duchovním světě člověka raného novověku, nabízí se otázka, jak tedy měl v ideálním případě prožít svůj život, aby se takový způsob líbil Bohu a nasměroval jej k věčné spáse? Leckomu bude připadat tato formulace absurdní a jiný namítne, že mnohé už vyplývá z dosavadních pasáží a jednoznačnou odpověď stejně nelze podat. Přesto jeden zcela zvláštní návod člověk, ať již byl jakéhokoli křesťanského vyznání, měl, a odpověď je v tomto případě zcela prostá, Písmo svaté. Mohl v něm nalézt odpověď téměř na jakoukoli otázku a názor na snad jakoukoli součást svého konání. Při představě ideálního případu, jakkoli je tato představa nereálná a ona schematicnost snad až komická, by se tedy navzdory všem těžkostem svého života a své doby neměl mimo jiné trápit existenčními starostmi naslouchaje Ježíšovým slovům v Matoušově evangeliu (Mt 6, 25–34),⁴⁹ měl by naplno využít svůj potenciál ve světle podobenství s hřívnami (Mt 25, 14–30)⁵⁰ a plně se odevzdat Boží vůli, ač by byla odlišná od té jeho (Lk 22, 42).⁵¹

---

⁴⁴ Právě jeho ustanovení na Tridentském koncilu činí z očištee charakteristicky barokní záležitost.

⁴⁵ MIKULEC 2013, 225–235.

⁴⁶ Významní vykladači Písma však již od raného středověku poukazovali na řadu míst v Písmu, které existenci očištee výrazně naznačují. Podrobněji se jimi zabývá například Jacques Le Goff – LE GOFF 2003, 52nn.

⁴⁷ SLÁDEK 2000, 21.

⁴⁸ MIKULEC 2013, 242.

⁴⁹ V něm Ježíš povzbuzuje lid k tomu, aby se nenechal zmáhat strachem z budoucnosti, neboť se o něj Bůh postará. Důležitost této pasáže v kontextu kapitoly je zejména ve verši: „*Hleďte především jeho (Boha Otce) království a spravedlnost, a všechno ostatní vám bude přidáno*“. Barokní člověk tedy neměl důvod nevěřit, že by mu neměl být dopřán důstojný život již za pozemského putování.

⁵⁰ Pointou příběhu je, že má každý se svým životem naložit co nejlépe v rámci možností, které mu byly dány. Ty jsou u každého zcela individuální a stejně individuální bude i konečné zhodnocení naplněného či nenaplněného potenciálu lidského života.

⁵¹ Dokonce i Ježíš se navzdory přirozenému strachu z utrpení a smrti podvolil vůli svého Nebeského Otce: „*Otče, chceš-li, odejmi ode mne tento kalich, ale ne má, nýbrž tvá vůle se staň*“.

1.2 Mor

Morové epidemie představují pro badatele a odbornou veřejnost poměrně atraktivní téma, zejména ty středověké – mor jako by byl jedním z nejzákladnějších charakteristických znaků této epochy, je tak častým námětem uměleckých děl (obraz přímo s názvem *Mor* namaloval na samém konci 19. století švédský symbolista Arnold Böcklin, obrazy s morovou tematikou vznikaly však již ve středověku – například obraz s názvem *Tournaiští měšťané pochovávají mrtvé v čase černé smrti*⁵²), historických románů (například *Na věky věků* Kena Folletta), filmů (*Černá smrt* z roku 2010) a neunikl ani tvůrcům videoher (*A Plague Tale: Innocence* z roku 2019). Rozšíří-li se sledovaná problematika na nákazu obecně, jedná se v současnosti o ještě významnější fenomén promítající se především v různých sférách popkultury, ať už jsou jejími nositeli další nemoci, zombie nebo třeba atomová radiace. Společným jmenovatelem je apokalyptická vize jako reálná možnost konce světa či přinejmenším jeho zásadní proměny. Zvláštní zajímavost motivu ničivé a smrtící epidemie pak spočívá samozřejmě v tom, že už se nejedná o záležitost více či méně vzdálené historie, ani více či méně pravděpodobnou látku vědecko-fantastických hororových snímků, nýbrž o jev až příliš živý, což v roce 2021 nikdo nemůže popřít.

Ač tedy bude zřejmě první asociací s morem pro většinu lidí středověk, v žádném případě to raně novověké epidemie nezavazuje významnosti, zajímavosti a badatelského potenciálu. Karel Černý, jenž se tomuto tématu v poslední době dosti věnoval, konstatuje, že je toho ke zkoumání tolik, že jeho několikaset stránkový spis o epidemiích mezi léty 1480–1730⁵³ lze chápat jako pouhý úvod k problematice. Na tomto místě mohou být o moru stručně podány jen ty úplně nejzákladnější informace, respektive ty relevantní k cílům práce, právě Černý však výrazně přispěl k tomu, že zájemce o hlubší znalosti takové dokáže nalézt i v česky psané odborné literatuře.⁵⁴

---

⁵² Překlad autora práce, obraz je znám pod názvem *Tournai Citizens Burying the Dead During the Black Death* a pochází ze 14. století, ke zhlédnutí na webových stránkách Ancient.eu, <https://www.ancient.eu/image/8956/tournai-citizens-burying-the-dead-during-the-black/>, vyhledáno 10. 4. 2021.

⁵³ ČERNÝ 2014.

⁵⁴ Jak totiž sám Černý během svého snažení zjistil, oborových publikací na toto či alespoň podobné téma je v původní české tvorbě pomálu. Po tomto konstatování uvádí výčet těchto ojedinělých příspěvků – tamtéž, 32n.

Jako mor je dnes označováno onemocnění způsobené bakterií *Yersinia pestis*. Postihuje primárně zvířata, za určitých okolností se však může přenést i na člověka. V takovém případě se chová obzvláště agresivně a způsobuje šíření infekce do lymfatických uzlin. Ty se následně zvětšují za vzniku tzv. dýměje. Právě ten je jedním z nejspolehlivějších příznaků nemoci, označuje dýmějový neboli bubonický mor. Pokud se bakterie nezastaví v lymfatických uzlinách, jež mají být záštitou obranyschopnosti organismu, může proniknout dále do krevního oběhu, čímž se rozvine takzvaná septická forma moru, která je velmi zrádná. Poslední formou je plicní mor, považovaný za jednu z nejsmrtelnějších chorob, který je mezi lidmi šířen kapénkovou infekcí, aby následně napadal tkáň plic. Nejčastějším nosičem dopravujícím původně zvířecí nemoc do lidského organismu je zvláštní druh blechy nazvaný blecha morová. Ta, napadená bakterií, která závratně poškodí její trávicí systém, za zuřivého hladovění napadá všechny teplokrevné živočichy, na něž na cestě natrefí. Ač se na přenosu mohou podílet rozliční tvorové, za nejrizikovější kombinaci je soustavně považován trojlístek dotčené bakterie, řečené blechy a krysy obecné. Onemocnění lidí podle tohoto modelu tedy předchází zasažení vymírající populace hlodavců.⁵⁵

Uvedený výklad je letitým paradigmatickým vysvětlením šíření moru, v posledních letech však v odborných kruzích rezonuje otázka, zdali byly epidemie skutečně způsobeny *Yersinií* a zdali je tolik významný podíl na jejich šíření krysám přičítán právem.⁵⁶ Argumenty pro i proti zaznívající v této akademické diskuzi jsou určitě podnětné, a umožní-li v budoucnu vědecký pokrok nové poznatky, možná čeká na historiky překvapení, v tuto chvíli ovšem musí ponechat tuto záležitost otevřenou.⁵⁷ Pro hlavní účely této práce, zaměřené téměř výhradně na „duchovní“ rozměr situace kolem moru, se však otázka původu jeho šíření jeví jako nikterak zásadní.

Mor byl přirozeně chápán jako projev Božího hněvu vyvolaného lidskými hříchy. Dokonce ani lékaři tuto skutečnost nezastírali, ačkoli dávali jasně najevo, že teologické otázky je třeba nechat příslušným odborníkům a oni budou zkoumat jen ty aspekty, které se

---

⁵⁵ ČERNÝ 2008, 9–11.

⁵⁶ Tomu je přitom dosud stále připisována nejvyšší důležitost – podle parazitologů došlo k polevení vln moru v Evropě zejména proto, že byla krysí populace oslabena na úkor potkaní, která není pro blechu-nosiče tolik přitažlivá – STROUHAL 2007, 51.

⁵⁷ ČERNÝ 2008, 11–16.

týkají přírody a jejichž poznání jim není znemožněno. Současný katechismus katolické církve⁵⁸ již s tezí Boha jako původce přírodních katastrof nepracuje, přičítá jim status běžných přírodních procesů. Tato změna souvisí mimo jiné s odlišnou exegezí starozákonního Písma, v němž Bůh mnohdy války, mor či hlad jako trest za lidskou nepravost sesílá; středověký a raně novověký člověk se samozřejmostí toto pojetí převzal.⁵⁹ Třebaže vnímání všelijakých lidských příkoří jako Boží metly je třeba mít na paměti v první řadě – byla tak chápána dokonce i drahota⁶⁰ –, lidské utrpení nebylo vnímáno jen negativně, člověk, který v něm pokorně nesl svůj kříž, opravdově následoval Krista.⁶¹ Tento pohled v učení církve na rozdíl od toho předchozího dodnes neztrácí svoji platnost.

Hodnocení morové epidemie coby metly dokáže dnešní člověk pochopit, zvláště problematické se mu však bude jevit trestání konkrétních osob skrze nemoc kvůli provinění jejich nebo snad jejich rodičů. Vychází však toto pojetí jednoznačně z Písma? Ani ve Starém zákoně není jednotlivé lidské příkoří automaticky Božím potrestáním, především je deklarováno, že nelze trpět za vinu jiných. Je sice psáno: „...já jsem Hospodin, tvůj Bůh, Bůh žárlivě milující. Stíhám vinu otců na synech do třetího i čtvrtého pokolení těch, kteří mě nenávidí“ (Ex 20, 5)⁶², avšak ve stejném biblickém oddílu Hospodin promlouvá skrze proroka Jeremiáše takto: „V oněch dnech už nebudou říkat: ‚Otcové jedli nezralé hrozny a synům trnou zuby,‘ nýbrž každý zemře pro vlastní nepravost. Každému, kdo jí nezralé hrozny, budou trnout zuby“ (Jr 31, 29–30). To podporuje i prorok Ezechiel, skrze nějž Nejvyšší promlouvá: „Hle, mně patří všechny duše; jak duše otcova, tak duše synova jsou mé. Zemře ta duše, která hřeší“ (Ez 18, 4). Navzdory tomu zůstal tento předsudek hluboce zakořeněn a Ježíš si tak v známém evangelijním příběhu vyslechl otázku, stojí-li za postižením od narození slepého muže hřích jeho, či jeho rodičů. Kristovu odpověď lze označit za naprosto klíčovou: „Nezhřešil ani on ani jeho rodiče; je slepý, aby se na něm zjevily skutky Boží. Musíme konat skutky toho, který mě poslal, dokud je den. Přichází noc, kdy nikdo nebude moci pracovat. Pokud jsem na světě, jsem světlo světa“ (J 9, 3-5). Onen příběh má svůj specifický význam,

---

⁵⁸ Více viz Katechismus katolické církve. Praha 2001.

⁵⁹ ČERNÝ 2014, 186n.

⁶⁰ RATAJ 2002, 227.

⁶¹ ČERNÝ 2014, 187.

⁶² Avšak s nikoli nepodstatným dodatkem: „...ale prokazují milosrdenství tisícům pokolení těch, kteří mě milují a má přikázání zachovávají“ (Ex 20, 6).

protože mužova náhle získaná schopnost vidět je úzce propojena s vírou v Ježíše jako Mesiáše, kterou v té chvíli nabyt. Pro teologické posouzení jakékoli nemoci je možno abstrahovat zjištění, že Ježíš nemoc jako důsledek hříchu nevnímá a otázka viny pro něj v této věci není podstatná – na slepci se má projevit Boží vůle.⁶³ A tak je to v případě všech onemocnění. Toto vysvětlení by mělo být v rámci křesťanské věrouky dostatečné – pochmurnou zprávou pro většinu lidí je ovšem fakt, že Boží plány nejsou snadno poznatelné a často nekorespondují s jejich očekáváním.

Zcela neodmyslitelná je v tomto kontextu představa Ježíše jako lékaře nejen duše, ale i těla. V českých zemích nabytla velkého významu mimo jiné skrze chrudimský obraz Nejsvětějšího Salvátora, jemuž byly přičítány zázračné účinky, především se díky němu měla městu vyhnout morová epidemie.⁶⁴ Pojednání o zázracích spojených s tímto výtvarným dílem⁶⁵ sepsal na počátku 18. století lékař Václav Baltazar Petržilka, který v této souvislosti označil Krista za Nebeského lékaře.⁶⁶ Obraz byl ve veliké úctě vyhledáván při poutních procesích, dokud je v osmdesátých letech 18. století nezakázal Josef II. Nezůstal však zapomenut ani o sto let později, kdy Jan Svoboda vydal spis *Nebeský lékař Kristus Ježíš v zázračném svém obraze v kostele děkanském v Chrudimi: od 5. dubna 1676 k veřejnému uctění vystavený, co zvláštní Spomocník v těžkostech k němu se utíkajících* se zvláštní upomínkou na mor proběhnuvší českými zeměmi v letech 1680 a 1713.⁶⁷ Nejedná se samozřejmě o imaginaci spjatou pouze s českým prostředím, vždyť v evangeliích se křesťanům dostává zcela jasných indicií, že Ježíš léčí duši i tělo – uzdraví chromého (Lk 5), setníkovu sluhu (Lk 7), zbaví posedlosti dceru kananejské ženy (Mt 15) a pouhý dotek jeho šatu stačí k tomu, aby se ženě zastavilo letité krvácení (Mk 5). Ani v současném učení církve Ježíš nepřestává být lékařem, jak je patrné z poměrně nedávno vydané knížky františkána Ellia Velly *Ježíš – lékař těla i duše* (2006). Ostatně, pomazání nemocných, jedna ze sedmi

---

⁶³ Marie Zouharová – J 9,1–41 (1.část). In: České katolické biblické dílo, <http://biblickedilo.cz/bible-v-liturgii/liturgicky-rok-a/j-91-41-1-cast/>, vyhledáno 20. 2. 2021.

⁶⁴ O salvátorském obraze, In: Farnost Chrudim, <https://www.farnost-chrudim.cz/salvatorsky-obraz>, vyhledáno 20. 2. 2021.

⁶⁵ Nejednalo se pochopitelně o jediné umělecké dílo, které mělo chránit před morem. Obzvláště významná jsou vyobrazení sv. Rocha z Montpellieru, patrona proti moru. Pro představu lze například nahlédnout do práce Markéty Hojkové, která se zabývala kultem sv. Rocha v jihočeském regionu – HOJKOVÁ 2013.

⁶⁶ PETRŽILKA 1735.

⁶⁷ V kontextu českého umění nejde o obraz tolik výjimečný, lze na něm však ilustrovat význam a dosah morové epidemie v raně-novověkých českých zemích.

svátostí, je na přesvědčení o možnosti Božího zásahu do průběhu onemocnění její podstatou přímo založena.

Vnímání epidemií se výrazněji proměnilo za osvícenství, kdy pohled na svět přestal být ryze Božím tajemstvím, ale začal být na něj uplatňován mechanistický přístup.⁶⁸ Co z toho vzešlo dobrého pro vědu, uškodilo zase víře, neboť Bůh začal být odsouván do pozice až jakéhosi aristotelského prvotního hybatele. Toto se však ještě raného novověku netýká, přesto Athanasius Kircher již stojí kdesi mezi oběma přístupy, když ve svém díle prohlašuje, že Bůh „oživuje přírodu ve službě pomsty“. Svoji roli tedy získává příroda, ovšem jako Boží prostředek. Dalším posunem v učení německého jezuita je fakt, že nevidí mor čistě pesimisticky, nýbrž v něm spatřuje dobro i zlo – není přeci ve světě zla, proti němuž by Stvořitel neposkytl protilék. „Aktivní“ postoj k řešení epidemie byl u katolíků běžný, sledovali proto s nelibostí názory jiných konfesí, zejména kalvinistů, kteří vůbec zpochybňovali lidské právo hledat proti moru lék, neboť je tím odmítán Boží trest a navíc takto bojují proti predestinaci, asi nejprůzračnějšímu prvku jejich nauky. Na rozdíl od katolíků tak často protestanti či pražští utrakvisté v některých případech nedodržovali protiepidemická opatření, jimiž byly například karanténa nebo uspíšené pohřby. Obecně byla víra v uzdravení mimo katolické kruhy obtížně přijímána a protestantům byl vytýkán fatalismus blížící se tomu mohamedánskému,⁶⁹ nynější studie ovšem naznačují, že se nejedná o srovnání vystihující, poněvadž v obou prostředích vládly zcela jiné podmínky.⁷⁰

Ač je tedy zjevné, že představy o povaze moru procházely v raném novověku nikoli nepodstatnou proměnou – od přesvědčení, že Bůh nutně musí sesílat na lidstvo pohromy, aby jej již nemusel zahubit jako při potopě⁷¹ za času Noema,⁷² k názorům, že mezi hříšnostmi

---

⁶⁸ O proměně trestního práva v této souvislosti pojednává kniha Daniely Tinkové Hřích, zločin, šílenství v čase odkouzlování světa – TINKOVÁ 2004.

⁶⁹ Ještě v díle česky vydaném v polovině 20. století se lze dočíst: „*Mohli bychom se dále domnívati, že když byl protestantismus u různých národů Evropy dosáhl tak velikého rozšíření a moci, že by toto fatalistické učení mělo mít také veliký vliv na zákonodárství protestantských národů, a přece tomu tak není. Evropská vzdělanost jim pohrdala, zákonodárství takový základ zavrhl, a společnost jim opovrhla, a nechtěla se nechat ovládati a vésti zásadou, jež podřívá veškerou mravnost a která, kdyby se byla uplatnila v zákonodárství a mravech, byla by dosadila na místo evropské civilisace a lidské důstojnosti muslimské barbarství a zvrhlost*“. Samozřejmě se jedná o pohled katolického autora, český překlad pak obstaral Bohuslav Durych, bratr známého českého katolického spisovatele Jaroslava Durycha – BALMES 1948, 147n.

⁷⁰ ČERNÝ 2014, 188–190.

⁷¹ Tamtéž, 189.

⁷² Hospodin totiž uzavřel s Noem a jeho potomstvem smlouvu, že již další potopu podobných rozměrů nesešle (Gn 9). Smluv, které Bůh uzavřel s Izraelem či celým tvorstvem, je v Bibli více, pro většinu křesťanů má

města a jeho morovou zkázou není žádná korelace, poněvadž utrpení neznamena přítomnost hříchu⁷³ – stěžejním poznatkem zůstává skutečnost, že duchovní rovina se vztahem k Bohu hrála v posuzování nelehké situace důležitou, zřejmě zcela primární roli. Nové studie otevírají zájemcům možnost dozvědět se o moru mnohé i z medicínského hlediska, stejně tak o konkrétních opatřeních, zde byla problematika jen načrtnuta a konstatováno, že více byli k jejich dodržování ochotni příslušníci katolické konfese.

---

zásadní důležitost ta realizovaná skrze Ježíše Krista, připomínána v momentu Proměňování těla a krve Páně při každé mši svaté: „*Toto je smlouva nová a věčná, to číňte na mou památku*“.

⁷³ ČERNÝ 2014, 191.

2 Jan Amos Komenský

2.1 O autorovi

Jan Amos se narodil 28. března 1592 na jihovýchodní Moravě, není s jistotou známo, zda v Uherském Brodě, či v sousední Nivnici. Příjmení Komenský, jež převzal po otci Martinovi, odkazuje k obci Komňa, odkud rod pocházel. Rané mládí pak prožil a prvotní vzdělání získal bezpochyby v Uherském Brodě, a toto město se do jeho vzpomínek promítá po celou dobu jeho putování.⁷⁴ A právě poutníkem se cítil být – zejména vzhledem k pro něj nepříznivému vývoji politické situace za třicetileté války, který se nezměnil ani po jejím skončení, trávil roky v dnešním Polsku, Německu, Nizozemsku, Švédsku a Anglii. Nejvíce se mimo svoji domovinu sžil s prostředím nizozemským, s nímž velmi sympatizoval, jehož obyvatele si nepokrytě idealizoval⁷⁵ a kde také 15. listopadu 1670⁷⁶ v Amsterdamu zesnul, aby byl týden nato v Naardenu pochován. Tím ovšem významný pedagog, filozof a spisovatel rozhodně nebyl zapomenut, jeho odkaz zůstává živý do dnešních dní.

Rozsáhlá Komenského tvorba čítá díla filozofická a teologická, zastoupená všeobecně známým *Labyrintem světa a rájem srdce* a *Kšaftem umírající matky Jednoty bratrské*, díla jazykovědná, jako *Poklad jazyka českého*⁷⁷ a *Grammatica latina*, učebnice, mezi něž se řadí *Škola hrou*, *Orbis sensuallium pictus* a *Janua lingvarum reserata* – Brána jazyků otevřená⁷⁸ či spisy pedagogické a didaktické, reprezentované zejména souborem⁷⁹ pedagogických prací *Opera didactica omnia*, jehož vydání v Amsterdamu roku 1657 bylo ve své době

---

⁷⁴ POLIŠENSKÝ 1996, 21.

⁷⁵ POLIŠENSKÝ 1963, 80n.

⁷⁶ Dodnes není známo, jde-li o datum gregoriánského, či juliánského kalendáře. V úvahu tak připadá i 25. listopad – POLIŠENSKÝ 1987, 35.

⁷⁷ Velký česko-latinský slovník, jenž ještě předtím, než stačil vyjít tiskem, pohltily lešenské plameny – FORST 1993, 814.

⁷⁸ Spisy *Janua lingvarum* a *Orbis sensualium pictus* byly překládány již za autorova života a přinesly mu největší kladnou odezvu – STEINER 2009, 366.

⁷⁹ Komenský si však přál, aby tvořil pevný celek. Proces vývoje díla byl ale velmi složitý a sám učenec si v jednom ze svých dopisů v této souvislosti posteskl: „Kéž bych buď více zmohl, nebo méně chtěl!“ – ČAPKOVÁ 2009, 43n.

přelomové,⁸⁰ třebaže nikoli ihned plně doceněné.⁸¹ Ač uvedené rozpětí zahrnuje většinu Komenského nejvýznamnějších spisů, jejich výčet tím nekončí – zajímavá a neprobádaná je například jeho kazatelská činnost.⁸²

Zařazení probíraného díla v kontextu tvorby není zcela jednoduché, vyjde-li se však z jeho prostředků, jimiž jsou hojné nábožensko-humanitní argumentace, a jeho cíle, jímž je poučit a umravnit, snad by bylo možné přisoudit mu status díla na pomezí teologie a filozofie s výraznou funkcí výchovnou či vzdělávací. Ze všech rozličných zajímavých zákoutí Komenského osobnosti a tvorby se tak pro účely práce nabízí jako nejvhodnější věnovat několik slov jeho spiritualitě.

Samotné konstatování myslitelovy hluboké zbožnosti⁸³ se zdá být naprosto samozřejmé, plně koresponduje s jeho postavením v Jednotě bratrské, projevuje se v jeho díle a konečně též zapadá do kontextu doby. Objevnějším poznatkem je vyjádření přání smíru mezi protestantskými konfesemi,⁸⁴ a dokonce též snaha o usmíření všech abrahámovských náboženství, což bylo v té době pramálo vídané.⁸⁵ Byl by však omyl pokládat toto za jakýsi počátek mezináboženského dialogu. Komenský se nechal unést poněkud naivní myšlenkou dobrovolného pokřtění Osmanů, pocházející z jednoho z protestantských směrů, a hodlal toto úsilí podpořit překladem Písma do turečtiny. Ačkoli i on musel ve světle reality uznat potřebu sjednocení křesťanstva proti tureckému nebezpečí,⁸⁶ jeho vztah k Turkům lze celkově vyhodnotit jako ambivalentní a je nutno k věci přistupovat se znalostí tehdejší

---

⁸⁰ V publikaci věnované tomuto Komenskému dílu je o něm psáno: „*Byl to vydavatelský čin, jaký do té doby neměl ve světě obdoby*“. A o pedagogickém přínosu Komenského obecně: „*Zatímco jeho filozofický odkaz procházel v dějinách myšlení kolísavou recepcí, jeho přínos kultuře vzdělávání byl a je objektivně nezpochybnitelný a zůstává stále inspirativní*“ – ČAPKOVÁ 2007, 3 (Úvod Markéty Pánkové a Františka Hýbla).

⁸¹ Na vině byla hlavně silná scholastická tradice nizozemského školství, do jisté míry i převeliký rozsah, a určitou roli zřejmě hrál i fakt, že byl Komenský v zemi cizincem, vůči němuž mohla být pocíťována nedůvěra či závist – KUMPERA 2009, 56.

⁸² Její plné postihnutí však komplikuje fakt, že se dochovalo jen velmi málo Komenského kázání. Komenský sice vnímal důležitost kazatelství, ale považoval je za běžnou každodenní činnost sloužící svému účelu v daný moment. K tisku se tak jeho příspěvky dostaly jen za zvláštních okolností – HAVELKA 2006, 98n.

⁸³ Ta však nebývá nutně provázena bezbřehým lidumilstvím. Komenský byl člověk se svými nedokonalostmi, s nímž nebývala snadná domluva – POLIŠENSKÝ 1987, 26. Vymalování jeho osobnosti v růžových barvách by ostatně jeho odkazu dělalo medvědí službu, dnešní čtenář si k němu spíše nalezne cestu, pozná-li, že se jednalo sice o člověka dozajista výjimečného, avšak nikoli dokonalého a jemu zcela nepodobného.

⁸⁴ POLIŠENSKÝ 1963, 28.

⁸⁵ RATAJ 2007, 212.

⁸⁶ RATAJ 2002, 232.

situace a zejména výrazného protihabsburského akcentu českého bratra.⁸⁷ K tématu jsou však relevantnější jiné okolnosti, totiž že se zabýval svým věčným tématem rozporu mezi Vírou a Rozumem a přikládal veliký význam proroctvím svého celoživotního přítele Mikuláše Drabíka, jenž ve svých chiliastických projevech kromě očekávaných vizí konce hříšného světa predikoval i osvobození českých zemí z habsburského područí. Jak bylo tehdy běžné, vnímal mnohé nastanuvší neblahé události, mor samozřejmě nevyjímaje, jako Boží metlu, například v roce 1623 označil fiasko v české válce za trest za hříchy⁸⁸ českého národa a jednoty.⁸⁹

2.2 Představení díla

Zpráva kratičká o morním nakažení z příčin zvláštních v čas přimoří v Lešně polském od církve české v vyhnansví v témž Lešně zůstávající učiněna a vytištěna léta páně 1632 vznikla v roce 1631 v Lešně za Komenského prvního tamního pobytu. K sepsání spisu, který Josef Polišínský nazval „*důstojným dokumentem praktické lásky k bližnímu a jistou formu obrany české lešenské obce, která v polském v polském okolí neustále narážela na nepochopení*“,⁹⁰ vedlo nepřekvapivě proniknutí moru do řečeného města během válečného běsnění. To bylo tehdy domovinou trojjazyčného obyvatelstva – nejpočetnější byli němečtí luteráni, dále tu byl značný podíl českých bratří a nakonec polští nekatolíci, zejména z řad šlechty,⁹¹ katolických Poláků bylo v oblasti pomálu.⁹² Zřejmě i proto předcházelo českému vydání německé, v Poznani text vyšel již roku 1631⁹³ jako *Kurtzer Bericht von der Pestilenz, da*

---

⁸⁷ KUMPERA 1992, 144n.

⁸⁸ V tomto přístupu lze ocenit značnou sebereflexi. V dobách konfesijních sporů mezi katolíky a protestanty byla totiž obvykle vina za Boží trest připisována druhé straně, začal s tím již Martin Luther po bitvě u Moháče a podobně to vnímala i pobělohorská emigrace, která brala Turky jako Boží mstu na habsburské „bestii“. Častěji však tento Boží trest věřící vztahovali ke svým vlastním nepravostem, začalo se s tím údajně již za Girolama Savonaroly. Ačkoli větší rozšíření tohoto fenoménu obstaraly později protestantské kruhy, zpytování svědomí a převzetí zodpovědnosti za tuto metlu přijali za své i katolíci – RATAJ 2002, 225.

⁸⁹ POLIŠENSKÝ 1987, 13.

⁹⁰ POLIŠENSKÝ 1963, 51.

⁹¹ Je třeba vzít v potaz, že konfesijní rozdělení Lešna bylo v rámci tehdejšího Polska specifické. Ačkoli bylo spektrum vyznání na polském území bohaté – zahrnovalo například i polské ariány, jejichž teologický racionalismus později výrazně ovlivnil západoevropské osvícenství a jejichž názory jistou dobu vábily i Komenského –, na rozdíl od českých zemí se tu reformace nesetkala u lidových vrstev s významnějším zájmem – BEČKOVÁ 1975, 28–31.

⁹² Jak upozorňuje Marta Bečková, odborníci se někdy pro velikost Komenského osobnosti uchylovali k tomu, že jeho činnost sledovali izolovaně od jeho okolí. Tu je však samozřejmě potřeba zkoumat v historickém vývoji tehdejší společnosti a mít přitom na paměti, že jako Komenský ovlivňoval Polsko, ovlivňovalo beze sporu i Polsko jeho – BEČKOVÁ 1978, 103

⁹³ POLIŠENSKÝ 1972, 129 (Předmluva).

*sich dieselbe in der Polnischen Lissaw witterte, von der Böhmischen allier im exilio verbleibende gemeine gestellt, jetzt aber aus gewissen ursachen verdeutscht und im Druck verfertiget.*⁹⁴

Původní český text, jenž vyšel roku následujícího, byl určen oběma skupinám zbývajícím, rozumět mu totiž byli schopni i Poláci.⁹⁵ Každé jazykové skupině byl spis adresován z jiného důvodu, jak bude nyní osvětleno. Po propuknutí morové nákazy začali Lešenští vyhánět postižené z jejich domovů do polí a lesů, kde bez pomoci většinou našli smrt. Poté jejich těla bez pohřbu jen zahrabávali nehluboko pod zem, což bylo zacházení nejen krajně nedůstojné, ale též nebezpečné, jelikož těla nezřídka vyhrabala zvěř, což přispívalo k dalšímu šíření nemoci. Někdy dokonce domorodí obyvatelé zapalovali chalupy se zemřelými či teprve umírajícími, zasahovali též proti Čechům, kteří se k nemocným chovali s úctou a hodlali je léčit. Zatímco domácí obyvatelstvo chtěl zprávou Komenský napomenout a vyzvat k obdobným projevům lidskosti, své krajany mínil v jejich počínání povzbudit, při té příležitosti však rovněž toto konání vysvětlit jeho odpůrcům a také jej před nimi obhájit.⁹⁶ Mnoho dnešních čtenářů jistě shledá zajímavou skutečnost, že ačkoli jde Komenskému v první řadě o morální hledisko opřené o nábožensko-humanitní argumenty, se samozřejmě zohledňuje i stránku hygienickou (v tomto ohledu snad čerpal, dle odhadu Josefa Polišenského, z díla spolubratra a lékaře Jana Černého⁹⁷ [1456 – 1530⁹⁸]).⁹⁹

2.3 Samotný rozbor

„Když Pán Bůh z příčin jemu samému známých na český národ v náboženství čistém postavený z vlasti vyhnanství dopustil, i my toho účastni byvše, dostali jsme se božím řízením

⁹⁴ Tato verze se od české až na několik kompozičních změn příliš neliší. O některých diferencích bude řeč dále.

⁹⁵ Podobnost mezi češtinou a polštinou je zřejmá nejen v morfologii a fonologii, ale rovněž v lexiku. Dodnes mají tyto dva jazyky společných zhruba 50% všech substantiv a 10% adjektiv, které se ustanovily ještě v době praslovanské – ORLOŠ 1980, 6. Staročeský překlad Bible nadto představoval pro staropolskou kulturu a jazyk jeden z nejzásadnějších textů a sehrával podstatnou roli při utváření polského spisovného jazyka. O polské recepci české bible 16. století pojednává ve svém příspěvku Jarosław MALICKI – MALICKI 2013.

⁹⁶ Nebyla to ojedinělá polemika, do níž se český bratr ve svém novém domově pustil. Do společenského dění vstupoval i nadále – POLIŠENSKÝ 1975, 133n, KYRALOVÁ 2006, 252.

⁹⁷ Jeho nejvýznamnější spis *Knieha lékařská, kteráž slove herbář aneb zelinář*, je velmi významným dílem českého humanismu, neboť se jedná o ve své době ojedinělý domácí příspěvek do tehdy velmi oblíbené série herbářů. Novodobou edici připravila v roce 1981 Zdeňka Tichá – ČERNÝ 1981.

⁹⁸ Nesmí být zaměňován se stejnojmenným českým bratrem biskupem Janem Černým (1500/1510–1565). Pro rozlišení obou osob se užívají přídomky Niger a Nigranus.

⁹⁹ POLIŠENSKÝ 1972, 129 (Předmluva).

do koruny Polské pod vrchnost, kteráž nám náboženství čistého vedle Slova božího provozování i bytu i živnosti na gruntech svých přála [...] Začez Pánu Bohu vděčným srdci děkovati [...] před všelijakými lidmi a všelikého času úmysl máme“. Takto začíná autor předmluvu, a už z tohoto krátkého úryvku je nadevše jasné, že Bůh a víra v Něj¹⁰⁰ je pro něho doslova alfou a omegou lidského života. Hospodin nejen, že pro hříchy našinců rány sesílá, nýbrž rovněž je někdy „pouze“ dopouští, a to z příčin, které jsou a zůstanou člověku neznámé, neboť je zná jen On, jak se praví v Knize Izajáš: „*Nejsouť zajisté myšlení má jako myšlení vaše, ani cesty vaše jako cesty mé, praví Hospodin. Ale jakož vyšší jsou nebesa než země, tak převyšují cesty mé cesty vaše, a myšlení má myšlení vaše“*.¹⁰¹ Zde konkrétně Komenský předkládá své přesvědčení, že Bůh sice dopustil jeho vyhnání, avšak neopustil jej a řídil jeho kroky k novému útočišti. Zde mu bylo umožněno svobodně vyznávat svou víru, bydlet a obstarávat si obživu, přičemž pořadí těchto výsad rozhodně není nahodilé a věci sakrální stojí přirozeně před věcmi světskými dle Ježíšových slov: „*Ale hleďte nejprve království Božího a spravedlnosti jeho, a toto vše vám bude přidáno“*.¹⁰² A že na konci citovaného úseku nemá autor pro Stvořitele než slov díky a chvály, rovněž nepřekvapí, neb v tom jen následuje apel sv. Pavla: „*Ze všeho díky činite; nebo ta jest vůle Boží v Kristu Ježíši při vás“*.¹⁰³

Po úvodní formulaci, výše částečně citované, objasňuje pomalu český bratr důvody sepsání svého pojednání, které shrnuje rovněž Josef Polišínský ve své předmluvě, jíž dílo opatřil. Je si však zároveň vědom své nesnadné pozice hosta hodlajícího napomínat domácí, kteří nechápou jeho dobré úmysly a nadto nedokáží snést, že si jim vůbec dovoluje domluvit přistěhovalce. Situace je připodobňována starozákonnímu příběhu, v němž je Lot osočován obyvateli Sodomy.¹⁰⁴ Komenský deklaruje, že si v žádném případě nenárokuje panování nad ostatními, přesto mu jeho křesťanská povinnost velí se ozvat, jelikož je podle svého přesvědčení svědkem přímého porušování nejdůležitějšího Kristova přikázání – projevování

¹⁰⁰ Jako znamení úcty se v textu užívá velkého počátečního písmena také v zájmenech, které Boha zastupují – činí to tak probírání autoři, autor práce se tedy též tohoto úzu přidrží.

¹⁰¹ Iz 55, 8–9.

¹⁰² Mt 6, 33.

¹⁰³ 1Te 5, 18.

¹⁰⁴ „*I řekli: Odejdi tam! A mluvili: Sám se dostal sem na hostinu, a chce nás souditi? Nyní tobě hůř uděláme, než jim. I obořili se násilně na muže toho, totiž na Lota, a přistoupili, aby vylomili dvěře“* – Gn 19, 9.

lásky k bližním.¹⁰⁵ Svě úmysly uspořádal do tří bodů – zaprvé se chce ospravedlnit proti obviněním z nenáležitosti jednání, opovržlivosti a všetečnosti, zadruhé hodlá vyjavit svůj pohled na morovou nákazu a na to, jak se při ní chovat, zejména k těm touto ranou postiženým, a konečně zatřetí by rád po tomto poučení vyzval ostatní k podobnému konání.¹⁰⁶ Ve snaze nepsat o tom, co již bylo napsané, a omezit se pouze na text, jenž poslouží svému účelu, rozděluje svoji zprávu na tři části. V první popisuje, co o morové ráně soudí ve světle Písma, v druhé, co za tohoto stavu podnikat a nepodnikat a v třetí, jak se chovat k morem nakaženým a těm, kteří na něj zemřeli.¹⁰⁷

2.3.1 Část první

O morovém nakažení se schází řada názorů, Komenský ale hned na začátek dává jasně najevo, že se bude opírat pouze o Písmo svaté jakožto zdroj svého poznání. Důvod je nasnadě: „*nebo toho se i nám i jednomu každému křesťanskému člověku nejpovinnější, nejúčinnější i nejbezpečnější věc jest přidržeti*“. Automaticnost tohoto výběru se projeví vzápětí, když je představena čtenáři již známá premisa moru jako Boží metly, „*kterouž on sám v ruce své máje jistými časy na jisté krajiny, osady a osoby ji vzkládá a tudy prudkými nemocmi a smrtmi je zachvacuje*“ – kde jinde pro to nalézt důkaz, nežli v seslaném Božím slově. Stvrzuje to koneckonců sám Hospodin, když například svému lidu hrozí: „*A uvedu na vás meč, kterýž vrchovatě pomstí zrušení smlouvy. I shrnete se do měst svých; tam pošlu mor mezi vás [...]*“ (Lv 26, 25) nebo hovoří k faraonovi: „*Nebo nyní, když jsem vztáhl ruku svou, byl bych tebe také ranil i lid tvůj morem tím; a tak bys byl vyhlazen ze země*“ (Ex 9, 15). Svědčí o tom i bohabojní lidé, jmenovitě prorok Abakuk, který dokládá, že „*před tváří jeho šlo morní nakažení [...]*“ (Ab 3, 5) či významný švýcarský polyhistor Konrad Gessner,¹⁰⁸ jenž vyslovil myšlenku, že lidstvo nemá na nákazu zaručený lék možná právě proto, aby nebyl sabotován Boží úmysl trestat hříšníky.¹⁰⁹

¹⁰⁵ Důležitost tohoto přikázání nejčastěji v podobě výzvy k němu lze v Písmu nalézt na nesčetných místech; Komenský poukazuje na Zj 2, 14–20 a Zj 2, 4. Autorovi práce však připadá v této souvislosti nejvýstižnější, zvláště pro ty Bible méně znalé, verš: „*Kdož nemiluje, nezná Boha; nebo Bůh láska jest*“ (1J 4, 8).

¹⁰⁶ V německé verzi na tomto místě přidává, že by tímto dílem též rád částečně projevil vděk za propůjčený domov, kterého se mu v jeho exilu dostalo. Poté vyjadřuje přání, aby Bůh každému propůjčil své požehnání – KOMENSKÝ 1631, 9.

¹⁰⁷ KOMENSKÝ 1972 131–135.

¹⁰⁸ Mimo jiné rovněž lékař (1516–1565), právě při své obětavé péči o nemocné morem se sám nakazil a zemřel – POLIŠENSKÝ 1972, 161 (Poznámky).

¹⁰⁹ KOMENSKÝ 1972, 135n.

Je to rána přicházející zponenáhla a nečekaně (proto se jí přezdívá nákaza číhající v mlze a „osidlo lovce“), avšak prudce zasahující a často smrtící (také se jí říká „Boží meč“),¹¹⁰ což nejvíce dokládá zahynutí všeho prvorozeného v Egyptě během jediné noci.¹¹¹ Všemohoucí jí užívá zcela podle své svobodné vůle, rozhoduje při tom, kdo má být raněn, kdo usmrčen a kdo zcela ušetřen. Tato svobodná vůle však rozhodně neznamená svévoli – třebaže může jednat jakkoli, používá svou metlu uvážlivě a s rozumem. Jeho rozhodnutí, kdo kdy zemře a kdo má být zachován, se pochopitelně nevztahuje pouze na záležitost moru, jak praví mimo jiné prorok Ezechiel.¹¹² Tato rozhodnutí jsou vždy spravedlivá, což nikdo nemůže zpochybnit. Vždyť Bůh může se svým stvořením nakládat dle své libosti a také má právo jej pro jeho hříchy kárat. A protože nikdo není bez hříchu, nemůže ani nikdo vznést námitku, že by byl stížen nespravedlivě. Zbožný člověk spravedlnost metly uznává a ještě ji oceňuje, neboť jej přiblížila Bohu, jak lze vidět v Davidově chvále: „*K dobrémuť jest mi to, že jsem pobyl v trápení, abych se naučil ustanovením tvým*“ (Ž 119, 71). Ani při náležitém trestání nepřestává být Bůh milosrdný: „*A když vztáhl anděl ruku svou na Jeruzalém, aby hubil jej, litoval Hospodin toho zlého, a řekl andělu, kterýž hubil lid: Dostit' jest, již přestaň [...]*“ (2S, 24, 16).¹¹³

Této metly nebývá podle Komenského ušetřen nikdo bez ohledu na sociální postavení, majetek, vzdělání, věk, vzhled a životní vitalitu, není více chráněn lékař nežli pacient, dokonce ani pobožný více nežli bezbožný.¹¹⁴ Způsob, jakým Bůh metlu sešle, rozděluje Komenský na samotné Jeho působení bez prostředků a na působení skrze prostředky. Prvním způsobem má na mysli ránu, u níž nelze dohledat žádnou viditelnou příčinu, takovou byl postižen například dobytek v Egyptě (Ex 6). Druhým ránu, která postiženého postihla v souvislosti s nějakou zjevnou skutečností, například konfrontací s nakaženými osobami.

---

¹¹⁰ KOMENSKÝ 2020, 6.

¹¹¹ „*Stalo se pak o půlnoci, pobil Hospodin všecko prvorozené v zemi Egyptské, od prvorozeného Faraonova, kterýž seděti měl na stolici jeho, až do prvorozeného vězně, kterýž byl v žaláři, i všecko prvorozené hověd.*“ (Ex 12, 29)

¹¹² „*Oněmno pak řekl tak, že jsem slyšel: Projděte skrze město za ním, a bíte; neopouštějž oko vaše, aniž se slitovávájte. Starce, mládence i pannu, maličké i ženy mordujte do vyhubení, ale ke všelikému muži, na němž by bylo znamení, nepřistupujte [...]*“ (Ez 9, 5–6)

¹¹³ V edici Josefa Polišenského je verš identifikován, avšak mylně zařazen do 2. knihy královské – KOMENSKÝ 1972, 138. V novém vydání České biblické společnosti je už odkaz úplně správný – KOMENSKÝ 2020, 8.

¹¹⁴ Zde se jeví jako užitečné osvětlit, že tehdejší doba nechápe pojem ateismu v dnešním smyslu. Jako ateisté mohli být tehdy vzdělanými teology označeni lidé bez pravé víry či věřící pouze navenek, nešlo však o úplný distanc od náboženství – RATAJ 2002, 237n.

V tomto kontextu rozvíjí autor svůj názor, že je pošetilé neustále se dotazovat nemocného, za jakých se nakazil okolností, protože ty jsou u všech lidí odlišné a mimoto je třeba spíše vzdát čest Bohu, který všeliké toto rozhodování podivuhodně řídí.¹¹⁵

Ačkoli nezjevuje Hospodin člověku motivy všech svých činů, nalézá pro důvody metly Komenský některé možné indicie, předně, jak už je zřejmé, trestání zemí, měst a domů, dále výzvu k pokoře a modlitbám, zkoušku trpělivosti víry, prokázání Boží moci a milosrdenství těm, jimž bude pomoheno, také jakousi výstrahu k pokání a ostražitosti na své chování, ukončení života těch, kteří trpí nebo naopak trápí ostatní, či jakési otestování milosrdenství, které by měli zdraví projevovat nemocným. Velmi inspirativním se mu jeví výklad církevního otce sv. Cypriána,¹¹⁶ který předkládá velmi podobnou úvahu, kterou korunuje prohlášením, že kdyby nic jiného, přináší morové nakažení křesťanům přinejmenším větší touhu následovat Krista, méně lpění na pozemském životě a umenšování strachu ze smrti. Právě smíření se s faktem smrti je spolu s přípravou na ni nejlepší cestou k věčné slávě.¹¹⁷

Už tehdy byl český teolog připraven na otázku, která by zřejmě napadla většinu lidí 21. století a evidentně ji měli tendenci klást i jeho současníci, totiž chová Pán v zvláštní patrnosti ty zbožné a přikázání poslušné? Jistěže. Nikdo se však nevyrovná trojici Noe, Daniel a Job, která se před podobnými pohromami těší zvláštní ochrany,¹¹⁸ a i kdyby si nebyl žádného svého provinění vědom, ani to z něj, jak prohlašuje sv. Pavel, nečiní spravedlivého a neumožňuje mu to nárokovat si výsady této trojice. Morová nákaza mnohdy nemine ani lidi velmi pobožné, ovšem nikoli proto, aby byli nějak zvlášť potrestáni, ale proto, aby byla odhalena nevděčnost a nepozornost jejich okolí. Při působení hromadných pohrom, jako je hladomor, mor nebo válka, neuniknou ani spravedliví, u proroka Ezechiela lze číst: „*A rci zemi Izraelské: Takto praví Hospodin: Aj, já jsem proti tobě, a vytáhnu meč svůj z pošvy jeho, a vypléním z tebe spravedlivého i bezbožného. Proto, abych vyplénil z tebe spravedlivého a bezbožného, proto vyjde meč můj z pošvy své proti všelikému tělu, od poledne až na půlnoci*“ (Ez, 21, 3–4). Ano, pobožní bývají zasahováni rovnou měrou jako

---

¹¹⁵ KOMENSKÝ 1972, 136–139.

¹¹⁶ Žil 200–258, církevní otec, žák Tertullianův.

¹¹⁷ KOMENSKÝ 1972, 139–141.

¹¹⁸ „*Aneb mor poslal-li bych na zemi tu, abych vyhubil z ní zemi i hovada: Živť jsem já, praví Panovník Hospodin, že byť pak Noe, Daniel a Job u prostřed ní byli, nikoli by ani syna ani dcery nevysvobodili. Oni v spravedlnosti své vysvobodili by sami sebe*“ (Ez 14, 19–20).

bezbožní, je se však třeba rozvzpomenout na slova sv. Petra, který se zamýšlí nad tím, že budou-li mít přetěžkou cestu ke spasení zbožní, jak to potom asi může dopadnout s těmi bezbožnými.¹¹⁹ A prorok Jeremiáš tlumočí Hospodinovu řeč, že bude sotva strádání ušetřen bezbožník, když trest postihuje i ty, kteří toho nezasluhují¹²⁰.

2.3.2 Část druhá

Ve druhé části svého spisu se Komenský zabývá otázkou, jaké kroky podniknout k tomu, aby lidé v této nelehké zkoušce co nejlépe obstáli. Za základ úspěchu pokládá „*pilně šetřiti duší svých před nakažením duchovním skrze bludy, pověry, hříchy a nevěru*“. K tomu ovšem není zapotřebí mála – v první řadě modliteb za Boží milost, a bude-li to Jeho vůle, též za vystříhání se té rány nebo její přežití. Dále pokání, které obnáší netoliko vyznání hříchů, ale rovněž vyvarování se jich v budoucnu.¹²¹ Nemůže být řeči o tom, že by v čase epidemie ustaly bohoslužby, a to kromě jiného s odvoláním na krále Šalamouna, který jejich náležitost v kterékoli době, včetně doby moru, deklaroval při posvěcení slavného chrámu.¹²² Spolu s tím se musí lidé zkoumat, zda jsou si jisti svého vyvolení k víře, k tomu je podán návod: „*což se pozná a utvrdí nabýváním jistoty víry o vykoupení skrze Krista stálém z hříchů z moci d'áblov a hněvu božího, též z čitelnosti v době obnovení a posvěcení duchem svatým, odkudž pokojně před Bohem svědomí pochází*“.¹²³ Více než jindy žádá si tato doba projevy milosrdenství a pokoje, hledání cesty k lidem. Také rozjímání o tom všem, co je a má být křesťanu o morové ráně známo. Nakonec vyžaduje Komenský samozřejmě plné odevzdání se Boží vůli, i kdyby jí mělo být ukončení života člověka, ať se stane, pokud k sobě povolá

---

¹¹⁹ „*A poněvadž spravedlivý sotva k spasení přichází, bezbožný a hříšník kde se ukáže?*“ (P 4, 18).

¹²⁰ Jedná se o verš: „*Takto zajisté praví Hospodin: Aj, ti, kteříž nemají žádného práva píti kalichu tohoto, předce pijí, ty pak sám abys toho naprosto prázen byl? Nebudeš prázen, ale jistě píti budeš.*“ (Jr 49, 12) – KOMENSKÝ 1972, 141n.

¹²¹ Tamtéž, 142.

¹²² „*Byl-li by hlad na zemi, byl-li by mor, sucho nebo rez, kobylky nebo brouci jestliže by byli, ssoužil-li by jej nepřítel jeho v zemi obývání jeho, aneb jakákoli rána a jakákoli nemoc: Všelickou modlitbu a každé úpění, kteréž by pocházelo od kteréhokoli člověka, aneb ode všeho lidu tvého Izraelského, když by jen poznajíce jeden každý ránu svou a bolest svou, pozdvihl by rukou svých v domě toho, Ty vyslyšej s nebe, z místa přebývání svého, a slituj se, a odplat' jednomu každému podle skutků jeho, vedle toho, jakž znáš srdce jeho (ty zajisté sám znáš srdce lidská).*“ (2Pa 6, 28–30).

¹²³ KOMENSKÝ 1972, 142n.

jeho duši. V duchu řeči sv. Pavla je vyjádřena plná důvěra k Bohu a konstatování, že od Něj nic člověka nedokáže odloučit.¹²⁴

Komenský dále popisuje opatření „nenáboženského charakteru“: jde o to chránit své tělo před nákazou, aniž by ovšem člověk Bohu upíral veškerou moc a právo nad ním. Člověk by se proto měl zdržovat pouze v místě vykonávání své práce nebo doma, neměl by podnikat cesty nepotřebné a pobývat na veřejných místech bez účelu. Při neodkladných výpravách by se měl střežit mlhy a vlhkého povětří a užívat patřičné léky, zejména ty zabraňující zkažení krve. Toto by měli dělat všichni, na některých však leží míra zodpovědnosti větší, vzpomínáno je duchovenstvo a vrchnost.¹²⁵

Duchovní mají za povinnost udržovat věřící v dobré duchovní kondici, sami být připraveni na setkání s morem, protože zasažen může být každý. Pokud někdo zasažen byl, musí se mu od nich dostat pomoci, a kdyby třeba i zemřel, nesmí o něm smýšlet v této souvislosti nikterak hůře než s kýmkoli jiným. Na službu nemocným je položen zvláštní důraz, vždyť duchovní jsou přeci vysláni ke všem, bez ohledu na jejich zdravotní stav. Náleží jim rovněž veliký úkol zvrátit ukrutné zacházení lidu a vrchnosti k nakaženým. Ač je již hluboce zakořeněné a lidé zdánlivě nepoučitelní, není možné tento boj vzdávat a riskovat Boží pomstu.¹²⁶

Zvláštní povinnosti přísluší i vrchnosti. Ta by se neměla metle nesmyslně vzpírat, měla by častěji vyhledávat bohoslužby a vybízet k nim i poddané, zamezit jejich toulání, ale naopak usnadnit jejich přístup k lékařské péči – klidně za tím účelem uspořádat veřejnou sbírku (zde Komenský poukazuje na to, že mohou-li být sbírky pořádány na trestání zločinců, zcela jistě se hodí tohoto prostředku použít i v tomto případě).¹²⁷ Poddaní mají být též instruováni k tomu, aby drželi spolu, starali se o sebe navzájem a nevyháněli se z domu, zajistili péči nemocným, kterým se nedostává, a pamatovali zvlášť na vdovy a sirotky. Rodiče a hospodáři mají svým svěřencům podávat prostředky, které je udrží zdravé, nemají

---

¹²⁴ „*Ani vysokost, ani hlubokost, ani kterékoli jiné stvoření, nebude moci nás odloučiti od lásky Boží, kteráž jest v Kristu Ježíši, Pánu našem.*“ (Ř 8, 39). V Polišínského edici nesprávně jako Ř 8, 3 – KOMENSKÝ 1972, 143. Ve vydání České biblické společnosti revidováno – KOMENSKÝ 2020, 13. Nesrovnalosti v citacích se objevují i v originálním Komenského textu, chyba tedy zřejmě nevznikla v edici.

¹²⁵ KOMENSKÝ 1972, 143n.

¹²⁶ Tamtéž, 144n.

¹²⁷ Tamtéž, 145.

připustit, aby vycházeli zbytečně z domu, přitom ovšem nesmí ti ani svou práci opouštět a zahálet. Často má být vykuřováno kadidlem. Nemocní nesmějí být za žádnou cenu vyháněni z domu, to totiž přímo odporuje Písmu: „*Jestliže pak kdo o své, a zvláště o domácí péče nemá, zapřelť víry, a jest horší než nevěřící*“ (1Tm 5, 8). Pokud by však přesto někdo nechtěl nebo nesměl s nemocným sdílet prostory, je povinen opatřit mu jiný pokoj se vším potřebným. Je třeba udržovat dům v čistotě, vést jeho osazenstvo ke zbožnosti a modlitbě a hovořit s ním často o smrti, aby se jí přehnaně neobávali a po křesťanském způsobu se na ni připravovali.¹²⁸

Když se Komenský obrací k obcím a městům, připomíná, že podrobnější informace o správném postupu v dané situaci podali již někteří před ním, proto činí jen krátkou rekapitulaci. V první řadě je třeba udržovat prostředí v čistotě, dohlížet na to, aby řezníci zpracovávali maso ze zdravého dobytka a pivovary vařili nezávadné pivo. Dále nepřipouštět společnou lázeň zdravých a nemocných, což nebylo, jak dále vyjde najevo, jen opatření preventivní, ale měla se tím též zajistit bezpečnost nakažených, které by se někdo mohl pokoušet utopit. Mrtvá těla je třeba zakopávat hlouběji, v kašnách mít čistou vodu, disponovat dobře zásobenou lékárnou a obstarat pro všechny zdravotnický personál. Potulování, neúčelnému shlukování a zejména popíjení¹²⁹ je třeba učinit přítrž.¹³⁰

2.3.3 Část třetí

Poslední oddíl je věnován problematice korektního zacházení s těmi, kteří se morem nakazili nebo na něj zemřeli. To podle očekávání ani nemůže probíhat jinak v duchu křesťanské lásky. Komenský na tomto místě uvádí několik podpůrných veršů, z nichž zřejmě nejvýstižnější apel představují ty poslední: „*Kdo by pak měl statek tohoto světa, a viděl by bratra svého, an nouzi trpí, a zavřel by střeva svá před ním, kterak láska Boží zůstává v něm. Synáčkové moji, nemilujmež slovem, ani jazykem, ale skutkem a pravdou*“ (1J 3, 17–18). Je představen seznam položek, kterých se musí člověk držet, aby toto chování naplnil. Musí předně udržovat víru ve spasení nakaženého, projevit lítost nad jeho bídou, zachovat jej ve společnosti a opatrovat lékařskou službou, jídlem a pitím, ale též Božím slovem, knězem a

---

¹²⁸ KOMENSKÝ 2020, 15n.

¹²⁹ Tato poslední náležitost není v německé verzi uvedena – v české verzi se o ní píše v bodě číslo 10, německá verze má bodů pouze 9 – Komenský 1631, 51.

¹³⁰ KOMENSKÝ 2020, 16n.

modlitbami za jeho uzdravení těla a duše. Případnou pacientovu nevděčnost či dokonce jeho spílání je třeba přejít bez zlosti, nehledě na to, zda si péči zaslouhuje nebo jestli se za ni kdy odmění. Jediná relevantní křesťanova odměna je přeci ta Kristova. A protože s nemocným každého pojí pouto v Kristu, příkoří jemu činěná či naopak milosrdenství jsou vztažena rovněž na samotného Boha. Ten pak s člověkem podle toho zúčtuje na konci věků a odplatí mu buď trestem, nebo odměnou.¹³¹

Je mnoho těch, kteří své nezpůsobné a nekřesťanské chování k trpícím omlouvají tím, že jednají podle svého rozumu a úsudku. Toto uvažování Komenský rozhodně odmítá jako dobré nanejvýš pro pohany z doby minulé, kteří neměli Písmo. Křesťané však, kteří jej mají, jsou povinováni jednat podle něj. Což nečiní ten, kdo nemocným nepřeje jejich domovy a vyhání je z nich, bere jim léčivé prostředky, štítí se jich a těch, kteří jim pomáhají. Takoví lidé pak také leckdy ty, o nichž se domnívají, že jsou zdrojem nákazy, „*v vražedlnou nenávist berou i mordují (jakž příkladové jsou), aneb aspoň mordovati je za hřích sobě nepokládají*“, neohlížeje se přitom ani na děti a starce. Strašlivým činem je též upírat nemocným církevní službu, poněvadž se jim tím odnímá zdroj jejich životní jistoty a oni jsou tím náchylnější k zoufalství, pochybnostem a dalším ďábovým svodům.¹³²

Pro ty, které by snad stále nepřesvědčil dosavadními argumenty, připravil Komenský několik dalších příkladů z Bible, aby přestali zpochybňovat, že jim byl představen Boží pohled na věc. Zaprvé tedy není možné odnímat člověku nejen chléb, ale ani žádné jiné prostředky potřebné k jeho životu, takový čin lze dokonce přirovnat k vraždě podle verše: „*Chléb nuzných život jest chudých, a kdož odnímá jej, vražedník jest*“ (Sir 34, 22). Obdobně je hodnocena i nenávist k bližním: „*Každý, kdož nenávidí bratra svého, vražedník jest, a víte, že žádný vražedník nemá života věčného v sobě zůstávajícího*“ (1J 3, 15). Hospodin si dále nepřeje, aby jemu zasaženým lidem přidávali rány ještě ostatní, naopak čeká, že jim bude prokazováno milosrdenství, opak způsobuje Jeho hněv: „*A hněvám se náramně na ty národy, kteříž mají pokoj; nebo když jsem já se málo rozhněval, oni pomáhali k zlému*“ (Za 1, 15), stejně jako když jsou nevinní vyháněni ze svých domů: „*Manželky lidu mého vyháníte z domu rozkoší jejich, od dítek jejich odjímáte slávu mou na věky*“ (Mi 2, 9). Špatné je též

---

¹³¹ KOMENSKÝ 1972, 147n.

¹³² Tamtéž, 148–149.

nemocné nenavštěvovat,¹³³ neposloužit jim¹³⁴ a činit nad nimi soud bez milosrdenství.¹³⁵ Bližního je totiž přikázáno soudit spravedlivě,¹³⁶ což, jak si Komenský všímá, určitě nekoresponduje s tím, jak je nakládáno nemocnými; dokonce i zločinec dostává teplo, jídlo a pití, jsou mu umožněny návštěvy a hlavně spravedlivé posouzení jeho případu a účast kněze, zatímco nakaženému je toto všechno odpíráno.¹³⁷

Jak si český bratr při svém studiu Bible povšiml, Hospodin přikázal svému lidu pomoci od břemene dokonce i zvířatům jeho nepřátel,¹³⁸ o co více je tedy třeba pomoci člověku. A protože chce s každým jednat podle své vůle,¹³⁹ tedy i s nakaženým, pak ti, kteří nakaženému ztrpčují jeho osud, vlastně narušují Jeho právo, a tudíž proti Němu hřeší. Za přispění verše „*duše, kteráž hřeší, ta umře. Syn neponese nepravosti otcovy, aniž otec ponese nepravosti synovy; spravedlnost spravedlivého při něm zůstane, též bezbožnost bezbožného na něj připadne*“ (Ez 18, 20) chce český bratr vyjádřit, že s churavými je leckdy vyháněn i člověk zdravý,¹⁴⁰ což rovněž není přípustné.¹⁴¹

Hrubé chování mají mnozí tendenci omlouvat tím, že jim jde (jen) o to se nenakazit. Podle Pána však není dovoleno konat zlo, aby z něj vzešlo dobro. Pro ilustraci Komenský poměry připodobňuje situaci, kdy mezi poddané přichází rychtář jejich pána, aby některého z nich vsadil do vězení. Pokud jakýkoli z nich vstane a začne ho bít a třeba jej i utluče, čím si pomůže? Nemůže přeci ani vědět, jestli si jde pro něj, a i kdyby ano, tímto jen svoji situaci zhorší a ztratí naději na případné vyvážnutí bez trestu. Stejně tak člověk nezná Boží záměry, které se týkají moru, a neměl by si tak v této otázce počínat podobně hloupě. Tím by se totiž

---

¹³³ „*Stůně-li kdo z vás: Zavolej starších zboru, ať se modlí za něho, mažíce jej olejem ve jménu Páně*“ (Jk 4, 15).

¹³⁴ „*Nebo vy v svobodu povolání jste, bratří, toliko abyste pod zámyslem té svobody nepovolovali tělu, ale skrze lásku posluhujte sobě vespolek*“ (Ga 5, 13).

¹³⁵ „*Nebo odsouzení bez milosrdenství stane se tomu, kdož nečiní milosrdenství, ale chlubit' se milosrdenstvím proti odsudku*“ (Jk, 2, 13).

¹³⁶ „*Neučiniš nepravě v soudu. Nepřijmeš osoby chudého, aniž šanovati budeš osoby bohatého; spravedlivě souditi budeš bližního svého*“ (Lv 19, 15)

¹³⁷ KOMENSKÝ 1972, 149–151.

¹³⁸ „*Uzřel-li bys an osel toho, jenž tě má v nenávisti, leží pod břemenem svým, zdaž se zdržíš, abys mu neměl pomoci? Nýbrž opravdově pomůžeš jemu spolu s tím, kdož tě v nenávisti má*“ (Ex 23,5).

¹³⁹ „*Zdaliž mi nesluší v mém učiniti, co chci? Čili oko tvé nešlechtně jest, že já dobrý jsem?*“ (Mt 20, 15).

¹⁴⁰ Je zjevné, že Komenského promluva je nerozlučně svázána s biblickými příklady a při popisu nesprávného chování nebývá příliš konkrétní. Je to jistě dáno i skutečností, že si je Komenský vědom toho, že by měl v napomínání, s ohledem na svou pozici „návštěvníka“, zůstat opatrný a diplomatický.

¹⁴¹ KOMENSKÝ 1972, 151n.

vzpíral Bohu, otevíral prostor působení d'ábla, čímž by nemocné uváděl v nebezpečí ztracení, navíc by i zabráňoval možnosti jejich uzdravení, které jistě není vyloučené.¹⁴²

Laskavost a úcta nepatří podle Komenského pouze živým nemocným, nýbrž i tělům těch zesnulých. Tu je záhodno vyjádřit jednak jakýmsi niterným postojem, smýšlením, „*že kteříkoli v Syna božího věřili a v té víře do smrti setrvali, v Pánu svatě zesnuli a jejich duše do nebe se dostaly*“.¹⁴³ *Těla také jejich vzkříšena budou a k tělu jasnosti slávy Pána Ježíše připodobnění dosáhnou*“, jednak skutkem, k němuž Komenský, jako ostatně v celém díle, vybízí nikoli imperativem, nýbrž laskavým pobídnutím k akci, v níž počítá i s vlastním zapojením: „*když s těly jejich počestně nakládati budeme jako s těly jiných křesťanských lidí: totiž ku pohřbu je počestně připravíme, vyprovodíme, popláčeme, v hrob vložíme, zakopáme, Pánu Bohu k ochranění i k vzkříšení poručíme*“. O tom, že takového zacházení zemřelí zasluhují, není podle spisovatele pochyb, vždyť byli Božím obrazem, chrámem Ducha svatého, posvěceni krví Kristovou, vydrželi ve víře až do konce a za život vykonali mnoho dobrého. Za zmínku stojí metafora, v níž jsou označeni za „*seménka boží, kteráž do země schována jsou, aby Pán Bůh při nich u vzkříšení moc svou prokázal*“. Je vcelku zjevné, jaké chování naopak křesťanské není, takové, při němž se zemřelým nevystrojí pohřeb a nejsou vyprovodeni k hrobu, namísto toho jsou vezeni na káře či na kolečku a někde ledabyly zakopáni. Špatné je i nepovolovat zvonění nebo vynechávat kázání na pohřbu, pokud už se koná. Někteří navíc dopřávají sluchu pověře, že kdyby se dalo při takovémto obřadu zvonit, i zvony by z toho měly dostat vředy a kdokoli by slyšel jejich vyzvánění, také by se byl nakazil.¹⁴⁴

Doklad naprostého barbarství podává Komenský v pálení šatů, ovšem někdy domů zemřelých¹⁴⁵ a dokonce i jejich těl.¹⁴⁶ Aby ještě více poukázal na to, že toto jednání rozhodně není křesťanské, odkazuje na příslušnou kapitolu *Církevních dějin* sepsanou Eusebiem

---

¹⁴² KOMENSKÝ 1972, 150n.

¹⁴³ Je tedy zjevné, že nepočítá s existencí očiště. Jinak se však vůči katolickému učení nevymezuje.

¹⁴⁴ Tamtéž, 153n.

¹⁴⁵ Tamtéž, 154.

¹⁴⁶ Pro plné pochopení Komenského rozhořčení je třeba si uvědomit, že spálení mrtvého těla bylo křesťany zapovězeno, v katolické církvi až do 20. století. Ještě v *Katechismu katolického náboženství* z roku 1951 se píše: „*Mrtvé tělo katolického křesťana se pohřbívá do země [...] Tak byli pochováni Kristus, Panna Maria i první křesťané. Při tom zůstala církev dodnes a zakazuje přísně svým členům dáti se po smrti spálit, poněvadž je to způsob pohanský [...]*“ – KUBÍČEK 1951, 46.

Caesarejským,¹⁴⁷ v níž je popsáno chování pohanů v době moru, které se těmto ničemným praktikám nápadně podobá.¹⁴⁸ Lidé postrádající úctu k těm, kteří na mor zemřeli, se rovněž sami usvědčují z toho, že si neváží oběti Ježíše Krista, protože jak jinak by mohli u mrtvých pro pouhé jejich zohavení a bolesti zapomenout na cenu jeho krve, kterou se za všechny lidi vykoupil, i za tyto nakažené. Rovněž tím umenšují posvěcení Ducha svatého, kterého se jim dostalo. Také na sebe prozrazují, že nemají důvěru, že je bude Bůh chránit od zlého, když učiní své křesťanské povinnosti zadost. Aby se toto všechno povedlo vymýtit, je třeba pevného postoje a odvádění lidí od jejich špatných zvyků a smýšlení. Už tím, že toto mlčením dopouští, páchají správci a vrchnost veliké příkoří. Za účelem odvrácení Boží pomsty je v první řadě nutno činit pokání, což platí pro všechny bez ohledu na jejich postavení a urozenost.¹⁴⁹

Na závěr si nechal Komenský část, kterou zřejmě mnoho současných čtenářů shledá nejzajímavější. Předem si vytipoval předpokládané námitky svých oponentů, které předkládá ve formě potenciálně položených otázek.¹⁵⁰ První zní¹⁵¹: „*(Ale snad by řekli:) Předně my svým obyčejem, kterýmž při zapovětřených lidech zachováváme, žádného ukrutenství nad nimi neprovodíme, než toliko aby zdraví nebyli nakažováni, to obmyslíme?*“. V odpovědi na ni vychází autor z předchozích řádků, v nichž důkaz ukrutnosti tohoto jednání bohatě vyložil. Nakonec sám připojuje otázky, které jsou přirozeně spíše řečnické. Ptá se v nich, zda respondenti dají spíše na lidi než na Boha, jestli dokáží spíše než On mor odvrátit, odhaluje v nich dále, že přeci nemohou vědět, jestli ten vyháněný je hrozbou a jestli po jeho vyhnání bude skutečně bezpečno, jestli odpovídá Jeho záměru pro blaho mnohých jednoho vyhnat nebo naopak kvůli jednomu nakaženému zbavit pohodlí mnoho izolovaných

¹⁴⁷ Eusebios z Kaisareie (asi 265–339), nazýván jako otec církevního dějepisu.

¹⁴⁸ Píše se tu o něm: „*Nemocné vyhazovali, utrhalí od svých nejdražších, polomrtvé vyhazovali na ulici a mrtvé nechávali ležet nepohřbené.*“ V kontrastu s tím je vylíčeno laskavé zacházení křesťanů. Také pohané, stejně jako Komenského současníci, sledovali svojí bezohledností v první řadě snahu vyhnout se nákaze. Jak však na závěr Dyonisius Korintský konstatuje, ani oni zlými prostředky dobré věci nedosáhli, smrt je stejně neminula – EUSEBIOS Z CAESAREJE 1988, Kniha VII., kapitola 22.

¹⁴⁹ KOMENSKÝ 1972, 153.

¹⁵⁰ Není však ani vyloučeno, že se s těmito námitkami Komenský setkal ještě před sepsáním díla, a proto se rozhodl je zaznamenat. Při velkém zjednodušení a poněkud na odlehčenou by se pak dal tento oddíl přirovnat k dnešnímu systému FAQ (Frequently Asked Questions, často kladené otázky).

¹⁵¹ Německá verze obsahuje před samotným zněním otázek jejich uvození: „*Aber weil die menschliche Vernunft sehr spissfindig ist Gottes Wort zu widerstreben, als pfl eget man vorzuwenden*“ – Komenský 1631, 74 (volný překlad autora práce: „*Ale poněvadž je lidský rozum natolik mazaný, aby odporoval Božímu slovu, mají lidé ve zvyku namítat*“). Toto ironické prohlášení je v české verzi vypuštěno.

zdravých.¹⁵² Zastánci této logiky jsou přirovnáni ke Kaifášovi,¹⁵³ který byl pro podobný postup. Bohu se však nelíbil tehdy a nelíbí se mu ani teď.

Ve druhé otázce se praví: „*(Řeknou snad ještě druhé): Nesluší se do nebezpečnosti z úmyslu lézt, nebo kdo miluje nebezpečnosti, zahyne v něm; toto pak nebezpečnosti jest, když by hlizovatý mezi zdravými trpín byl?*“.¹⁵⁴ Na to je dána odpověď, že je rozdíl mezi tím, bezhlavě se vrhat vstříc nebezpečím a tím, zničehonic se v nebezpečí ocitnout; podobně jako být v náhle dobývaném městě, anebo do takového města teprve mířit. Pro člověka je mnohem lepší, aby při dobrém jednání riskoval smrt či třeba nemoci podlehl, než aby kvůli své záchraně bližního opustil, zlé svědomí by pak bylo to nejmenší, co by jej mohlo postihnout.¹⁵⁵

Třetí otázka je následující: „*(Ale i to říci mohou třetí:) Bůh poroučel malomocné lidi vyháněti z prostředku čistých lidí; tato pak nemoc hlízy neb pryskyře podobná jest k oné, nýbrž mnohem prudší, jakožto kteráž rychle život odjímá. Tehdyť ovšem zařazené od společnosti jiných odlučovati máme*“.¹⁵⁶ Zde je odpověď poněkud složitější. Předně Komenský říká, že tam, kde není zjevný Boží zákon, nesmí být uměle dotvářen, aby byl v rozporu se zákony ostatními. A protože Bůh tehdy, když vydával zákon o malomocenství, musel ve své vševědoucečnosti vědět i o moru (přitom však žádné opatření nenařídil), není o čem debatovat. S morem nakaženými se nadto zachází mnohem hůře než s malomocnými v dobách Starého zákona. Tehdy se muselo nejprve prokázat, že je daný člověk skutečně malomocný, ani tak však nepřišel o styk s okolím a byl mu zachován značný podíl autonomie, což se však v případě „hlizovatých“ většinou neděje. S malomocenstvím mohl člověk rovněž v životě často po dlouhé roky jakž takž samostatně fungovat (i tak Bible přináší příklady zvláštní péče o nemocné), mor jej však činí úplně odkázaným na pomoc okolí. Kromě toho je tu naděje na uzdravení, kdežto malomocenství byla nemoc neléčitelná. A zatímco malomocenství bývalo často trestem za hříchy, a vyhánění nakažených často vycházelo

---

¹⁵² KOMENSKÝ 1972, 154n.

¹⁵³ „*Kaifáš pak byl ten, kterýž byl radu dal Židům, že by užitečné bylo, aby člověk jeden umřel za lid*“ (J 18, 14).

¹⁵⁴ Jde o jediný případ, kdy je v „protestní“ otázce argumentováno Písmem, ovšem pouze v německé verzi – Komenský 1631, 78. Jedná se o verš: „*Srdce zatvrdilé naposledy pocítí zlých věcí, a kdož miluje nebezpečnosti, zahyne v něm*“ (Sír 3, 26). Komenským ovšem citovaný jako Sír 3, 27 – nepřesnosti v biblických citacích tak zjevně pochází přímo z jeho textů.

¹⁵⁵ KOMENSKÝ 1972, 156.

z tohoto motivu, mor přichází i na lidi spravedlivé a nebývá trestem, ale důsledkem jiných, výše popsaných okolností. Proto nelze s lidmi postiženým morem nakládat stejně příkře jako s malomocnými.¹⁵⁶

V poslední otázce je položen důraz na sílu zvyku: „*(Ještě i to někteří praví čtvrté.) Jest prý zde ten obyčej a máme to za prostředek mor přetrhující, aby se nerozmáhal?*“. Nato Komenský zkrátka odpovídá, že ne každý zvyk je dobrý zvyk. A jakýkoli zvyk není následování hodnější než příkázání Boží. Vždy, když v minulosti některý vládce raději následoval svůj rozum a příklad ostatních zemí namísto Božího zákona, rozhodně se nepotázal s kladnou odezvou. O tom, je-li lépe následovat Boha, nebo lidi, přeci nemůže být ani vedena diskuze, jasno v tom udělali už apoštolové: „*Tedy Petr a Jan odpovídají jim, řekli: Jestli to spravedlivé před obličejem Božím, abychom vás více poslouchali než Boha, sud'te*“ (Sk 4, 19).¹⁵⁷

I kdyby se zdálo, že zavržený postup proti moru účinkuje, nebo to tak i skutečně bylo – pohanům se konečně leckdy zdařil – není možné, jak už bylo řečeno, konat zlo kvůli dobru, a následovat příklad pohanů nemůže být, už ze samé sémantické podstaty toho slova, křesťanské. Čisté svědomí nemohou mít podle Komenského ani ti, kteří opouštějí své bližní žijící v nedostatku, zatímco si sami užívají blahobyť. To, že prospívají, jistě není samo o sobě špatné, ale křesťan se nemůže pro vlastní pohodlí vyhýbat těžkostem a přehlížet druhé. Paradoxně se také, jak český bratr zpravuje, často mor více rozšíří na místech, kde se drží tohoto obyčeje. Dochází k tomu jednak proto, aby Bůh snížil počet lidí, nad kterými může tyranská vrchnost projevovat svoji krutost, a tím zároveň počet lidí, kteří by jim mohli posluhovat, pokud sami onemocní, jednak proto, že nechce, aby lidé nad morem zvítězili jinak než Jeho přičiněním. Podporu druhé teze nachází v Novém zákoně, kde sv. Pavel slibuje posádce troskotající lodi záchranu, ale jedině, pokud na ní zůstanou. Ne že by Bůh nedokázal pomoci jinak, ale chtěl, aby bylo pomozeno dostupnými prostředky, tedy přičiněním námořníků. Stejně tak chce nyní, aby okolí nakaženým pomohlo svojí milosrdnou péčí.¹⁵⁸

---

¹⁵⁶ KOMENSKÝ 1972, 156n.

¹⁵⁷ Tamtéž, 157n.

¹⁵⁸ KOMENSKÝ 1972, 158n.

Je zapotřebí, aby Boží pohled na situaci kolem morové epidemie vyšel ve všeobecnou známost a lidé mu uzpůsobili své konání. Tím nejlépe ochrání nejen své tělo před nákazou, ale zejména svou duši před trestem, který by je postihl za nevhodné chování k nemocným. To nesmí být přehlíženo nikde a nikým, zvláště pak autoritami. Ty se možná budou vymlouvat na to, že málokdo jim bude naslouchat a ještě méně bude těch, kteří se napraví. Lidé se ale jen tak nenapraví ani v otázce jiných hříchů, a přece je třeba jim jejich škodlivost připomínat a také se tak děje. Nečeká na ně lehký úkol, čehož si je Komenský vědom a končí jeho popis slovy: „*V čemž Bůh milosrdný udělí jim osvícení a požehnání svého, amen.*“¹⁵⁹

V posledních řádcích autor už jen vyjadřuje naději, že nyní všichni porozuměli, proč Češi v dané situaci jednají, jak jednají. Nebudou je tak snad nadále hanit a opovrhovat jimi, nýbrž se je v nejlepším případě rozhodnou následovat. Těm však, kteří budou ve svém nesprávném postoji setrvávat, vzkazuje ústy sv. Pavla toto: „*Jestliže pak komu se vidí neústupným býti, myť takového obvyčeje nemáme, ani církev Boží*“ (1K 11, 16).¹⁶⁰

---

¹⁵⁹ KOMENSKÝ 1972, 159n.

¹⁶⁰ U Polišenského jako 1K 11, 15 – tamtéž, 160.

3 Daniel Defoe

3.1 O autorovi

Daniel Defoe se narodil v Londýně roku 1660 jako Daniel Foe,¹⁶¹ syn Jamese Foea, obchodníka a výrobce svíček, a jeho manželky Alice. Jeho rodiče byli nonkonformisté neboli dissenteři, proto nemohl studovat na univerzitě v Oxfordu nebo Cambridge, i tak se mu ovšem dostalo solidního vzdělání na akademii v Newington Green, která jej měla připravit na kariéru duchovního.¹⁶² Jeho však více přitahovalo podnikání, později se začal věnovat žurnalistice a politické publicistice. Jeho pamflet *Nejkratší cesta, jak skoncovat s nonkonformisty*¹⁶³ mu způsobil mnoho nepříjemností, jeho ironický ráz totiž nebyl pochopen a ani nonkonformisté neporozuměli tomu, že se jich autor vlastně zastává. Delšímu uvěznění se vyhnul jen proto, že se stal špiónem. Jako tajný agent sloužil pak čtvrtstoletí třem různým po sobě jdoucím vládám.¹⁶⁴

Veliké slávy za svou spisovatelskou činnost se autor za života nedočkal a 24. dubna 1731 zemřel v chudobě, skrýváje se do poslední chvíle před věřiteli. Jeho dílo položilo základ žánru románu,¹⁶⁵ mimo anglické prostředí však podle mínění vědecké veřejnosti zůstává pro čtenáře atraktivních jen několik málo z několika stovek napsaných děl, kromě *Robinsona Crusoe* romány *Mol Flandersová*, *Roxana*, *Kapitán Singleton* či *Paměti kavalíra*.¹⁶⁶

3.2 Představení díla

Deník morového roku (*A Journal of the Plague Year*, 1722) popisuje prostřednictvím vypravěče propuknutí morové nákazy v Londýně roku 1665, zpravuje o provedených opatřeních a důležitých milnicích a vypráví mnohé příběhy spleťtých lidských osudů. Vypravěč není pouhým pozorovatelem a zprostředkovatelem informací, nýbrž aktivním účastníkem dění a postavou s nezanedbatelným vnitřním vývojem. Dílo chce sice na čtenáře působit dojmem autentického spisu, ale autor jednoduše nemůže být očitým svědkem,

---

¹⁶¹ Přídomek „De“ si ke svému příjmení začal přidávat až později.

¹⁶² Britannica.com, heslo Daniel Defoe.

¹⁶³ *The Shortest Way with the Dissenters*, 1702. Takto přeložená je jmenována ve studii Martina Procházky – PROCHÁZKA 1982, 266.

¹⁶⁴ Tamtéž 1982, 266n.

¹⁶⁵ V té době nebyl tento nově vznikající žánr doceněn – BARNARD 1997, 86–88.

¹⁶⁶ PROCHÁZKA 1982, 268.

poněvadž Defoeovi bylo v morovém roce pouhých pět let a navíc jeho rodina tehdy utekla z města na venkov. Pod deníkem ovšem není podepsán on, nýbrž jeho strýc Henry Foe, zkráceně H. F., sedlář, který v čase pohromy v Londýně zůstal. O tom, že napsal dílo skutečně Defoe, panuje však v odborných kruzích pramálo pochybností.¹⁶⁷ Strýcova role nesmí být nadhodnocována, autor s největší pravděpodobností z žádných jeho zápisků nevycházel, vybral si jej pouze jako vypravěče, který nejenže popisuje okolní dění onoho roku, ale rovněž poodkrývá mnohé ze svého nitra. Ačkoli je opravdu hlavně zprostředkovatelem příběhu a moralizování není jeho hlavním úmyslem – svůj spis prý píše proto, aby podal čtenáři návod, jak v případě další morové rány postupovat –, nejen svým příkladem, ale občas i více či méně přímým apelem či působivými příběhy ze života svých spoluobčanů rovněž vybízí ke zbožnosti a bohabojnosti.¹⁶⁸

V době vydání lidé spis za autentický považovali,¹⁶⁹ někteří dokonce přímo za historický dokument, modernější výzkum však tyto dohady odmítl, protože autor s fakty nenakládá podle pravidel historické vědy.¹⁷⁰ Přesto není text z pohledu historie nezajímavý,¹⁷¹ protože s leckterými historickými dokumenty pracuje, někdy bývá pro zdánlivou věrohodnost jeho historicita dokonce nadhodnocována a ignorována je tak skutečnost, že již v 18. století považovali mnozí, včetně Waltera Scotta, *Deník* za romanci a oceňovali hlavně autorův styl, v němž před věcností upřednostnil imaginativnost a empatický náhled na minulost. Dnes již je obecně přijímán závěr, že se v díle v nejednoznačném vztahu snoubí historické skutečnosti a autorův tvůrčí záměr.¹⁷² Je tedy zjevné, že svoji důležitost má autor a jeho dílo jak pro historii, tak pro literární historii,¹⁷³ a přesné žánrové zařazení *Deníku* stále není

¹⁶⁷ Forgotten Books, 2016, Daniel Defoe, Volume III. 1903, 9.

¹⁶⁸ Například když vypráví o tom, že se navzdory dříve pocítovanému hněvu začal modlit za bezbožníky, kteří se mu posmívali, připojuje k tomu tuto výzvu: „...*I humbly recommend the method to all those that would know, or to be certain, how to distinguish between their real zeal for the honour of God, and the effects of their private passions and resentment*“ – DEFOE 1876, 92 (volný překlad autora práce: „Neustáváje ve své pokoře doporučuji tuto metodu všem, aby se ujistili, že je jejich jednání vždy prvořadě motivováno nadšeným záměrem oslavit Boha a nikoli ovlivněno osobními nešlechtnými pohnutkami, zejména vášní či rozhořčením“.)

¹⁶⁹ Žádné záznamy o čtenářských ohlasech po původním vydání se však nedochovaly – JORDISON 2020a.

¹⁷⁰ MAYER 1990, 529–555.

¹⁷¹ Historici mají k dispozici jiné spisy o londýnské nákaze, pocházející z doby jejího trvání či bezprostředně po ní. Ani Defoeův spis však nestojí zcela mimo jejich zájem – třebaže se jedná o fikci, je založen na skutečných dokumentech a možná i reálných výpovědích svědků události – PAYNE 1894, 12.

¹⁷² PARSONS 2013, 119.

¹⁷³ Robert Mayer problematiku Defoeova zkoumání vyjádřil výmluvně: „*Historians and theoreticans of the English novel cannot live without Daniel Defoe, but they cannot live very comfortably with him either*“ (volný

definitivní.¹⁷⁴ Třebaže spis neposlouží jako přímé svědectví o roku 1665,¹⁷⁵ svým vcítěním podá velmi ilustrativní výpověď, samozřejmě s jistou uměleckou licencí – například nákaza ve skutečnosti nevymizela tak náhle, jak Defoe líčí,¹⁷⁶ bylo mu však třeba působivého vyvrcholení příběhu.¹⁷⁷

Ve stejný rok jako *Deník morového roku* vyšel i jiný Defoeův spis o moru s názvem *Náležitě přípravy na mor, pro duši, jakož i pro tělo*.¹⁷⁸ Toto dílo se na rozdíl od předchozího vyznačuje značnou snahou poučovat a je mnohem přímočařejší. Jistou provázanost s *Deníkem* lze vypožorovat, jinak jsou však dle odborné veřejnosti *Náležitě přípravy*, snad s výjimkou jedné epizody, mnohem méně zajímavé literárně i čtenářsky; vypravěčství je vyhodnoceno jako neumělé a pasáže umravňujícího charakteru příliš strojené. Že by byl Defoe pro sepsání obou děl motivován duchovní péčí o své bližní, odborníci připouští, mnohem více však podle nich sledoval zájmy ekonomické, vědom si toho, že zájem o mor v době nákazy řádící v Marseilles mu zařídí slušný profit.¹⁷⁹

3.3 Samotný rozbor

3.3.1 Mor jako trest Boží a pokání

I pro vypravěče Defoeova díla, stejně jako pro Komenského, je morová rána v první řadě trestem Božím. Poměrně sugestivní popis hrůz, které s sebou přináší, poněkud kontrastuje s jejím eufemistickým označením „navštívení“, které odkazuje k navštívení Božímu, důvod je však nasnadě – jakkoli je dosah této pohromy strašlivý, Bůh trestá lid naprosto spravedlivě. Zvláštní vina je přisuzována vrchnosti, jejíž donebevolající hříšnost je

---

překlad autora práce: Historici a teoretici anglického románu nemohou žít bez Daniela Defoea, nemohou ovšem dost dobře žít ani s ním) – MAYER 1990, 529.

¹⁷⁴ Někteří se navíc věnují možnosti, není-li *Deník* dílem žurnalistickým – BAKER 2009.

¹⁷⁵ Jako alternativa však poslouží soukromý deník Samuela Pepyse (1633–1703), psaný v 60. letech 17. století. V něm se britský politik a vysoký úředník anglického námořnictva samozřejmě věnuje i moru, v zápiscích z roku 1666 například na jednom místě děkuje Bohu, že počet obětí moru vzrostl daný týden jen o dvě, podle toho, co je mu známo – PEPYS 1972, 193. Vinit Defoea z úmyslného klamání čtenáře ovšem není na místě. Na počátku 18. století spisovatelé u svých děl fakticitu běžně předstírali, aby se vyhnuli nařčení z fikčnosti, protože literární fikce tehdy nebyla žádaným atributem. Podobně postupoval autor v případě předmluvy *Robinsona Crusoe* – COHN 2009, 17. Pro tento rys bývá počítán mezi průkopníky moderního románu.

¹⁷⁶ Zajímavé je, že v této souvislosti zcela odmítá podíl velkého požáru Londýna z roku 1666. Současná věda přitom vychází z toho, že oheň k zastavení šíření moru do velké míry přispěl – HANSON 2001, 249n.

¹⁷⁷ PROCHÁZKA 1982, 265–273.

¹⁷⁸ *Due Preparations for the Plague as Well for the Soul as Body*, název přeložen Martinem Procházkou – Tamtéž, 269.

¹⁷⁹ Forgotten Books, 2016, Daniel Defoe, Volume III. 1903, 9n.

v autorově podání ještě umocněna tím, že nijak neprojevila vděk za to, že mohla najít bezpečí v Oxfordu, „*kde se Pánubohu zlíbilo všechny je uchovat*“.¹⁸⁰ Bez poskvrny však nezůstává žádný stav, Pán tak našel spící¹⁸¹ nejen bohaté, ale i střední vrstvu a chudé – metla překvapila všechny. Z toho důvodu si autor stýská, že snad žádné jiné město velikostí a lidnatostí s Londýnem srovnatelné nebylo na mor tak zoufale nepřipravené, přímo přitom rozlišuje přípravy světské a duchovní.¹⁸² V nejhorší fázi se dokonce někteří začínali obávat, „*že Bůh je odhodlán se všemi obyvateli tohoto bědného města rázně a nadobro skoncovat*“.¹⁸³

Duchovní přípravy Londýňané, jak již bylo konstatováno, zanedbali, přesto jim zbýval účinný prostředek, jak Boží trest zmírnit – pokání a obrat k lepšímu životu.¹⁸⁴ Vláda si toho byla vědoma a zbožnost na samém počátku podporovala, stanovila veřejné modlitby, dny postu a pokory a vyzývala lid, aby veřejně vyznával své hříchy a prosil Boha o odvrácení hrozby. Lidé na výzvu reagovali dychtivě, hojně navštěvovali bohoslužby a účastnili se modliteb, v pobožnosti neustávali ani v soukromí. I královský dvůr, žijící prostopášným životem,¹⁸⁵ projevil jistou solidaritu s prostým lidem, když přetrpěl pozastavení představení a interludií převzatých od francouzského dvora. Zakázány byly též hazardní hry, tančírny a hudební zábavy, „*jež se tak rozmohly a začínaly rozkládat mravy lidu*“.¹⁸⁶ Později, když už se mor skutečně rozmohl, přiznávali skutečně mnozí lidé na ulicích svá provinění, jakkoli veliká, mnohdy za veliké bolesti těla i duše.¹⁸⁷ Jiní umírající kajícíci prosící o odpuštění se jali varovat okolí, aby v tento hrozný čas neodkládali pokání na poslední chvíli. Vypravěč

---

¹⁸⁰ DEFOE 1982, 23n.

¹⁸¹ „*Mějte se na pozoru, bděte, neboť nevíte, kdy ten čas přijde. Jako člověk, který je na cestách: než opustil svůj dům, dal každému služebníkovi odpovědnost za jeho práci a vrátnému nařídil, aby bděl. Bděte tedy, neboť nevíte, kdy pán domu přijde, zda večer, či o půlnoci, nebo za kuropění, nebo ráno; aby vás nenalezl spící, až znenadání přijde. Co vám říkám, říkám všem: Bděte!*“ (Mk 13, 33–37).

¹⁸² DEFOE 1982, 102.

¹⁸³ Tamtéž, 112.

¹⁸⁴ Tento návod, jak Defoe upozorňuje, poskytl lidu sám Hospodin: „*Jednou promluví proti pronárodu a proti království, že je vyvrátím, podvrátím a zničím. Avšak odvrátí-li se onen pronárod od zla, jež páchal a proti němuž jsem mluvil, budu litovat toho, že jsem zamýšlel způsobit mu něco zlého*“ (Jr 18, 7–8).

¹⁸⁵ Defoe doslova píše: „*The very Court, which was then gay and luxurious, put on a face of just concern for the public danger*“ – DEFOE 1876, 46, skutečně jej tedy označuje za nevázaný a požitkářský.

¹⁸⁶ DEFOE 1982, 36n.

¹⁸⁷ Tamtéž, 43.

líčí tyto momenty zármutku poměrně emotivně, ostatně ani on nezůstává v této záležitosti pozadu a pravidelně zpytuje své svědomí, modlí se, postí a rozjímá nad Božím slovem.¹⁸⁸

3.3.2 Znamení a šarlatáni

To, že lidé přestávali myslet na pomíjivé radosti a začali se spíše upínat k posledním věcem člověka, byl příhodný předpoklad ke kýžené proměně společnosti. Bohužel se však často neutíkali k ochraně svého Spasitele, ale obraceli se na šarlatány vedeni jiným extrémem: „*dříve bývali zvířecky nemravní a lehkovážní, nyní je strach v jejich omezenosti a hlouposti dováděl ke krajním pošetilostem*“.¹⁸⁹ Atmosféra strachu vytvořila znamenité podmínky pro výskyt řady jasnovidců, věštců a astrologů. Defoeův vypravěč nenechává čtenáře na pochybách, co si o nich a jejich konání myslí sám a co by si měl myslet i on, když jejich atributy pojmenovává¹⁹⁰ jako orákulum¹⁹¹ Luciferovo či pekelnický škapulíř.¹⁹² Jejich hyenismus a parazitismus nespočívá jen v tom, ačkoli především v tom, že Boží ránu bagatelizují a prodávají všelijaké prostředky, „*jako by mor nebyl rukou boží, ale nějakou posedlostí či zlým duchem, jež je možno odvrátit od sebe...*“,¹⁹³ ale rovněž v tom, že se jedná o podvodné jednání, leckdy hraničící s krádeží. Takto je zaznamenán případ podvodníka, který inzeroval, že chudým pomáhá zdarma. Když ale přesto požadoval po jisté ženě peníze za lék na mor, na její protesty odpověděl, že opravdu chudým poskytuje zdarma pomoc, tedy radu, aby si koupili jeho lék. Jak však žena trefně vystihla, takovýmto dobráckým vystupováním se vyznačuje každý obchodník.¹⁹⁴ Co se osudu těchto klamačů týče, někteří si sami způsobili svoji zkázu, jak je čtenář zpravován: „*I přemíra mastičkářů zahynula, aspoň ti, kteří byli tak pošetili, že důvěřovali svým vlastním lektvarům, jakkoli si museli sami pro sebe být vědomi, že nejsou k ničemu, takže by bývali radši měli po způsobu jiných zlodějů u vědomí své viny prchnout před spravedlností, již museli očekávat, vědouce, že je potrestá*

---

¹⁸⁸ DEFOE 1982, 86.

¹⁸⁹ Tamtéž, 37.

¹⁹⁰ Tamtéž, 35 a 42.

¹⁹¹ Z latinského oraculum, věštba nebo věštírna.

¹⁹² Původně součást řeholního hábitu chránící oděv při práci, později došlo k jeho zmenšení a posunu jeho funkce – nyní měl vyjadřovat víru svého nositele. Lidé je pak začínali nosit také jako jakousi ochranu, podobně jako křížky a svaté obrázky – praha.eu, https://www.praha.eu/jnp/cz/co_delat_v_praze/kultura/muzea_a_vystavy/vite_co_je_skapulir.html, vyhledáno 14. 4. 2021.

¹⁹³ DEFOE 1982, 42.

¹⁹⁴ Tamtéž, 40.

dle zásluhy“.¹⁹⁵ Zhruba dva roky po konci londýnské nákazy již po nich ve městě nebylo ani stopy, což vedlo některé k domněnce, že je všechny stihl Boží trest za jejich podvody. S tímto názorem se autor neztotožňuje, někteří jistě na mor zemřeli, ale řada se jich zřejmě vydala na venkov, živit se na strachu dalších, na které nákaza ještě nestačila dolehnout.¹⁹⁶

Nemalou pozornost věnuje vypravěč znamením – rovnou budiž řečeno, že povětšinou domnělým –, která měla být s morem spojena. Pokud jde o dvě komety objevivší se nad městem před velkým morem a o rok později před velkým požárem, prošedší v obou případech nápadně nízko nad střechami domů, viděl je i on sám a byl rovněž hotov považovat je za předzvěst Božího trestu, zejména z té příčiny, že po první skutečně následoval mor. Uviděv druhou, nemohl podle svých slov ani smýšlet jinak, než „že Bůh naše město ještě dostatečně neztrestal“.¹⁹⁷ Vzápětí ovšem dodává: „Zároveň jsem však nemohl těmto věcem přikládat takovou víru jako ostatní, neboť jsem věděl, že hvězdáři jim připisují přirozené příčiny a že jejich pohyby, ba dokonce i otáčky vypočítávají, nebo to aspoň předstírají, takže není možno je plným právem nazývat předzvěstí či předznamenáním – a tím méně pak příčinou – takových událostí, jako jsou mor, válka, oheň a podobně“.¹⁹⁸ Tato prohlášení vyvolávají zdánlivě rozpor – vypravěč nahlíží na svět teologickým pohledem příznačným pro dobu minulou, zároveň však, třebaže s jakousi nedůvěrou, připouští přirozený běh přírodních událostí. Že se však ve skutečnosti o rozpor nejedná a naopak představuje tento pohled, i v náboženském pojetí, významný krok vpřed, se později plně projeví.¹⁹⁹

Další případy jsou již shledány jako absurdní a lze na nich ukázat, nakolik lidé znamením propadali, ať už šlo o proroctví, sny či babské povídky. Našli se tací, již na tom začali vydělávat, když všelijaké předpovědi a věštby vydávali, ti otrlejší je dokonce hlásali veřejně.²⁰⁰ Další ztratili rozum, a proto prohlašovali, že viděli a slyšeli všelijaké věci, které však nebyly než výplody jejich fantazie. Vypravěč tak například vypráví o jedné ženě, která

---

¹⁹⁵ DEFOE 1982, 44n.

¹⁹⁶ tamtéž, 254.

¹⁹⁷ Velké nesnáze šedesátých let pro Brity neskončily ani velkým londýnským požárem. O rok později proniklo do Temže loďstvo Holanďanů, dostalo se až k Chathamu na jihovýchodě ostrova a spálilo anglické lodě, více viz BOXER 1974.

¹⁹⁸ DEFOE 1982, 27n.

¹⁹⁹ O postavení vědy v barokním světě zpravuje příspěvek Paola Rossiho s názvem Vědec – ROSSI 2004.

²⁰⁰ Obzvláště matoucí muselo pro lidi být to, že se tito hlasatelé připodobňovali starozákonním prorokům. Jeden z nich volal, že bude Londýn po čtyřiceti dnech vyvrácen, což samozřejmě dávalo vzpomenout na Jonáše, jenž totéž předpovídal obyvatelům Ninive – tamtéž, 29.

trvala na tom, že vidí na obloze anděla s ohnivým mečem. Její obecenstvo jí zanedlouho začalo dávat za pravdu. Důvod je podle Defoea prozaický – kdo bude mdlého rozumu neustále hledět na mračna, tam dříve či později nepochybně nějaké znamení spatří. A kdo se bude snažit rovněž něco vidět, přání jej k tomu dovede. Protože však původce příběhu, jenž byl rovněž svědkem události, toto přání a priori nechoval a nic zvláštního v mracích nespasil, a nedokázal se tedy poté, co k tomu byl vyzván, na stranu zástupu přidat, byl ženou častován jako posměváček a člověk bohaprázdný a označen za nejvhodnější terč Božího hněvu. Svůj taktický ústup komentuje takto: „*Lidé kolem ní si mne, stejně jako ona, viditelně ošklivili, a přesvědčit je, že jsem se jim nesmál, na to nebylo pomyslení, viděl jsem, že by mne dříve ztloukli, než by se mi podařilo jim jejich omyl vymluvit. A tak jsem je opustil – a zjevení na obloze bylo od té chvíle pro ně právě tak skutečné jako sama planoucí hvězda*“.²⁰¹ Podobně jistý muž tvrdil, že v úzké uličce vidí ducha, a i jemu se povedlo o tom mnohé přesvědčit. Na těchto případech chtěl Defoeův vypravěč ukázat, jak byli lidé ovládáni vidinami, které jimi byly chápány jako předzvěst moru, jenž zničí netoliko celé město, ale i zemi a snad též všechny lidi i zvířata, které nosí.²⁰²

3.3.3 Smrt a strasti chudých

Smrt byla toho roku skutečně všudypřítomná, jakkoli již dříve byla součástí každodennosti, nyní se však „*počala nikoli, abychom tak řekli, jen vznášet každému nad hlavou, leč nahlížet i do domů a světnic a zírat každému do tváře*“. Lidé za těchto okolností přeprogramovali svoje nastavení mysli: „*Měli na očích smrt a každý radši pomýšlel na hrob než na radovánky a vyražení*“.²⁰³ Mladí i staří umírali za strašlivého nářku, bédování se ozývalo z téměř každého domu, zkrátka „*Londýn byl všecek v slzách*“. Přesný počet obětí není znám, současné bádání se shoduje až na stech tisících mrtvých; toto číslo odpovídá i údajům, který předkládá Defoe.²⁰⁴

---

²⁰¹ DEFOE 1982, 29–31.

²⁰² Tamtéž, 31n.

²⁰³ Tamtéž, 37.

²⁰⁴ Samý závěr díla tvoří verše vypravěče, podle vyjádření jeho samého nepřilíš zdařilé, leč upřímné: „*Strašlivý mor v Londýně byl, v roce šedesát pět, jenž sto tisíc duší polapil, já přesto neopustil svět*“ (překlad autora práce) – DEFOE 1876, 327 (originální text: „*A dreadful Plague in London was in the year sixty-five, which swept an hundred thousand souls away – yet I alive*“). Znění originálního překladu: „*V Londýně řádil hrozný mor v roce šedesát pět, sto tisíc duší pokosil, já spasen byl z těch béd*“. Za povšimnutí možná stojí, že namísto zřejmě očekávaného pojmenování „člověk“ je použito synekdochy „duše“, tehdy zcela běžné. To má však své opodstatnění, neboť v křesťanském pojetí je nejvyšším cílem člověka její spása, jedině v ní má lidská existence

Obzvláště chmurnými musí být shledány osudy nakažených těhotných a kojících žen, které nejen, že přichází o život samy, ale ztrácejí též své potomky. Na tomto místě si Defoe vypůjčuje biblický verš v podobě „*Běda pak těhotným a těm, kteréž kojí v těchto dnech*“.²⁰⁵ Permanentní pláč a neustálá vidina smrti vedly na sklonku epidemie mnohé až k jakési otupělosti, takže už se tolik nezabývali ztrátou bližních a jen čekali na to, až budou sami povoláni.²⁰⁶ Stejně jako o rok později při obrovském požáru nakonec obyvatelé rezignovali na jeho hašení, i mor nakonec poznamenal psychiku lidí natolik, že měli tendenci se mu vzdávat.²⁰⁷ Pocit naprostého zoufalství přivedl některé k hrůzným činům, protože v neustálém nebezpečí se snadno zapomínalo na lásku a péči o druhé. Autor však nechce tuto věc zveličovat, uvádí, že stejně tak bylo v onen čas vykonáno mnoho skutků šlechetných a milosrdných.²⁰⁸ Zběsilost nakažených je dokonce někdy chápána jako téměř nekontrolovatelná, a je konstatováno, že kdyby nebyli izolovaní, jistě by neustále bloudili ulicemi a napadali kolemjdoucí podobně jako vzteklí psi kousající²⁰⁹ každého na potkání.²¹⁰ Někteří lékaři měli za to, že sama nemoc vyvolává zběsilost a nenávist k vlastnímu druhu. Nakažený pak stejně jako vzteklý pes, ač by byl předtím třeba tou nejmírumilovnější bytostí, začne napadat všechny, neméně ty, kdo se u něj dříve těšili té největší pozornosti.²¹¹

Není obtížné se dovtípit, že obzvláště silně se mor dotkl těch nejchudších, kteří jednak neměli šanci město opustit, jednak žili v neoptimálních finančních podmínkách, kteréžto se osudově projevovaly právě v čas jejich nemoci. Ač nejsnáze postižitelní, vyznačovali se chudí velkou odhodlaností pustit se do jakékoli, i nebezpečné, práce, jež se jim nabízela. A ošetřování nemocných, hlídání zapečetěných domů,²¹² eskort nakažených do špitálu či

---

smysl. Zbývá na zvážení čtenáře, zamlouvá-li se mu spíše toto pojetí, nebo v současnosti často vídaná degradace člověka na pouhé tělo, jež navíc většinou není prezentováno jako více než objekt tužby či přímo jejího naplnění.

²⁰⁵ Tato Ježíšova slova jsou zapsána ve třech evangeliích, Matoušově (Mt 24, 19), Markově (Mk 13, 17) a Lukášově (Lk 21, 23). Všechny pasáže jsou součástí předpovědi zkázy Jeruzaléma a nesnáží, které Kristovy následovníky ve Svaté zemi postihnou.

²⁰⁶ DEFOE 1982, 24.

²⁰⁷ Tamtéž, 182.

²⁰⁸ Tamtéž, 126.

²⁰⁹ Tato pasáž nutně musí naplno vzbudit asociaci s tématem zombie apokalypsy, která se nenápadně nabízela už dříve, dokonce i v tom čtenáři, který by žádné „aktualizace“, zvláště týkající-li se primárně popkultury, vůbec nepřipouštěl.

²¹⁰ DEFOE 1982, 173.

²¹¹ DEFOE 1876, 198n.

²¹² S šířící se morovou nákazou přistoupila správa města k tomu, že domy, v nichž se nákaza objevila, byly uzavřeny a opatřeny hlídačem, jenž měl za úkol nikoho nepouštět ven. Toto opatření mělo zabránit všeobecné

mrtvých přímo do hrobu, to byly podniky vpravdě nebezpečné.²¹³ Zastávání těchto činností by jim mohlo sloužit ke cti, kdyby velmi úzce nesouviselo se skutečností, že chudé vrstvy jako jediné nedodržovaly opatření a neustále se vystavovaly nebezpečí nákazy, Defoe píše: „*Chudí si žili dál s obvyklou nerozvážnou bezhlavostí a prudkostí své povahy, samý křik a nářek, když je to zasáhlo, ale šílená neopatrnost, hazardérství a umíněnost, dokud jim bylo dobře*“. Když se k tomu měli vyjádřit, nejčastěji odpovídali, že není zbylí, jinou práci nemají, když je nezmůže mor, dostane je hlad. Autor přiznává, že nouzi opravdu měli, avšak dodává, že stejné řeči vedli už předtím. Navíc upozorňuje na to, že jejich obrovská úmrtnost na mor byla způsobena zejména tímto nerozumným počínáním. Svoje shrnutí korunuje postřehem, že ani po epidemii si nestačil povšimnout, že by začali být zodpovědnější a méně marnotratní. Není proto divu, že je tato extrémní situace nalezla v největší tísní. V ní však nebyli ponecháni zcela napospas – zbožní movitější spoluobčané je pravidelně všelijakými způsoby podporovali. Městská rada rovněž podnikla patřičné kroky, aby jim byla zajištěna dostupná zdravotní péče.²¹⁴ Londýnský starosta je vykreslen jako příkladně kompetentní člověk, jemuž není bída lidu nikdy lhostejná.²¹⁵ Povídalo se, že dobročinnost projevila i šlechta s králem.²¹⁶

Ani četné milodary by však nebyvaly samy stačily, proto vypravěč spatřuje v truchlivé skutečnosti, že zemřely desetitisíce chudých, současně záchranu. Toto vcelku nečekané a poněkud nekonvenční pojetí vysvětluje tím, že kdyby přežili, představovali by tito nuzní lidé ekonomickou katastrofu, neupokojení jejich základních potřeb by vedlo k tvrdým revoltám, které by celou zemi přivedly do stavu vrcholného chaosu.²¹⁷ Epidemie ke všemu zastihla Londýn v době, kdy prudce vzrostl nárůst jeho obyvatel,²¹⁸ což je dááno v průměr římskému

---

nákaze, avšak dopláceli na ně zdraví, kteří byli mezi nemocnými ponecháni, což se ve většině případů rovnalo vyřčení ortelu nad jejich životy. I to dává vzpomenout na děj mnohých hororových snímků, v němž se protagonisté pokoušejí vyrovnat s podobnou situací, za modelový příklad poslouží film REC (2007).

²¹³ DEFOE 1982, 99.

²¹⁴ DEFOE 1982, 44.

²¹⁵ Tamtéž, 95.

²¹⁶ Tamtéž, 103n.

²¹⁷ Tamtéž, 108.

²¹⁸ Způsobený tím, že se do metropole stahovalo mnoho lidí z celé země. Nikoli vlivem vysoké porodnosti; populační růst byl v té době mírný kvůli anglickému zvyku uzavírat manželství až v pozdějším věku – MORGAN 1999, 261.

obléhání Jeruzaléma, které rovněž proběhlo během Velikonoc, kdy se tam shromáždilo velké množství slavicích Židů.²¹⁹

3.3.4 Zločiny a morální selhání

Že leckoho přivedl mor k šílenství a zoufalým spontánním činům, není ničím podivuhodným. Že se však někteří dokázali uchýlit k promyšleným zločinům, to už vypravěči údiv způsobuje. O londýnských raně-novověkých „šmejdech“²²⁰ již byla řeč, vcelku běžné bylo i okradení mrtvoly člověka, který moru podlehl přímo na ulici.²²¹ Docházet mělo též přímo k vraždám nakažených, ovšem podle vypravěčova mínění nikoli tak často, jak se uvádělo, přikládá k tomu vcelku logický argument, totiž že nemá příliš smysl zabíjet někoho, kdo už tak stojí na pokraji smrti. Ke krádežím a jiným zločinům však docházelo hojně. Zvláštní úlohu v nich měla sehrávat ta něžnější část lidstva: „*uprostřed té pohromy nebylo tvorů bezohlednějších, nebojácnějších a otrlejších než ženy*“, tedy ty, které byly najímány jako ošetřovatelky nemocných²²² a měly tak neobyčejnou příležitost, která podle známého úsloví k tomuto jednání přímo vybízí. Jiné přistihl původce příběhu, jak berou klobouky z rabovaného obchodu jeho bratra. Vymlouvaly se sice, že slyšely, že krám už nikomu nepatří a každý si zde může vzít, co se mu líbí, on však byl tímto úkazem ne tolik rozčilen, jako spíše zmaten: „*Zeptal jsem se jich, jak se mohou dopouštět takových věcí v době tak všeobecné pohromy a takřkajíc tváří v tvář nejstrašlivějším trestům božím, když mají mor každá přímo na prahu, ba dokonce možná i uvnitř ve vlastním domě, a nevědí, zda se i u nich do několika hodin nezastaví umrlčí kára, aby je samé odvezla do hrobu*“.²²³

Rozšířenému mínění, že by nakažení lidé úmyslně šířili mor dál, autor nechce věřit, neboť by to z nich činilo vrahy,²²⁴ maje vcelku optimistický nadhled na svědomí lidí a jejich touhu po spáse, jež by měla být přirozená. Neumí si představit, že by toto učinili jako jeden ze

---

²¹⁹ DEFOE 1982, 26n.

²²⁰ Označení odkazuje k českému dokumentárnímu filmu, jenž odkrývá nečestné praktiky prodejců zakládajících svou živnost na manipulaci slabých lidí s nerozhodnou povahou. Lidská nectnost tedy nedoznává změn, vyvíjejí se jen možnosti, jak na ni upozornit.

²²¹ DEFOE 1982, 89.

²²² Tamtéž, 93.

²²³ Tamtéž, 98.

²²⁴ Tamtéž, 212.

svých posledních skutků před konáním Božího soudu.²²⁵ Zvěstem, že hrobaři mrtvé ještě před pohřbením vysvlékají, se zdráhá věřit,²²⁶ jelikož se mu nezdá, „že by křesťan mohl páchat něco tak hanebného, a ještě v době tak překypující hrůzou, jako je tato“,²²⁷ a možnost, že by někdo z jiné země převzal v té době anglické zboží, hodnotí jako „obchod, do něhož by se člověk se svědomím v těle nikdy nemohl pustit“.²²⁸

Ne přímo za zločiny, rozhodně ale za činy hanebné považuje autor rušení hřbitovů, k němuž začalo několik let po epidemii docházet. Plochy pak začaly být využívány pro jiné účely a s ostatky zesnulých bylo velmi nešetrně naloženo.²²⁹ Ani období moru neprovázela žádná příkladná kultura pohřbívání²³⁰ – nedostávalo se rakví²³¹ a mrtví byli rozvázeni na kolečkách –, toto jednání nicméně označí coby neuctivé určitě i člověk značně sekulárního 21. století, o co více rozhořčení pak muselo způsobovat v nábožném klimatu o staletí dříve. Za nekřesťanský označí rovněž jeden z mužů, jejichž příběh je do deníku implementován, postup stráže jisté obce, která jemu a jeho společníkům utíkajícím před morem zahradí cestu a odmítá je nechat být jen projít.²³²

3.3.5 Lékařská péče a zdravotnická opatření

Bylo-li to ještě aspoň trochu možné a dostávalo-li se finančních prostředků, byla tu samozřejmě snaha nemocné léčit. Přínos lékařů nechce autor znevažovat, avšak nezbyvá mu než konstatovat, že ve většině případů byli bezmocní. A vlastně není divu, jak by také konečně mohli odvrátit Boží trest, k tomu jim přeci chybí nejen síla, ale i kompetence. Mimo jejich schopnost je i rozeznat zdravé od těch nakažených, u nichž se dosud neprojevil

---

²²⁵ DEFOE 1982, 65.

²²⁶ Mimo to zpravuje čtenáře o tom, že zpočátku se i hrobaři moru báli a leckdy se ani mrtvé pohřbít neodvážili.

²²⁷ DEFOE 1982, 73.

²²⁸ Tamtéž, 230.

²²⁹ Tamtéž, 245.

²³⁰ Zvláště v době vrcholu nákazy byla situace alarmující, k absenci řádného obřadu v té době nevedly v první řadě důvody ekonomické, nýbrž spíše nezvládnutá situace či naopak přísná zdravotně-hygienická opatření – KÚRKA 2007, 70.

²³¹ Tato skutečnost je znázorněna v rozhlasové hře Gerta Hoffmanna *Zpráva o moru v Londýně. Podle výpovědí tamních občanů, kteří na něj hynuli od května do listopadu L. P. 1665*. Zoufalý otec musí vyndat plný měsíc, aby si správce hřbitova vzpomněl, že by se na hřbitově jedno místo pro jeho syny ještě našlo. S rakví však nemůže počítat, to už by prý chtěl moc. Hrůzu situace podtrhuje fakt, že domlouvání probíhá ještě v době, kdy synové, ač smrtelně zmáhání morem, ještě žijí, a jsou navíc svědky oné rozmluvy.

²³² DEFOE 1982, 149.

příznaky. To však neznamená, že by jejich úsilí bylo zbytečné, v jednotlivých případech bývají leckdy úspěšní, marným je shledáván jejich boj proti moru obecně, jako fenoménu.

Mor ustoupil až poté, co se Bohu zlíbilo, nebyla to zásluha lékařů, ač to někteří odmítají přijmout a hledají jako výmluvu všelijaké prostředky, kterými by svůj dluh Spasiteli znevážili. Protože lékaři, „*jimž zbyla aspoň sebumenší stopa zbožnosti v těle, museli stejně uznat, že je to vše původu nadpřirozeného, že je to zcela výjimečné a že se to nedá nijak vysvětlit*“.²³³ Žádný fatalismus však Britové nevyznávají, jejich odevzdání se Boží vůli nikterak nevylučuje vytyčení bezpečnostních opatření, které většina obyvatel bere na vědomí. Jedno z nejvýznamnějších představuje karanténa, jejíž čtyřicetidenní trvání hodnotí vypravěč nejprve jako příliš dlouhé, nemoha si představit, že by byl někdo infekční déle než šestnáct dní,²³⁴ později ovšem vzhledem ke skutečnosti, že se šíření nemoci nedá nijak specifikovat, agituje za izolaci šedesátidenní či ještě delší.²³⁵

Někteří však tato nařízení ignorují, často ti z chudších vrstev, a nejsou svolní omezit mezilidský kontakt. Tato jejich nedbalost je způsobena především tím, že nevěří, že by se nákaza šířila mezi lidmi, a jsou přesvědčeni, že původ infekce je jen ve vzduchu,²³⁶ jako by snad mor byl sesílán přímo z nebes. Tohoto chování vypravěč želí a posteskuje si, že „*ani machometáni, kteří ve své posedlosti zásadou předurčení nehledí nic na nákazu, ať už je jakákoli, by v tom nemohli být paličatější než lid londýnský*“.²³⁷ Tuto paralelu zmiňuje v souvislosti se zdravotní nedůsledností svých spoluobyvatel poměrně často, mluví pak o „turecké odevzdanosti“, jež musí nutně vyústit v mnohatisícová úmrtí, jako se to děje v Turecku.²³⁸ Jeho bratr mu předtím vyprávěl o Turcích a jiných muslimech v Asii i jinde, kteří se spoléhají na své učení o předurčení, a proto bez starostí navštěvují postižená místa a stýkají se s nakaženými lidmi, což má ovšem za následek řadu obětí, zatímco obezřetné Evropany a křesťanské obchodníky držící si odstup nákaza zpravidla mine.²³⁹ Není tedy

---

²³³ DEFOE 1982, 262.

²³⁴ Tamtéž, 210.

²³⁵ Tamtéž, 218.

²³⁶ Lidé se domnívali, že mor se zhoubně projevuje především zápachem, proto se před ním chránili všelijakými mastmi, oleji a voňavkami, jak Defoe na mnoha místech dokládá.

²³⁷ DEFOE 1982, 244.

²³⁸ Tamtéž, 205n.

²³⁹ Tamtéž, 19.

divu, že se Turci počítají k těm jediným, kdo nepřestává ani v této době s Anglií obchodovat, zatímco ostatní veškeré styky striktně zapověděli.²⁴⁰

3.3.6 Anglikánská církev kontra nonkonformisté, poměry duchovního života a křesťanská identita

Raný novověk je dobou velkých náboženských rozporů, což neplatilo jen v kontinentální Evropě, na britských ostrovech sehrávaly nemenší úlohu. Nemohl je tak opomenout ani Defoe, píše, že se neobyčejně rozmohly různé sekty a rozličné náboženské skupiny. Se znovuuštavením monarchie se sice opět upevnila pozice anglikánské církve, kněží z řad presbyteriánů či jiných vyznání, jakkoli byly jejich sbory vládou rozháněny, však byl už tehdy nezanedbatelný počet, ač ne tak vysoký jako v době sepsání díla, protože tehdy ještě nebyli nonkonformisté tolik organizovaní. Mor na čas učinil těmto svárům přítrž – nemálo anglikánských farářů uteklo z Londýna a nonkonformističtí kněží je tak mohli nahradit, proti čemuž lidé neprotestovali a vlastně se ani o to, jakého jsou vyznání, příliš nezajímali, poněvadž v době řádění moru zkrátka potřebovali duchovní vedení a vedle řešení akutních eschatologických otázek v té době byly samozřejmě veškeré konfesní spory záležitostí doslova přízemní. Vyzdvížena je okolnost, že ani během moru se nepřistoupilo k uzavření kostelů a modliteben a ani lidé od veřejných pobožností neupustili.²⁴¹

O obsazích kázání vede vypravěč na jednom místě polemiku, připadá mu, že duchovní vzbuzují ve věřících spíše strach a stísněnost, místo aby posluchače povznášeli a vyzývali je laskavě na cestu k Pánu, jak to ostatně činí Bůh sám,²⁴² o čemž lze nalézt v Písmu bezpočet důkazů.²⁴³ Na jiném místě jim však neupírá pochvalu za to, že vedli boj proti šarlatánům a varovali před nimi farníky, bohužel dodává, že mnoha lidem tato výstraha nestačila, byvše příliš zoufalí²⁴⁴ a malé víry.²⁴⁵

---

²⁴⁰ DEFOE 1982, 228.

²⁴¹ tamtéž, 222.

²⁴² Zvláště působivý je například způsob, jímž Ježíš přesvědčil první apoštoly, aby jej následovali. Bratrům živícím se rybolovem řekl: „*Pojďte za mnou a učiním z vás rybáře lidí*“ (Mk 1, 17).

²⁴³ DEFOE 1982, 33.

²⁴⁴ „But it was impossible to make any impression upon the middling people, and the working labouring poor; their fears were predominant over all their passions, and they threw away their money in a most distracted manner upon those whimsies“ – DEFOE 1876, 43. (Volný překlad autora práce: Bylo ale nemožné na střední vrstvu a tvrdě pracující chudý lid zapůsobit. Ve svém soužení se nechali zcela ovládnout strachem a v málo vídané roztěkanosti vyhazovali za ony rozmary nemalé peníze).

²⁴⁵ DEFOE 1982, 35.

Mnoho lidí má dnes tendenci v církvi spatřovat cizorodý, snad i cizopasný element, oddělený od dění ve společnosti. Křesťanskou víru a její vyznávání by pak nejraději odsunuli do sféry soukromí každého věřícího. Není snad třeba zevrubně vysvětlovat, jak vzdálený by byl tento pohled člověku 17. století, kdy byl každý členem církve²⁴⁶ a křesťanství bylo společnou identitou většiny Evropanů.²⁴⁷ Vypravěč si tak pochvaluje své přátelství s doktorem Heathem, jež mu pomáhá překonat těžké chvíle, neboť je nejen dobrý lékař, ale též dobrý křesťan.²⁴⁸ Převozník jej vezme s sebou na projížďku lodíkou s podmínkou, že jej slovem křesťana a dobrého člověka ujistí, že není nakažen morem.²⁴⁹ Otevřeně prohlašuje, že město by situaci nezvládlo, nebýt štědré podpory velkomyslných křesťanů.²⁵⁰ A s hrdotí konstatuje, že v situaci propukající nákazy „lidé, již byli opravdu vážní a zbožní,²⁵¹ se v pravém křesťanském duchu s oddaností věnovali úsilí o pokání a pokoru, jak se sluší na pravý křesťanský národ“.²⁵²

3.3.7 Boží milost, spravedlnost a Prozřetelnost

Většina tehdejších lidí nepochybovala o tom, že mor na ně seslal trestající Bůh. Ten je však nejen přísný, ale též milostivý, o čemž rovněž nebylo mezi věřícími pochyb. Boží milost se tak nepřestává plně projevovat ani v této těžké době, zároveň představuje v podstatě jediné potenciální řešení nastalé situace. Jen díky tomu, že se Pánubohu zlíbilo, našlo panstvo v Oxfordu útočiště.²⁵³ Ve výpovědi téměř všech dotázaných, kteří se mohli toho času těšit zdraví, nechybí formulace, že je tomu tak proto, že dotyčným Bůh přál, žehnal nebo byl milostiv. Díky Němu se také onoho roku nebývale urodilo obilí a ovoce²⁵⁴ a, což

---

²⁴⁶ Ač nikoli jedné jediné, jak bude každému čtenáři, přinejmenším z nadcházející zmínky o konfesijních sporech, zřejmé.

²⁴⁷ Vyjma židů a muslimů. Křesťanská identita bývá v českém prostředí pocíťována dodnes, nicméně většinou jen v určitých specifických situacích, zejména pro vymezení se vůči odlišné kultuře. Vztah k církvi je však věci zcela jinou, jak se ukazuje například v otázce církevních restitucí.

²⁴⁸ DEFOE 1982, 87.

²⁴⁹ Tamtéž, 121n.

²⁵⁰ Tamtéž, 104.

²⁵¹ Jistěže ne všichni, někteří se naopak projeví ve velmi špatném světle. Pro Defoeova vypravěče je však příznačný značný optimismus, pro nějž má tendenci projevy lidské špatnosti poněkud bagatelizovat a pozornost věnovat především dobru, které bylo toho roku projeveno.

²⁵² DEFOE 1982, 36.

²⁵³ Tamtéž, 23n.

²⁵⁴ Z čehož ovšem nevzešlo vždy jen dobro. Dostupné ovoce sice znemožnilo, aby chudí lidé trpěli hladem, jejich nadměrná konzumace jim ale působila zdravotní obtíže, pro něž byli pro nákazu morem náchylnější – tamtéž, 236.

je mnohem důležitější, Jeho milosrdným řízením se vůbec stalo, že mor postoupil vždy jen o tolik, aby se z toho město dovedlo vzpamatovat.²⁵⁵

Ač projevuje milost, nepřestává být Hospodin soudcem spravedlivě trestajícím veškerou nepravost. Vypravěč je tak přesvědčen, že rouhání několika bezbožníků, které potkal v hostinci, se jistě neobejde bez následků, uvažuje takto: „*Uvědomoval jsem si sice, že v obecné pohromě padne za oběť i mnoho dobrých lidí, jak se pak také stalo, jakož i že nelze s jistotou soudit, jaký kdo bude mít osud na věčnosti, podle toho, zda v době takové všeobecné zkázy tak či onak vybočí nebo se odchýlí, ale přesto se rozumný člověk musel domnívat, že Bůh neuzná za vhodné Svým milosrdenstvím ušetřit tak otevřené a zaryté nepřátele, kteří urážejí Jeho jméno i Bytost, nevěří na Jeho pomstu a v takové době se posmívají Jeho uctívání i těm, kdož Jej uctívají*“. Jindy by to třeba bylo myslitelné, nikoli ovšem v den navštívení, jak napovídá biblická pasáž z knihy proroka Jeremiáše.²⁵⁶ Počáteční zloba však vypravěče posléze přejde a on se za ony dareby dokonce pomodlí,²⁵⁷ doporučuje pak i čtenáři, aby byl vždy hotov zvážit vlastní hranici mezi horlivostí službě Bohu a svými zištnými osobními pohnutkami. Skutečnost, že dotyčné hříšníky mor opravdu nedlouho poté udolal, tak neprovází žádnými pocity zadostiučinění.²⁵⁸

Pokud by se vyhlásila soutěž o nejfrekventovanější a zároveň nejvíce podstatné slovo v dotčeném Defoeově díle a ponechali by se stranou jasní favorité jako „mor“, „smrt“ a „Bůh“ spolu se všemi jejich variantami, přední příčka by možná připadla pojmu Prozřetelnost. Před jeho doceněním je pochopitelně potřeba jej správně pochopit. Současná definice zní: „*...působení, jehož prostřednictvím vede Bůh všechny tvory k jejich cíli. Zahrnuje za prvé věčný světový plán Boha dovést stvořené bytosti jednotlivě i vcelku k jejich nejvyššímu cíli, tj. k oslavě Boha. Tímto plánem jsou předurčeny jak cíl, tak prostředky (přirozené dispozice, existenční podmínky ap.). Za druhé, Prozřetelnost zahrnuje provedení světového plánu čili řízení světa. Není jen projevem moudrosti a všemohoucnosti Boha, ale*

---

²⁵⁵ DEFOE 1982, 198.

²⁵⁶ „Což je za to nemám ztrestat? je výrok Hospodinův. Což takový pronárod nemá postihnout má pomsta?“ (Jr 5, 9).

²⁵⁷ Což je krok hodný nefalšovaného Kristova následovníka, neboť Ježíš pravil: „Milujte své nepřátele a modlete se za ty, kdo vás pronásledují, abyste byli syny nebeského Otce; protože on dává svému slunci svítit na zlé i dobré a déšť posílá na spravedlivé i nespravedlivé“ (Mt 3, 44–45).

²⁵⁸ DEFOE 1982, 75–79.

*i výsledkem jeho lásky a dobroty. Pro stvořené bytosti dosáhnout cíle totiž vždy znamená podílet se podle své přirozenosti na Boží dokonalosti. – Bůh nechává při vládě nad světem působit stvořenou druhotnou příčinu ne proto, aby popíral svou moc, nýbrž aby stvořeným bytostem umožnil podílet se na přednosti být příčinou“.*²⁵⁹

Čtenáři vybavenému touto vědomostí nebude již podivné, jakou důležitost Prozřetelnosti vypravěč přisuzuje, když možnému adresátovi svého díla již na samém jeho počátku radí sledovat její znamení a za pečlivého dbání všech souvislostí se odevzdat vůli Všemohoucího, pokud by snad měla v budoucnu nákaza opět propuknout.²⁶⁰ V podávaných příbězích²⁶¹ se lidé v modlitbě před spaním Boží prozřetelnosti odevzdávají²⁶² a ponechávají na ni starost o nalezení potravy na další den;²⁶³ zbožné dámy spoléhající na ni neváhají vyrazit pomáhat přímo mezi nemocné,²⁶⁴ Prozřetelnost ostatně vedla všechny Angličany, kteří se v čase moru odhodlali k dobročinnosti a dobrým skutkům. V kontextu morové rány ovšem jistě zůstává jejím neklíčovějším projevem postup nákazy – nezasáhla hned celé město, což by zřejmě znamenalo jeho úplnou zkázu, nýbrž zasahovala postupně jednotlivé části, takže mohly ty momentálně nezasažené vypomoci zbývajícím.²⁶⁵

3.3.8 Vypravěčova zbožnost v průběhu doby

Vcelku pozoruhodným jevem je skutečnost, že i osobnost vypravěče prochází jistým vývojem²⁶⁶ svého náboženského vnímání. Na samém počátku vyprávění se nemůže rozhodnout, zdali má Londýn opustit, či nikoli. Nechtěje přijít o svůj obchod, raději by zůstal a svěřil svůj život do rukou Božích. Jeho bratr jej však překvapí argumentem, že stejně tak

---

²⁵⁹ BRUGGER 1994, 342.

²⁶⁰ DEFOE 1982, 18.

²⁶¹ Vypravěč většinu příhod popisuje jako jejich svědek, případně je zná z doslechu a nemůže tak přímo potvrdit jejich pravdivost. Do druhé kategorie spadají výše zmíněné příběhy, které se navíc objevují ve vloženém vypravování o útěku tří společníků z Londýna, který pro větší autentičnost autor vypráví z jejich pohledu.

²⁶² Tamtéž, 145.

²⁶³ Což je dáno do velké míry jejich nelehkou situací, v níž stejně nemají příliš na výběr, i tak je to ovšem znak velké víry a odpovídá to Kristovým slovům: „*A neshánějte se, co budete jíst a co pít, a netrapte se tím. Po tom všem se shánějí lidé tohoto světa. Váš nebeský Otec přece ví, že to potřebujete*“ (Lk 12, 29–30)

²⁶⁴ DEFOE 1982, 224n.

²⁶⁵ Tamtéž, 226.

²⁶⁶ Tohoto vývoje si povšiml již Martin Procházka. Podle mého názoru však ve své studii zcela nedocenil náboženský rozměr díla, ledaže bych jej naopak přecenil já (PROCHÁZKA 1982, 270 – na rozdíl od Martina Procházky se nedomnívám, že by v díle docházelo k otřesům vypravěčova náboženského přesvědčení, naopak se mi zdá, že se v průběhu morového roku jeho víra prohlubuje a stává se opravdovější).

může přeci odejít do bezpečí a svěřit do Božích rukou zase své obchody,²⁶⁷ což se ostatně v dané situaci jeví jako rozumnější. Nyní téměř přesvědčený vypravěč ovšem ve shodě nadcházejících okolností, kdy mu mimo jiné uteče čeledín a on nemůže najmout koně pro jejich náhlý nedostatek, začne spatřovat znamení, že má ve městě zůstat. Za to se mu ovšem jeho příbuzný vysměje, protože v tom ani v nejmenším neshledá okolnosti, které by mu odchod znemožňovaly a které by bylo možno za znamení Nebes považovat. Opět nalomený a skoro k odchodu připravený původce příběhu při rozjímání nad promyšleným odchodem narazí v Písmu na devadesátý první žalm,²⁶⁸ jenž jej opět přiměje zůstat. Definitivní rozuzlení však přináší až nevážná choroba, která jej vzápětí postihne a na několik dní učiní neschopným mobility.²⁶⁹

Už na samém počátku nelze protagonistovi upřít zbožnost, avšak epizoda s jeho nerozhodností ve věci odchodu, působící velmi rozpačitým až komickým dojem, zřetelně ukazuje, že nemá ucelenou představu o praktické stránce své víry, respektive o způsobu, jakým by se odhodlání kráčet životem po Boží cestě mělo v jeho životě projevovat. Na konci svého vypravování už je v této oblasti o poznání jistější – před morem je dle jeho nynějšího mínění rozhodně nejlepší uprchnout, a to navzdory důvěry mnohých, že je Bůh v nebezpečí uchrání a naopak by je něco mohlo zasáhnout ve stavu relativního bezpečí. Odlišné smýšlení by jistě bývalo bylo ušetřilo životy tisíců lidí.²⁷⁰ Tento postřeh však ani v nejmenším neznamená, že by vypravěč ze své víry slevil nebo na ni snad rezignoval. Mor pro něj stále zůstává Božím trestem a záchrana či uzdravení přeživších je zásluhou Prozřetelnosti, vlastní zachování pak přijímá s velkou vděčností. Uvádí ovšem na pravou míru, že mor musí být chápán jako nemoc šířená přirozenými cestami. To teologický výklad nijak nerozporuje, neboť to byl přeci Bůh, kdo dal přírodě řád. Pokud si přeje při svém řízení užívat i příčin

---

²⁶⁷ O nichž hovoří jako o „pozemském majetku“, vědom si toho, že jejich význam je toliko dočasný a spjatý výhradně s tímto pomíjivým světem. Na zřeteli tak má jistě i majetek věčný, k jehož jednoznačnému upřednostnění Ježíš své posluchače vyzývá: „*Neukládejte si poklady na zemi, kde je ničí mol a rez a kde je zloději vykopávají a kradou. Ukládejte si poklady v nebi, kde je neničí mol ani rez a kde je zloději nevykopávají a nekradou*“ (Mt 6, 19–20).

²⁶⁸ „*Říkám o Hospodinu: ‚Mé útočiště, má pevná tvrz je můj Bůh, v nějž doufám. Vysvobodí tě z osidla lovece, ze zhoubného moru. Přikryje tě svými perutěmi, pod jeho křídly máš útočiště; pavézou a krytem je ti jeho věrnost. Nelekej se hrůzy noci ani šípu, který létá ve dne, moru, jenž se blíží temnotami, nákazy, jež šíří zhoubu za poledne. Byť jich by po tvém boku padlo tisíc, byť i deset tisíc tobě po pravici, tebe nestihne nic takového*“ (Ž 91, 2–7).

²⁶⁹ DEFOE 1982, 16–21.

²⁷⁰ Tamtéž, 210n.

přirozených, neumenšuje to nijak Jeho moc, nadto může stále kdykoli užít za prostředek síly nadpřirozené, je-li to potřeba. Přitom je zřejmé, že pro morovou nákazu, jakkoli Boží trest, jí zapotřebí není, protože přírodní jevy samy vykonají své.²⁷¹

K této teologické vyzrálosti dospěl průvodce londýnským děním během celého roku, i tak se snad dají vystihnout tři okolnosti, jež byly na této cestě obzvláště relevantní. První lze spatřovat v osudovém setkání se zbožným chudým mužem, hlavou nakažené rodiny, jenž nezanedbává jediné bezpečnostní opatření, aby nebyl sám morem navštíven. Vypravěč si uvědomí, jak malá vychází jeho víra v tomto srovnání. Píše o tom: „*A zde mne mé srdce zkrušilo, naznačivši mi, o kolik pevnější jsou základy, na nichž tento člověk stojí v nebezpečnosti, než ty mé. On že nemá kam se uchýlit, naopak, má rodinu, o niž je zavázán se postarat, což já nemám, u mne že je to jen troulalost, zatímco u něho opravdová pevnost a odvaha opírající se o Boha – a přece je tak všemožně opatrný, aby se udržel v bezpečí*“.²⁷² Druhou je určitě jeho známost s doktorem Healthem, jenž, jak už bylo řečeno, ve své osobnosti snoubil lékařskou profesi s opravdovým následováním Kristova odkazu, aniž by jednu či druhou povinnost zanedbával. Bez důležitosti není ani okolnost třetí, tedy střet s haniteli Božího jména a zejména jeho následné vstřebání za pravého nastavení druhé tváře.²⁷³

3.3.9 Život po morové ráně a její duchovní důsledky

Podání zprávy o události s mnohaletým odstupem skýtá obrovskou příležitost glosovat život po epidemii a všimnout si případných změn, které po ní nastaly. Stranou této práce samozřejmě stojí změny ekonomické, demografické či správní, pozornost si naopak plně zasluhují dosahy duchovní, tedy obratněji a konkrétně vyjádřeno, zda mor londýnské obyvatelstvo přivedl k pokání, zanechání hříšnosti a snaze o opravdovější zbožnost. Na toto pokládá Defoe vcelku jednoznačnou odpověď, která žádného idealisticky založeného čtenáře nepotěší. Tak předně, mír mezi anglikány a nonkonformisty byl jen dočasný. Podle vypravěčovy domněnky by bylo potřeba ještě jednoho morového roku, aby byly spory

---

²⁷¹ DEFOE 1982, 206n.

²⁷² Tamtéž, 119.

²⁷³ „*Já však vám pravím, abyste se zlým nejednali jako on s vámi; ale kdo tě uhodí do pravé tváře, nastav mu i druhou*“ (Mt 3, 39). Tato Ježíšova výzva bývá terčem častých dezinterpretací, nejčastěji se má za to, že se lidé nemají bránit, jsou-li napadáni. Smysl sdělení je však jiný – člověku není upřeno se bránit, ale nemá se mstít, je tím popřena zásada oko za oko a zub za zub, která do té doby dlouhá léta platila.

urovnány. Presbyteriánští kněží začali být znovu vyháněni, což neschvaluje ani on, byv člen anglikánské církve. Nicméně vina spočívá i na nonkonformistech, kteří druhou stranu plísnilí za zbabělost, s níž řada anglikánských kněží Londýn opustila; nenávist spočívající na navrátilivších se lékařích a duchovních byla všeobecně veliká. Je připomínáno, že bratry je třeba soudit mírně.²⁷⁴ Neměla by být připomínána nedokonalost jedněch, ale spíše vyzdvížena statečnost druhých. Je třeba vzít v úvahu, že hrůza tohoto roku je bezprecedentní, jít proti moru je ještě horší, než stát v bitvě, protože ani ve válečné vřavě není nebezpečí smrti takové. Navíc pokud byl snad někdo obdařen silnější vírou a větší odvahou, jak se tím může sám chlubit jako svou zásluhou, když se tak stalo jedině s přičiněním Božím.²⁷⁵ Tyto úvahy jsou korunovány zvoláním, že smrt všechny tyto malicherné hádky smíří a hrob učiní ze všech bratry. V Nebeském království, kde se, jak vypravěč doufá a věří, všichni jednou sejdou, najdou spolu všichni společnou řeč a nastane soulad, který, bohužel, není na tomto světě realizovatelný.²⁷⁶

V mnohých probudila situace ducha křesťanské lásky a i nadšení z jejího konce lidi jistou dobu spojilo, to ovšem nevydrželo příliš dlouho. Kéž by tak opravdu procíťovali svou víru a prožívali každý den jako svůj poslední,²⁷⁷ jako tomu bylo předtím, a kéž by po svém uzdravení neztráceli z mysli nedávnou pohromu, nepřeceňovali svá přičinění a neopovrhovali Božím působením.²⁷⁸ Dobročinnost však zaznamenala znatelný útlum, vděčnost byla brzy zapomenuta a lidé rozhodně hřešit nepřestali. Podobně jako Izraelité po přechodu Rudým mořem přestali brzy Hospodinu důvěřovat.²⁷⁹ Takovým nevďěčníkem vypravěč být nechce, s vděčností zázrak záchrany zaznamenává a připodobňuje se jedinému

---

²⁷⁴ Podle Kristových slov: „*Nesud'te, abyste nebyli souzeni. Neboť jakým soudem soudíte, takovým budete souzeni, a jakou měrou měříte, takovou Bůh naměří vám*“ (Mt 4, 1–2).

²⁷⁵ Jak píše sv. Pavel Efezským: „*Milostí tedy jste spaseni skrze víru. Spasení není z vás, je to Boží dar; není z vašich skutků, takže se nikdo nemůže chlubit. Jsme přeci jeho dílo, v Kristu Ježíši stvořeni k tomu, abychom konali dobré skutky, které nám Bůh připravil*“ (Ef 2, 8–10).

²⁷⁶ DEFOE 1982, 188.

²⁷⁷ Tamtéž, 186.

²⁷⁸ Tamtéž, 252.

²⁷⁹ Jejich reptání, s nímž se obracel na Mojžíše, je pověstné, volali například: „*Což nebylo v Egyptě dost hrobů, že jsi nás odvedl, abychom zemřeli na poušti? Cos nám to udělal, že jsi nás vyvedl z Egypta? Došlo na to, o čem jsme s tebou mluvili v Egyptě: Nech nás být, ať sloužíme Egyptu. Vždyť pro nás bylo lépe sloužit Egyptu než zemřít na poušti*“ (Ex 14, 11–12).

z deseti malomocných, který se vrátil, aby vzdal Pánu díky.²⁸⁰ Nechtěje déle poukazovat na lidskou nepokoru a nepoučitelnost, jichž byl svědkem, svoje dílo uzavírá.

---

²⁸⁰ Lukášovo evangelium líčí příběh, v němž Ježíš uzdraví deset malomocných. Jediný z nich se vrátí, aby mu poděkoval, což Ježíš okomentuje slovy: „*Nebylo jich očištěno deset? Kde je těch devět? Nikdo z nich se nenašel, kdo by se vrátil a vzdal Bohu chválu, než tento cizinec? Řekl mu: „Vstaň a jdi, víra tvá tě zachránila“* (Lk 15, 17–19). Jako i v dalších evangelijních pasážích, i tu je vyzdvižen důležitý motiv uzdravení duše, ač nezpochybnitelné, které je důležitější nad uzdravení těla, jež je na pohled patrné.

4 Abraham a Santa Clara

4.1 O autorovi

Abraham a Sancta Clara, vlastním jménem Johann Ulrich Megerle,²⁸¹ byl rakouský kazatel a spisovatel, člen řádu augustiniánů. Narodil se 2. července 1644 v Kreenheinstetten jako poslední z osmi dětí, navštěvoval nejprve latinskou školu v Meßkirchu, poté jezuitskou kolej v Ingostadtu, další vzdělání nabyt u benediktinů v Salcburku.²⁸² Václav Stoklas jej popsal jako svým rozhledem ničím nevybočujícího kněze a odchovance kláštera, jehož síla a sláva tkví ve svěžesti a neobyčejné nápaditosti jeho sdělení, jež si klade za prvořadý cíl oslovit čtenáře a posluchače, což se mu života skutečně dařilo.²⁸³ Mezi jeho nejvýznamnější díla patří *Arcilotr Jidáš* (*Judas Der Ertz-Schelm*, 1686–1695), *Pamatuj Vídni* (*Mercks Wienn*, 1680), *Vzhůru křesťané* (*Auff/ auff Ihr Christen!*, 1683) a *Pro každého něco* (*Etwas für alle*, 1699–1711).

4.2 Představení díla

Svůj traktát *Pamatuj Vídni!* napsal Abraham v době, kdy již morová nákaza ve Vídni pominula a obyvatelé mohli oslavovat návrat k někdejšímu životu. Lidé však mívají krátkou paměť, jinak řečeno, po překonané katastrofě mají sklony velmi rychle zapomínat na obtíže, s nimiž se potýkali, pokání, která činili, a snahu o prohloubení své cesty k Bohu, kterou si předsevzali. Při vědomí této nelichotivé lidské charakteristiky sepsal autor pro své sousedy dílo, jež by jim zůstávalo jako připomínka smrti, která jim ještě nedávno byla tolik blízko. Většinu spisu tvoří pojednání o určitých sociálních skupinách – duchovenstvu, boháčích, učencích, ženách, manželích či vojácích –, které jsou většinou představeny jak ve svých ctnostech, tak nectnostech; na konci je vždy znázorněno, jak onu skupinu mor postihl. Již celkový nepoměr mezi rozsahem specifikace skupin a popisem samotného působení moru

---

²⁸¹ *Abraham a Sancta Clara (Leben und Werk)*, gutenberg.spiegel.de.

²⁸² Heslo Abraham a Sancta Clara v Deutsche Bibliografie, <https://www.deutsche-biographie.de/pnd11850021X.html#ndbcontent>, vyhledáno 11. 4. 2021.

²⁸³ STOKLAS 1912, 7. Václav Stoklas se nadto domnívá, že se jeho současníkům možná bude Abrahamův styl zdát až nenáboženský, každopádně neuctivý, což však, jak upozorňuje, by byl závěr zcela jistě chybný. Autor práce však již žije přeci jen v poněkud odlišné době a přesvědčovat čtenáře o opravdovosti Abrahamovy zbožnosti mu přijde zbytečné.

jasně ilustruje, že Abrahama více než imaginace náказы zajímají lidé, stylem vedení svých životů více či méně připraveni na smrt, většinou však zcela nepřipraveni.

4.3 Samotný rozbor

Po dedikaci díla duchovním a šlechtě předkládá Abraham příběh malíře Fivizana, jenž zobrazil ve svém obraze smrt tak věrohodně, že když na ni posléze pohlédl, v tomtéž okamžiku zemřel.²⁸⁴ Takového umu se autoru dle jeho mínění nedostává, přesto se při vědomí vlastní nepatrnosti odhodlal ve svém díle načrtnout vlastní obraz smrti, tedy té, jež v nedávné době postihla Vídeň, jelikož se mu zdá, že podání popisu tohoto trápení je velmi příhodné. Lidé jsou totiž často až příliš podobni vlekoucím se šnekům – odporným šplhounům,²⁸⁵ kteří nevydavše za celou dobu ani hlásku, zůstávají špinavými nemluvy a nemluvnými špinavci.²⁸⁶ Jakmile jsou však vhozeni na oheň, tu už se plži ve svém zoufalství začínají ozývat. A stejně tak lidé, bídní Adamovi potomci, mezi něž autor počítá i sebe, se často natolik utápí v pozemských záležitostech, že málem opomíjejí Nebe a Boha, Jenž na něm dlí, a nepozvednou k Němu ani nejmenší hlásku. Jakmile však sešle na ně Nejspravedlivější nějaké soužení, rázem k němu volají. To se naplno projevilo v čase moru, kdy se Vídeňané najednou modlili tak horlivě, že mnohý se za tři roky, nebo spíše za třicet let nepomodlil tolikrát jako tehdy během tří měsíců. Je však známo, že jakmile nebezpečí a neštěstí pominou, mají lidé tendenci opět na Boha zapomínat, a tím i ustávat v ctnostném žití a konání dobrých skutků. Řádový bratr by tomu rád zamezil, a napsal proto své dílo s již dosti výmluvným názvem, aby Vídeň nezapomněla na metlu, jíž byla roku 1679 trestána, a ani další města aby bázeň Boží neztrácela ze zřetele. Kromě toho sleduje ještě další, prostší, avšak nikoli méně ctihodný cíl, totiž vzbudit ve čtenáři bohumilé myšlenky.²⁸⁷

Svůj traktát připisuje Abraham Její excelenci hraběti Johannu Balthasarovi II. von Hoyos,²⁸⁸ v jejíchž službách zastával během jeho sepsání místo kaplana. Milosti, kterých se tam těšil, netroufal by si odsloužit, ani kdyby mohl žít dlouho jako Metuzalém, přenechává to tedy

---

²⁸⁴ Tento příběh čerpá Abraham z Vasariho – VASARI 2009, 29.

²⁸⁵ Originál užívá slova Mauerkriecher, který Stoklas přeložil jako „slézač zdí“. Jiné české vyjádření, které by v sobě obsahovalo „zed“, je příliš expresivní na to, aby bylo v práci použito, přitom je však trefné a Abrahamovu pojmu odpovídá nejvíce.

²⁸⁶ Stoklasův překlad je „špinavec němý a němý špinavec“ – ABRAHAM A SANCTA CLARA 1912, 12. Autor práce se však pokusil více přiblížit originálu, jenž zní „ein schmutziger Stummer und stummer Schmutzer“.

²⁸⁷ Tamtéž, 11n.

²⁸⁸ Zemř. 1681.

Nejvyššímu, Jenž vše odplatí lůnem Abrahámovým.²⁸⁹ Ve svých formálních projevech skromnosti dále vyjadřuje naději, že ctihodný příjemce obdarování neodmítne,²⁹⁰ nalézaje k tomu oporu v Písmu.²⁹¹

4.4 O dočasnosti pozemského života a nevyhnutelnosti smrti

Důkaz o pomíjivosti života nalézá autor už ve slově samotném, které zní v jeho jazyce pozpátku stejně jako mlha.²⁹² Sotvaže se mlha objeví, usilují už sluneční paprsky o její zahazení. Podobně už první vydechnutí narozeného dítěte předznamenává smrt a houpající kolébka, do níž je uloženo, nestálost života. Když se pak u ní dámská návštěva nad novým přírůstkem rozplývá, může jen hádat, sklání-li se nad budoucím doktorem, duchovním, vojákem či snad obchodníkem. Ženy se nemohou shodnout, každá mluví jinak a každá ve vehemenci svého proroctví připomíná bezmála bájnou Sibylu, každá jej však velmi prozíravě provází slovem „snad“, protože to se hodí ke všem budoucím lidským plánům, vyjma smrti. Kdyby ale některá kmotra pronesla nad dítětem soud, že snad zemře, bylo by možné – co více, nutné – označit ji za ženu bláznivou.²⁹³

Smrt dostihne všechny – čas, místo a okolnosti nejsou dopředu dány, samotný fakt je dán ovšem dostatečně. Jako byla nevěsta v Písni písní vyzvána, aby se vydala po stopách stád,²⁹⁴ vybízí k témuž i autor čtenáře. Zdá-li se mu divné, že by v tom měla tkvít odpověď na otázku lidského údělu, nechť dobytek následuje, zvířený prach mu nastaví zrcadlo: „*prach a popel jsi a v prach a popel se obrátíš, proto ať v tobě veškerý nepatřičný oheň uhasne vždy, kdy si na onen popel vzpomeneš*“.²⁹⁵

---

²⁸⁹ Zde pravděpodobně autor využívá shody svého jména se jménem slavného praotce. Může tak myslet Abrahamovy potomky, teoreticky však, coby metaforu, též plod své práce, tedy toto dílo (tak se alespoň domnívá autor této práce, poznav Abrahamovy nekonečné hrátky se slovy).

²⁹⁰ ABRAHAM A SANCTA CLARA, 13.

²⁹¹ Zřejmě má na mysli verš: „*Každý, kdo měl akáciové dřevo k jakémukoli bohoslužebnému dílu, přinášel je*“ (Ex 35, 24), značí jej však jako Ex 35, 25.

²⁹² Das Leben – das Nebel.

²⁹³ ABRAHAM A SANCTA CLARA 1912, 19–21.

²⁹⁴ „*Pověz mi ty, kterého tolik miluji, kde budeš pást, kde necháš odpočívat stáda za poledne! Proč musím být jako zahalená poběhlice při stádech tvých druhů? „Jestliže to sama nevíš, nejkrásnější z žen, vyjdi po šlépějích stád a kůzlátka svá pas u pastýřských kolib“ (Pís 1, 7–8).*

²⁹⁵ Autor práce pro lepší čtenářovu orientaci poupravil znění věty: „*Prach a popel jsi a v prach a popel se obrátíš; protož má v tobě veškeren nepatřičný oheň uhasnouti, kdy na takový popel pomníš*“ – ABRAHAM A SANCTA CLARA 1912, 21n.

Čtenář je dále zván na symbolickou cestu, v níž navštíví mimo jiné hrob císaře Traiana v Římě a císaře Valentiniana v Miláně, císaře Rudolfa II. v Praze a Matyáše Habsburského ve Vídni. Toto putování slouží coby jasný důkaz, že smrt je kromě jiného „*sekáč, jenž svoji kosou nejen posekává nízký jetel, ale i vysoko vyrostlou travu*“, a „*hráč, a sice nezpůsobný, jelikož koulí a nestaví*“. Za naturalistického popisu hmoty, již by uhnětl z vody a ostatků vznešených císařů, Abraham konstatuje, že ani celé její množství by nestačilo na to, aby se zacpala ústa Davidovy manželky Míkol²⁹⁶ – tak málo z člověka po smrti zbyde. Jako voják Akán, který navzdory Hospodinovu zákazu uzmul něco z válečné kořisti, byv Jozuem přísně tázán, odpověděl, že ji schoval pod zem a následně přikryl,²⁹⁷ mohla by i smrt podat odpověď totožnou na otázku, kam ukryla nebožtíky. Připomínána je řada papežů, které smrt zbavila pontifikátu obzvláště záhy, v čele se Štěpánem II.²⁹⁸ Nezbyvá, než se se s faktem umírání smířit; kdo se mu zdráhá uvěřit, je Abrahamem vyzván, aby se na to optal Vídňě v Rakousku.²⁹⁹

4.5 Znamení

Než o této strašlivé pohromě, již mor nepopíratelně představuje, více promluví, chce bratr Abraham věnovat zmínku znamením, která obyčejně mor předcházejí. Rozlišuje čtyři druhy: znamení ze vzduchu, z vody, ze země a z nebes. K nebeským znamením se počítá špatné rozestavení hvězd a objevivší se „smutná“ kometa; výskyt komety, jindy neklamného znamení moru, se nepodařilo v případě Vídňě prokázat, špatnou konjunkci nebeských těles však ano, jak podle Abrahamova názoru nedávno³⁰⁰ ve svém traktátu dokázal jistý slavný lékař.³⁰¹ Co se vzduchových znamení týče, vinili leckteří jakousi páchnoucí mlhu, která nebyla dříve v tuto roční dobu pozorována. Autorovo stanovisko je takové, že by neméně

---

²⁹⁶ Ta je z Písma známa svojí kritikou směřovanou k Davidovi poté, co během oslavného procesí, v němž byla archa úmluva nesena do právě dobytého Jeruzaléma, tančil v nikoli dostatečném odění. Ženina slova krále zdaleka nepotěšila a nezůstala pro ni bez důsledku, zemřela bezdětná – 2Sam 6, 16–23.

²⁹⁷ Viz Joz 7.

²⁹⁸ Abraham míní římského presbytera Štěpána, který zemřel již tři dny po svém zvolení, nedočkav se biskupského svěcení. V papežských seznamech tak vůbec nefiguruje a jako Štěpán II. je tak více znám jeho nástupce, jenž převzal shodné jméno – GELMI 1994, 64.

²⁹⁹ ABRAHAM A SANCTA CLARA 1912, 22–25. Různá obměna posledního sdělení provází celé dílo.

³⁰⁰ Tedy někdy nedlouho před rokem 1680.

³⁰¹ Vzhledem k vyznění reflexe ostatních znamení lze usuzovat, že je tato poznámka míněna ironicky a Abraham dílo ve skutečnosti rozhodně nechválí.

než závadné ovzduší vinil bezpočet bezbožných obyvatel, pro které je víra vzduch.³⁰² Vodová znamení jsou spojena s kalnou vodou, která vyhání množství vodních živočichů ke břehu. Autorovi však za jasnější znamení slouží, když probíhá soud nad shnilými rybami, ctnosti na sebe berou račí chůzi a lehkomyšlné, nestydaté želvičky se scházejí v hostincích a tenkých zákoutích, tehdy obyčejně Bůh mor sesílá. Za pozemská znamení jsou považovány neúroda, špatný růst, zemětřesení a přemnožení škůdců – kobylek, myší, mšic či brouků. Bezesporu byla toho roku ve Vídni neúroda, nebývalé množství plevelu a přemnoho škůdců, mor však předpověděla nejen přemíra myší, ale i neřestných myšáků. Když se až příliš rozrostou sviněčnice, sedmilhářky, narcisové, karbanfiáti či neustále se ve větru ohýbající tulipání a tulipání,³⁰³ to je pak častá předzvěst moru.³⁰⁴

V časech jiných epidemií byly skutečně mnohé objekty na obloze pozorovány, a v sousedních Uhrách ji s jejich pomocí předpověděli, ve Vídni se však Bohu zlíbilo přímé proroctví nevyjevit, aby tam tím více Jeho spravedlivá metla zapůsobila. O některých znameních se však diskutovalo, mnozí hodnověrní svědci vypověděli, že na jistém místě slyšeli žalostné pění ve znění: „Placebo Domino in regione Vivorum“,³⁰⁵ zrovna tam, kde později byly zakopány tisíce obětí nákazy. Tehdy ovšem prý většina smyslu pro neznalost latiny neporozuměla. Abraham se nezdráhá této příhodě uvěřit a připouští, že znamení bylo i více, avšak nechce se jim příliš věnovat, vědom si toho, že mezi příběhy pravdivé vmísí se snadno i řada vybájených. Zmíněné povídání se mu zdá věrohodné, konečně Bůh často skrze své posly oznamuje všelijaké nepříjemné události, poskytuje však přitom zároveň útěchu a příslib života věčného. Proto když roku 1489 zemřelo v Bruselu na mor třiatřicet lidí, všichni dosáhli blaženosti, až na dva: jeden zanedbal duchovní přípravy a druhý si ani před tváří milosrdenství mnohem většího, než by si zasluhoval, nepřestával zoufat.³⁰⁶

---

³⁰² Stoklas přeložil „*vězí příčina moru nejen ve větru, ale i v bezbožných větropláších*“ – ABRAHAM A SANCTA CLARA 1912, 27. Protože však Abraham nepojmenoval znamení jako větrná, nýbrž vzduchová – jeho hříčka spočívá v podobě slov Nebel (mlha) a nebulōnēs (asi tolik jako budižkničmové) –, autor práce znění upravil.

³⁰³ Stoklas rostliny přeložil jako kozlí brada, babí hněv a panenská okurka (tamtéž, 27), čímž už je vyjádřeno, že jde o personifikace, nicméně Abraham jde ještě dále a jména skutečných květín komolí, aby z nich byly patrné špatné lidské vlastnosti. Věren tomuto záměru pokusil se autor práce o podobné vyznění za přispění vlastní imaginace a nikoli přesné transformace, nejpřesnější je překlad Abrahamovy slunečnice (německy *die Sonnenblume*, bratrova verze zní *Saublume*; *Sau* = svině, také čuně či špinavec).

³⁰⁴ Tamtéž, 26n.

³⁰⁵ Volný překlad autora práce: Potěším Pána v zemi živých.

³⁰⁶ ABRAHAM A SANCTA CLARA 1912, 28n.

V putování za dalšími znameními míří Abraham k stravovacím zařízením. Když blahoslavená Panna Maria se svatým Josefem dorazili do Betléma, dveře hostince jim zůstaly zavřené, a museli tedy hledat útočiště ve chlévě. Dveře podobných podniků zůstávají Bohu uzavřené doposud, neboť již stačily poskytnout útočiště zlu. Dochází tam pak k podivuhodným proměnám, po nichž se odtud i zatvrzelý odpůrce psů vrací jak doga, úplný neznaboh jak slovo boží a největší zločinec jak zákon káže, i ten, komu se předtím sotva dostávalo peněz, má poté nakoupeno, a leckdo, kdo vstupoval do putyky se psem, vrací se místo toho s opicí.³⁰⁷ Není divu – když Bacchus hraje na flétnu a na Venuši se směje, ta poté rozverně tančí a pěje.³⁰⁸ Autor ovšem nechce generalizovat, zmíněný popis neplatí pro všechna zařízení, nýbrž jen pro ta, kde se shromažďuje obzvláštní množství pobudů, kteří si navíc mohou vybrat, zdali se raději těšit z nalévané pálenky či z některé povolné Alenky.³⁰⁹ Běda však, když nastanou zlé časy moru, pak nastanou hospodskému starosti netoliko s hosty vyřízenými, ale rovnou mrtvými.³¹⁰ Dřívější jeho starosti se sklenkami nebudou už dále přítomny v jeho skelných očích, na podlahu,³¹¹ dříve zkrápěnou vodou za divokého tance, budou padat slzy, a neméně než vína, které bylo proměněno v Káně, bude slz,³¹² které potečou kolem mnohé skráně.³¹³

Znamení před morem se mohou projevit a nemusí, jeho následky se však projeví vždycky. Veliké neštěstí postihlo roku 1578 Lisabon,³¹⁴ když v něm zahynulo na sedmdesát tisíc lidí, podobně roku 1542 Vratislav s bezmála šesti tisíci obětmi či v roce 1381 Prahu s 1116 mrtvými za jediný den. Tato a jiná města jistě prožila veliké trápení, kdo však přečkal pobyt ve Vídni v září roku 1679, musí autorovi potvrdit, že takové utrpení ještě nebylo nikdy

³⁰⁷ S originálem shodný Stoklasův překlad je založen na proměně jednoho zvířat ve druhé, když se z hospody navrátí, například z hospody U červeného koně se tak vrací kozel (ABRAHAM A SANCTA CLARA 1912, 32). Autor práce se však nechal inspirovat prvním případem, kdy podle Abrahama není proměna jehňátka ve vepřé žádným divem, neboť se leckdo U bílého jehňátka „opije jako prase“, a pasáž poněkud pozměnil tak, aby co možná nejvíce na současného čtenáře zapůsobila. K této troufalosti jej opravňuje domněnka, že Abraham by jistě pokládal za důležitější, aby jeho dílo čtenáře skutečně oslovilo, než aby bylo přesně do písmene transferováno.

³⁰⁸ Stoklasův překlad přesný: „*když Bacchus zatopí, sedá Venuše za kamna*“ (tamtéž, 32).

³⁰⁹ Abrahamův obrat je založen na podobnosti slov *Weiber* a *Weinbeer*. Stoklas vlastní hříčku nevytváří – tamtéž.

³¹⁰ V Stoklasově přesnější verzi se nebudou více značit vruby, ale porubání – tamtéž.

³¹¹ V Abrahamově a Stoklasově verzi je pracováno s představou „nad sklo křehkého života“ – tamtéž, 32.

³¹² ABRAHAM A SANCTA CLARA 1949/1950, 32n.

³¹³ Abraham pracuje s podobností slov *weinen* a *Wein*, což Stoklas též uvádí ve vysvětlivce; pasáž za zachování smyslu beze slovní hříčky překládá (ABRAHAM A SANCTA CLARA 1912, 32).

³¹⁴ Ve skutečnosti velká morová epidemie Lisabon postihla v roce 1569 – PINHO LEAL 1874.

zaznamenáno ni vyobrazeno. Smrt nabyla takových podob, že se zdálo, že nastal konec světa. Nebylo jediné ulice, kterou by minula, naopak „v Panské ulici smrt panovala, [...] v Pěvecké ulici zazpívala smrt mnohým Requiem, [...] v ulici Brány Nebeské poslala smrt mnohého do nebe nebo vedle, [...] na Židovském náměstí smrt značně lichvařila, [...] na Pohanské střele vystřelila smrt po křesťanech, [...] na Kočičí stezce smrt mnoho mlsala, [...] v Panenské ulici chodila smrt na zálety,³¹⁵ [...] v Židovské ulici nedržela smrt šábes [...]“. Celý měsíc nebylo venku vidět nic než nošení, svážení a pochovávání mrtvých. Bylo potřeba dalších a dalších mužů pro tuto práci, ale zájem o ni příliš nebyl, a když už se podařilo někoho naverbovat, žádal tučný honorář. Pro velkou nouzi muselo se sahat i po vězních a zajatých; ti pak, kteří spáchali obzvláštní zločin, byli k této službě donuceni. Většina pak, sotvaže unikla z železných pout, byla později nadobro spoutána smrtí.³¹⁶

4.6 Duchovní stav

Zvláštní úctu samozřejmě chová autor k duchovenstvu. Opěvuje jej mimo jiné jako „arsenál a zbrojnici, z níž katolická církev nejlepší zbraně a štíty proti kacířům bere“. Byl to znamenitý kousek, když Pán v Káni udělal z vody víno.³¹⁷ Ovšem za zázrak lze považovat i to, jak mnozí klerici udělali ze zlých dobré, z nevěřících věřící, z pohanů křesťany. Byl to kumšt, dostat z kamene vodu, jak to učinil Mojžíš,³¹⁸ ale ze zatvrzelých myslí vydolovat slzy pokání, to je také veliké dílo. Všechny vody v Egyptě obrátit v krev, jako to učinil Aron,³¹⁹ je pozoruhodné, ovšem „zatvrzelé kacíře učinit studem červené“, neméně. Dobyť Jericha Jozuem bylo zázračné,³²⁰ o co však méně zázrační jsou řádoví bratři, kteří vítězí nad lidskými

---

³¹⁵ Stoklas překládá „Smrt frejovala“ (ABRAHAM A SANCTA CLARA 1912, 34). Sloveso frejovat pochází z německého slovesa *freien* a znamená tolik co chodit na zálety nebo se někomu dvořit, ucházet se o něčí lásku.

³¹⁶ Tamtéž, 33–35.

³¹⁷ J 2.

³¹⁸ Ex 17.

³¹⁹ Ex 4.

³²⁰ Joz 6.

špatnostmi toliko působením svého brku.³²¹ Svatý Pavel, ač našel třetí nebe,³²² neusiloval o to v něm zůstat, vrátil se, aby dokončil své apoštolské dílo. Tato vroucnost lze často vycítit i v Tovaryšstvu Ježíšovu. Podobenství z Matoušova evangelia zpravuje o semenech, která rolník rozhodil – semeno, které dopadlo mezi trní, bylo samozřejmě zadušeno.³²³ Abraham však zná semeno, které vzešlo i uprostřed trní, a tím je řád sv. Benedikta. Vzešlo z něj jednatřicet papežů, což už je důkaz sám o sobě. Aby spatřil Ježíše, vylezl celník Zacheus na strom, mnoho bratří z řádu sv. Benedikta naopak ze stromu sestoupili, „*aby Krista lépe viděli v nízkosti*“, tj. opustili svůj vážený rodokmen a šli pokorně sloužit Bohu.³²⁴

Sláva provází i řád dominikánů, „*kazatelský řád, neboť jejich apoštolský hlas zahnal všechny mračné bouře, jež na katolickou církev přišly, neboť jejich horlivý kazatelský zvuk zahnal všechny vlky, kteří do ovčince Božího hotovili se již vpadnouti; neboť jejich zvučná nauka zadržely všechny kacířské šípy, které na lodičku Petrovu dopadaly nápodobně jako mocný štít*“. Chváleni jsou i františkáni a karmelitáni, kteří jsou navíc Abrahamem považováni za řád vůbec nejstarší, jehož tradice sahá až k proroku Eliášovi.³²⁵ Pocta je dále projevena paulánům, servitům, barnabitům a milosrdným bratřím.³²⁶

Skoro na konec si Abraham nechává řád, jehož je příslušníkem, a je poněkud na rozpacích – je si vědom jeho důležitosti, přijde mu ale nepatřičné ji příliš vyzdvihovat, neboť by v tom spatřoval samochválu. Na samý závěr vyjadřuje svoji úctu všem řádům a jejich bratrům, kteří dali vale pustému a prázdnému světu, uvědomujíc si těsnou souvislost slov „svět“ a „světý“, „*neboť co jest svět jiného než zahrada plná kopřiv, ocukrovaný jed, pozlacené*

---

³²¹ Stoklasův překlad je doslovný: „*Stínem dělali zázraky, jest mnoho, to učinil Petr, ale černým inkoustem udělali bílé lidi, jest také mnoho, to učinili řádoví muži svými spisy*“ (ABRAHAM A SANCTA CLARA 1912, 37). Pro pochopení středověké a barokní literatury je nezbytná znalost symboliky, velikou důležitost má přitom zejména symbolika barev (pro orientaci je doporučený zejména *Slovník symbolů* Jana Royta – ROYT 1998). Originální znění je však dnešní době natolik vzdálené a v současnosti problematické, že jej autor práce za co možná největšího zachování původní myšlenky pozměnil a vybral též, snad vcelku příhodně, přiměřenou starozákonní pasáž.

³²² Viz 2Kor 12, 2. O tom, co je „třetím nebem“ míněno, se vedou v teologických kruzích diskuze. Jistou nápořevdu by však mohl skýtat symbolický význam čísla tři, které značí úplnost.

³²³ Mt 13.

³²⁴ ABRAHAM A SANCTA CLARA 1912, 37–39.

³²⁵ Inspirace tímto prorokem, jeho vliv a úcta k němu jsou v řádu znatelné od jeho založení – Foltýn 2005, 82. Hlásí se k němu i sami karmelitáni a považují jej za svého duchovního zakladatele – <http://www.karmel.cz/index.php/karmelitanska-spiritualita/prorok-elias/684-elias-v-tradici-karmelu>, vyhledáno 5. 4. 2021.

³²⁶ ABRAHAM A SANCTA CLARA 1912, 40–43.

hnojiště [...], děravý pytel [...]“. Vždyť Ježíš mluvil o Boží cestě jako o hořčičném zrně, nikoli o medové plástvi,³²⁷ je proto od těchto mužů rozumné, že krácejí úzkou stezkou.³²⁸

Duchovenstvo se těší všeobecné vážnosti, podle autora zcela náležitě. Ani Malchovi, veleknězovu služebníku, nesměl Petr ani ucho utnout,³²⁹ protože i služebnictvo duchovních je třeba chovat v úctě. Smrt toho však příliš nedbá, když jí bylo uloženo oslovovat duchovního „důstojný pane“, předstíraje hluchotu, vzala to jako přání, ať „důstojně padne“.³³⁰ Abrahamovi je teskno při vědomí, že kněžstvo umíralo nejčastěji na týchž místech, kde usilovali o věčný život duší zemřelých, tedy v kostele, zpovědnici, u oltáře. Roku 1606 byl ve slezském Frankenštejně³³¹ zaznamenán případ ničemů, kteří vyhrabali mrtvé z jejich hrobů, rozemleli je na prach a ten pak šířili po okolí, zvláště v prostředí kostela, aby nakazili co nejvíce zbožných; taky je neminul spravedlivý trest, byli odsouzeni k smrti. O tom, že by takové nelidské běsnění Vídeň potkalo Vídeň, nemá Abraham žádné zprávy, smrt skrze nákazu však sakrální prostory navštívila i tak.³³²

V kontrast s umírněným a odříkavým životem je položen život císaře Heliogabala, „*který v tělesných rozkoších tak zvířecky byl pohřížen, že násilím chtěl přinutiti Medicos i lékaře, aby jej pomocí osvědčené vědy a líku proměnili v ženskou*“. Takový neumírá dobře, naopak duchovní, který se zavázal slibem věčné čistoty a jenž smyslnost konfrontuje s velitelstvím svého rozumu, toho čeká lehké umírání. Dobře neumírá ani člověk lakomý – vzpomínán je příběh chamtivce, který i při posledním pomazání odmítal z ruky pustit klíč od své truhlice, a svátost mu tedy nebyla udělena. Duchovní jsou však nad majetek povzneseni, vědí, že Ježíš nezemřel v honosné posteli s nebesy, ale chudý na kříži. Šťastná hodina smrti nečeká ani pyšného – vzpomínán je Absolon,³³³ Jezabel³³⁴ či Poppaea,³³⁵ manželka Neronova. Potrpí si

³²⁷ Abraham se Stoklasem píše o cukrkandlu (ABRAHAM A SANCTA CLARA 1912, 44); autoru práce připadá plástek mezi poetičtější.

³²⁸ Bezpochyby aluze na Ježíšův výrok: „*Vejděte těsnou branou; prostorná je brána a široká cesta, která vede do záhuby; a mnoho je těch, kdo tudy vcházejí*“ (Mt 7, 13) – ABRAHAM A SANCTA CLARA 1912, 44n.

³²⁹ Šimon Petr vytasil meč, který měl u sebe, zasáhl jednoho veleknězova sluhu a ut'al mu ucho. Ten sluha se jmenoval Malchos. Ježíš řekl Petrovi: „*Schovej ten meč do pochvy! Což nemám pít kalich, který mi dal Otec?*“ (J 18, 10–1).

³³⁰ Abrahamova slovní hříčka vychází ze slov Ehrwürden a Erwürden, Stoklas ji překládá jako záměnu oslovení „Vaše Důstojnosti“ a „Vaše Podzemskosti“ (ABRAHAM A SANCTA CLARA 1912, 46).

³³¹ Żąbkowice Śląskie v dnešním Polsku.

³³² ABRAHAM A SANCTA CLARA 1912, 45–48.

³³³ Syn krále Davida, usilující o jeho svržení.

³³⁴ Krutá a bezohledná panovnice známá ze Starého zákona.

³³⁵ Všichni tři jsou vzpomínáni nejen pro svou pýchu, ale i pro svůj tragický osud.

na parádu a vysmívá se kutně, když však přijde jeho chvíle, i jemu by bývalo lehčeji v mnišské kápi. Nic pěkného smrt nepřinese ani člověku rouhajícímu se, lakomému či marnotratnému, ovšem duchovní, který měl skoro ze všech dní pátky,³³⁶ může doufat ve věčný šábes³³⁷ čili pokoj. Tragédie skonu kleriků tedy není v jejich údělu, ale jen v tom, že by byli bývali mohli ještě vykonat na světě mnoho dobrého pro lidi a svůj řád. Oni sami svět často opouští ještě rádi. A příběh zemřelého kněze, který v září ve Vídni zesnul, drže v ruce modlitební knížku natolik pevně, že mu ji ani zloději nemohli vzít a musel s ní být pohřben, mu je jasnou indicií, že se všem na mor zemřelým duchovním dostane věčné blaženosti.³³⁸

Pojednání o duchovních se v rámci spisu v jistém ohledu vcelku vymyká – Abraham tu stav nepopisuje se všemi dobrými a špatnými vlastnosti jeho reprezentantů, jak činí později v jiných případech, nýbrž jej představuje jen v tom nejlepším světle. Pro účely obvyklého kontrastu mu slouží příklady životů lidí zvláště nectnostných. Důvod je vcelku nasnadě – bratr duchovní povolání, které si ostatně sám vybral, považuje za takové, jež člověka nejvíce povznese k Bohu, a – což s tím bezprostředně souvisí – za takové, jehož náležité vykonávání by mělo pro člověka znamenat snad nejreálnější perspektivu klidné smrti, a tedy i života věčného. Ačkoli to explicitně nevyjadřuje ani nenaznačuje, určitě mu není cizí myšlenka, že by svým líčením některé muže či ženy přesvědčil k odevzdání se službě Pánu.

4.7 Ženy

Další kapitolu věnuje Abraham ženám. Zatímco muž byl opracován v edenské dílně, práce na ženě, jež byla vytvořena z odebrané části totožného materiálu, byla o poznání jemnější a preciznější, odtud pak pochází tělesná krása žen všech časů. A snad už odtud pochází též ženská posedlost krásou, neb „*vystřelený šíp netouží tak po cíli, volně svalený kámen netouží tak po tom, nalézt opět pevný bod, žízňivý jelen ne tak po pramenu vody touží, jako žena po kráse*“. Abraham poukazuje na těžký osud vdov, jak si všiml, vousy a vdova mají jedno společné – dokud vousy dlí na mužově tváři, je jim prokazována přízeň, jakmile je však holič oholí, jen je hodí na zem a pošlape. A dokud má žena svého muže, též se těší

³³⁶ Tento obrat může dnešní člověk neznalý církevní nauky chápat zcela opačně, neboť pro něj je zřejmě pátek dnem veliké úlevy a relaxace. V křesťanském vnímání je však pátek dnem nepříliš veselým, vhodným k postu, modlitbě a rozjímání, neboť to je den Ježíšova ukřížování.

³³⁷ Toto slovo je samozřejmě spjaté především s judaismem, dodnes jej však ve významu „pokoj“ užívají i křesťané.

³³⁸ ABRAHAM A SANCTA CLARA 1912, 48–53.

přízni, ale jakmile o něj přijde, mnozí na ni šlapou. Snad i slzy vdov a sirotek přiměly Boha, aby svoji metlu seslanou na Vídeň poněkud zmínil. Ale ani v této strastiplné situaci nezapomínají ženy na důležitost svého vzhledu, jak o tom svědčí případ vdovy, která se obrátila k proroku Elišovi³³⁹ s prosbou o pomoc, řka, že nemá nic než olej,³⁴⁰ kterým se maže. Je tak zřejmé, že i když je žena chudá jak kostelní myš,³⁴¹ chce být alespoň myšičkou pěknou.³⁴²

Dle bratra posedlost krásou žen úzce souvisí s jejich povrchností a jinými nectnostmi. Jako příklad mu slouží tři dívky peroucí u řeky, marnotratně si zakládající na svém vzhledu; *„jich rámě byly až nad loket obnaženy, kolem krku notně lajdácky, sukně tak vysoko zdvižena, že jednomu napadlo, ony chtějí přebrodit řeku Jordán“*, zkrátka ženy zdobící se, jak je pro pradleny typické, třemi N: Nezvedeností, Nestydatostí, Nevázaností.³⁴³ Tyto se posmívaly svatému Jakubu z Nibis,³⁴⁴ který kolem nich právě projížděl, takže za trest o svoji krásu přišly a už se nikdy více veřejně rády neukazovaly.³⁴⁵

Krása se stala osudným Samsonovi skrz Dalilu,³⁴⁶ Davidovi skrz Bethsabu,³⁴⁷ Holofernovi skrz Juditu.³⁴⁸ Krása Tamar zvábila Amnona,³⁴⁹ Sárina zas Abímeleka.³⁵⁰ Kvůli krásné Ráchel snášel Jákob zimu a vedro nikoli sedm, ale dvakrát sedm let,³⁵¹ což Abraham obdivuje, že ale se švédský král Erik nechal unést krásou prosté dívky a učinil ji královnou,³⁵² to už je mu k smíchu. Každopádně je dle něj podivuhodné, co respektu ženská краса sklízí. Na smrt ale platit nebude, ta bere každou bez ohledu na její zevnějšek, ať už je

³³⁹ V díle uváděn jako Eliseus, což je starší verze prorokova jména.

³⁴⁰ 2Kr 4, 1–2. Nepíše se tu však o tom, že by měla žena olej ke svému zkrášlování.

³⁴¹ ABRAHAM A SANCTA CLARA 1912, 54n.

³⁴² V originále *„In der aeurßersten Armuth hat sie sich noch befließen, dass ob sie schon war eine arme Haut, noch möcht sein eine schöne Haut!“*, Stoklasův preciznější překlad: *„V nejkrajnější chudobě ještě se starala, že ana již byla chudou koží, by byla ještě pěknou koží!“* (tamtéž, 55).

³⁴³ U Abrahama jsou zdobeny třemi F: Frech, Frisch, Frei. U Stoklase též, v poznámce je překládá jako Drzy, čerstvy, zvolny (tamtéž, 56).

³⁴⁴ Biskup z Nisibis v Asýrii, žil ve 4. století.

³⁴⁵ ABRAHAM A SANCTA CLARA 1912, 56.

³⁴⁶ Sd 16.

³⁴⁷ 2S 11.

³⁴⁸ Júd 13.

³⁴⁹ 2S 13.

³⁵⁰ Gn, 20.

³⁵¹ Gn, 29.

³⁵² Jde o Erika XIV. Švédského a Karin Månsdotter, která se v patnácti letech stala královnou milenkou. Pár byl nejprve oddán roku 1567 tajně, v roce následujícím již oficiálně.

hříčkou přírody nebo učiněnou vílou, pro niž se mnohý jinoch ani nenaděje a lehce se může stát modloslužebníkem.³⁵³

Ač smrtonosná nákaza dolehla ve své zuřivosti na všechny, přeci jen se poněkud více dotkla žen, což Abraham zdůvodňuje tím, že ty více podléhají strachu a zbytečným, často přímo škodlivým myšlenkám. Svatý Jan z Damašku tak vypráví o ženě, která porodila dítě sice zdravé, ale chlupaté jak Esaul,³⁵⁴ což bylo způsobeno tím, že během těhotenství častokrát v roztěkané mysli vzhlížela na obraz sv. Jana, oděného velbloudí kůží. Další těhotná žena si tak dlouho povídala s druhou, beztak vedouce jen jakýsi „*koláčový diskurz a punčochové rady*“, dokud k nim nepřistoupila třetí, jež jim hlavy srazila k sobě, a rodička přivedla později na svět siamská dvojčata. Když další nastávající maminka okolí vyjevila, že ji porod čeká na Tři krále, každý ji přál, aby ji tři králové potěšili, načež porodila tři chlapce, jejichž tváře skutečně ony krále připomínaly, což bylo u jednoho obzvláště patrné. Jiná těhotná žena byla jednou na tržišti tolik polekána ránou z muškety, že se domnívala, že byla trefena do boku, střela přitom letěla daleko od ní. Když však porodila dítě, mělo v boku právě takovou díru, jako by jej tam někdo trefil. Poslední vzpomínaná žena je přímo z Vídně a není těhotná, ani vdaná ne, jen vdavky vyhlíží. Když ve své všetečnosti neustále vyhlížela svého milého, spatřila pohřební vůz, načež celá pobledla, onemocněla morem a vyměňujíc stuhu od nápadníka za černou pentli, brzy skonala.³⁵⁵

Rodičové dcer ve Vídni museli počítat s tím, že si o vdavkách svých dcer nemohou dělat přílišné iluze, protože v mnoha případech nepřijde nikdo jiný než chasník se jménem Smrt. Ten si také tisíce dívek opravdu odvedl. Ctnostných i méně ctnostných – ne každá by mohla kráčet po boku svaté Voršily,³⁵⁶ byly ve Vídni i ženy skrz naskrz zkažené, od těch však čilá

---

³⁵³ ABRAHAM A SANCTA CLARA 1912, 57–59.

³⁵⁴ Jeden z Izákových synů, pověstný svým hustým ochlupením, již o jeho narození je psáno: „*První vyšel celý červenohnědý a chlupatý jako kožíšek; toho pojmenovali Ezau*“ (Gn 25, 25).

³⁵⁵ ABRAHAM A SANCTA CLARA 1912, 59–61.

³⁵⁶ Jak Stoklas v poznámce upozorňuje, naráží tu Abraham na legendu o sv. Voršile. Ta vypráví o výpravné platbě světice a jejího doprovodu jedenácti tisíc panen, která byla ukončena napadením Huny u Kolína nad Rýnem. Žádná žena nevyvázla živá.

smrt ulice pročistila,³⁵⁷ a podle řádového bratra z toho vznikla škoda jediná, tedy že musí čtené cnotné panny a paní hnít hned vedle těchto prostopášnic.³⁵⁸

Když Mojžíš sestoupil ze Sinaje a uviděl zlaté tele, které si mezitím lidé zhotovili, rozzlobil se a nechal je spálit na popel.³⁵⁹ To jistě nebylo řešení nejrozumnější, dá se polemizovat o tom, že jej mohl jen roztavit a vzniklé peníze použít na dobročinné účely. Mojžíš však chtěl, aby ti nerozvážní tulpasové³⁶⁰ viděli, co ve svém omámení zbožňovali. Poměrně detailně, až expresionisticky popisuje pak Abraham posmrtnou podobu dříve nádherných dam, po nichž dříve tolik mužů bažilo, aby jim znovu ukázal, jak pomíjivou má tolik obdivovaná krása cenu. Spoustu žen mor ve Vídni porazil, „a mnoho mladých muselo od smrti přijmout vyzvání k tanci“.³⁶¹

Morové nákazy, jak autor upozorňuje, byly různé. Při některé umíraly pouze ženy, při basilejské pouze domácí obyvatelstvo, stejně jako v západní Indii, při té za obléhání Bredy³⁶² téměř výhradně kalvinisté. Vídeňská však kosila všechny, že ženy zvláště, o tom se již Abraham zmínil, nyní však k tomu přidává mnohem racionálnější vysvětlení: strach a hrůza, které je často popadly, je zmohly natolik, že byly oslabené a nemohly situaci dostatečně vzdorovat. Oslovuje ženy a vyslovuje přání, kéž by se stejně jako předtím moru obávaly hříchu, pak by daleko lépe obstály u Posledního soudu. Naštěstí je Boží milost nezměrná, bratr se tak u Něj bude za jejich duše přimlouvat a čtenáře vybízí k tomu samému.³⁶³

4.8 Boháči

Že si nikdo nic ze svého majetku do hrobu nevezme, je každému známo, přesto je celý další oddíl vyčleněn boháčům. „*Člověk bohatý je málokdy bohobojný – co by ho zajímala sláva Boží, hlavně že se mu škvára množí. A že by jej děsila nastolená muka hlubiny pekelny?*“

---

³⁵⁷ V originále „auf die Seite geraumt“, asi tolik co „odklidila na stranu“; v Stoklasově verzi ony ženy „čiperná smrt mistrně odstranila“ (ABRAHAM A SANCTA CLARA 1912, 62).

³⁵⁸ Tamtéž 1912, 61n.

³⁵⁹ Ex 32.

³⁶⁰ V originále Tilltappen, Stoklasem přeloženo jako tulitulipáni (ABRAHAM A SANCTA CLARA 1912, 62). Tímto slovem chtěl Abraham zřejmě vyjádřit, že jsou to pomatenci, kteří tápou (něm. tappen). Autor práce proto zvolil výše psané označení, které snad není co do významu zcela odlišné a nadto pochází z němčiny (der Tollpatsch – ten, kdo je nemotorný či rozpačitý).

³⁶¹ Tamtéž, 62n.

³⁶² Obléhání zmíněného nizozemského města mezi léty 1624–1625 během osmdesátileté války mezi Španělskem a Nizozemskem podporovaným Anglií či Francií.

³⁶³ ABRAHAM A SANCTA CLARA 1912, 63n.

*Proň víc nastavená ruka chudiny prekérní.*³⁶⁴ Peníze zkrátka hýbou světem, bez nich neradno vkročit ani do hospody; toho si byla vědoma i holubice, kterou poslal Noe z archy a která se nechtěla se vrátit s prázdnou. Peníze znamenají moc a zlatá je ve světě nejvyhledávanější barvou, dokonce i před převzácnou bílou, protože jako bílá značí čistotu, dokáže zlatá zakrýt nečistotu.³⁶⁵ O nejvzácnější bylině nemůže být sporu, je jí penízek rolní,³⁶⁶ nejvzácnějším ptákem je pak kulík zlatý,³⁶⁷ neboť co je nad kulicí se zlato.³⁶⁸

Příběh cizoložné ženy, kterou předvedli farizejové před Ježíše, chtějíce ji ukamenovat, je dostatečně znám. Svému osudu unikla jen díky Ježíšovu zastání, když vyzval k hození kamenem jen ty bez viny.³⁶⁹ Proč se však v textu vůbec nemluví o tom muži, se kterým smilstvo spáchala? Abraham má jasno, při činu musel být jasně přistižen i on, ale byv to ten ptáček člověk zámožný, ze svého provinění se před zákonodárci vykoupil. Ano, to vše zmohou peníze, že *„činí z rychtářů kramáře, z věrných nevěrné lidi, z nepřátel přátele, z přátel nepřátele, peníze mohou vše; kdo má zlatá křídla, lítá nejvýše, kdo má zlatý klíček, otevře všechno, též srdce lidí, kdo střílí zlatými kuličkami, dobyde i nejsilnější pevnost, kdo loví zlatou udicí, chytne vše, co chce, kdo má zlatého praeceptora, bude nejučenějším“*.³⁷⁰

Penězům je prokazována čest nejvyšší. V jednom případě vcelku oprávněně, to když autor vypráví o stříbrném tolaru s vyobrazením blahoslavené Matky Boží, který chtěli vojáci v sázce přepulit.³⁷¹ Nezdařilo se jim to a ještě si šavli zlámali, zmíněný peníz se poté těšil úctě. Smrti své příjmy vykazovat netřeba, bere všechny, ať je to Honza nebo Johannes, William nebo Vilík, Ludwig nebo Luďa, Giuseppe nebo Pepa,³⁷² všechny v Božím jménu

---

³⁶⁴ Tento úvod autor práce vytvořil na základě znalosti Abrahamova stylu. Samotný Abraham, spolu s překladatelem Stoklasem, oddíl začínají tím, že poukazují na podobnost slov Gold a God, respektive Numen a Numus (ABRAHAM A SANCTA CLARA 1912, 66).

³⁶⁵ Stoklasův překlad je doslovnější: *„Zlatá má u bláznivého světa přednost před bílou a kdyby byl někdo černý, udělá ho zlatá barva bílým, rozuměj nevinným“* (tamtéž, 68).

³⁶⁶ U Stoklase tisíczlatová bylina (tamtéž, 68), překlad Abrahamovy *Tausendgüldenkraut*, česky zeměžluče.

³⁶⁷ Abraham pracuje s podobou slova der Habicht (jestřáb) a vyjádření hab' ich (mám-li). Stoklas tuto slovní hříčku překládá za pomoci slov zlato a zlatohlávek (tamtéž, 69).

³⁶⁸ Tamtéž, 66–69.

³⁶⁹ J 8.

³⁷⁰ ABRAHAM A SANCTA CLARA 1912, 69n.

³⁷¹ Tento příběh Abraham přesně časově nezařazuje, píše, že se udál „před časem“ – tamtéž, 70.

³⁷² Abraham používá vlastní varianty jmen, Stoklas je jim ve své verzi ve většině případů bližší: Honza a Jan, Fricek a Fridericus, Balthasar a Bárta, Mathyaš a Matěj (tamtéž, 72).

porazí a dělá z nich Allabattrita.³⁷³ Připomínání jsou významné a ve své době jistě zámožné postavy historie, které na mor zemřely, císařové Claudius a Konstantin, císař Lothar,³⁷⁴ švábský vévoda Fridrich,³⁷⁵ král Ladislav³⁷⁶ či španělský král Alfons XI.,³⁷⁷ jenž zesnul na Velký pátek. Zájemce o české dějiny shledá nejzajímavějšími zmínky o Barboře, „kmoťe“ po císaři Zikmundovi,³⁷⁸ u níž autor zanechává popis: „*přečistá koza pekelná, zemřela na mor, a od kněží husitských nezaslouženým způsobem nádherně pochována jest*“, a vojevůdci Janu Žižkovi, jenž „*tyran v Čechách a arcinepřítel duchovních, který i svou vlastní kůži po smrti na buben stanovil, byl morem zardousen*“.³⁷⁹

Většina vážených osob Vídeň prozřetelně opustila, někteří kavalíři však zůstali a nebýt neobyčejné Boží ochrany, smrt by je do jednoho pokosila. Mor totiž napadal všechny a smrt se ničím jméním obměkčit nenechala. I ten Absolon, který usiloval o korunu svého otce, uvízl ve větvích³⁸⁰ a jeho bohatství odcválalo na jeho koni k nějakému sedláku. Něco podobného se dělo i ve Vídni, když mnozí bohatí, kteří leckdy třeba také k majetku přišli kvůli rodičům, nebo výhodným sňatkem, zemřeli, a protože nebyli v dohledu jejich příbuzní, dostaly se k jejich penězům nesprávné ruce, nejčastěji hrobníků a rozvážeců mrtvol. Ke konci ještě Abraham spílá lakomcům, kteří jsou podobní té rybě, z níž vytáhl Petr minci,³⁸¹ také jsou totiž takovými živými měšci. Jako ten, který podle líčení Jakuba z Vitry³⁸² na přítomnost kněze u svého smrtelného lože reagoval tak, že jej nezajímá obsah kalicha, v němž pochopitelně byla přítomna Nejsvětější svátost, ale sám zlatý kalich. S odkazem na chamtivce z evangelia³⁸³ konstatuje autor nesmyslnost hromadění a pomíjivost majetku, jenž nadto často slouží jako prostředek k přestupování Božích přikázání. Kéž by se aspoň z

³⁷³ Olla podrida, pokrm původem ze Španělska, jakýsi guláš udělaný obvykle z fazolí či cizrny a různých druhů masa.

³⁷⁴ Žil 1075–1137, císařem svaté říše římské 1133–1137.

³⁷⁵ Zřejmě Fridrich V. Švábský (1167–1191).

³⁷⁶ Ladislav Pohrobek (1440–1457).

³⁷⁷ Alfons XI. Kastilský (1311–1350).

³⁷⁸ Není tím pochopitelně míněna Zikmundova kmoť, nýbrž manželka, Barbora Celjská (1390[95]–1451).

³⁷⁹ ABRAHAM A SANCTA CLARA 1912, 70–73.

³⁸⁰ 2S 18.

³⁸¹ „*Když přišli do Kafarnaum, přistoupili k Petrovi výběrčí chrámové daně a řekli: ‚Váš Mistr neplatí chrámovou daň?‘ On řekl: ‚Platí!‘ Když přišel domů, ještě než promluvil, řekl mu Ježíš: ‚Co myslíš, Šimone, od koho vybírají pozemští králové poplatky a daně? Od svých synů nebo od cizích lidí?‘ Když odpověděl: ‚Od cizích,‘ pravil mu Ježíš: ‚Synové jsou tedy svobodní. Ale abychom je nepohoršili, jdi k moři a hod’ udici; vytáhni rybu, která se první chytí, otevři jí ústa a najdeš peníz; ten vezmi a dej jim za mne i za sebe‘“ – Mt 17, 24–27.*

³⁸² Žil 1160/70–1240, francouzský řeholní kanovník, teolog a legendista.

³⁸³ Lk 12.

poloviny jako o své statky starali boháči o svou cestu na věčnost. Stejně jako ony zanikne v nicotě i lidské tělo, které shnije v zemi, co na tom však záleží, bude-li duše vedle Joba v Nebeském ráji patřit na Boží dokonalost.³⁸⁴

Boháči jsou jedinou skupinou, na niž Abraham vzhlíží veskrze negativně, a podivuhodným způsobem tak tvoří v jeho díle protipól duchovních, kteří jsou naopak bezmezně chváleni – jako by chtěl autor ukázat, že první jsou bohatí majetkem, ovšem chudí vírou, druzí naopak.

4.9 Učenci

Další skupinou, na niž mor ve Vídni zvláště dolehl a již se chce bratr zvláště věnovat, jsou učenci. Ve svém typickém úvodu nejdříve pojednává o biblickém příběhu, v němž se Lotova žena navzdory Hospodinovu varování při útěku ohlédne a je proměněna v solný sloup.³⁸⁵ Tato proměna není zdaleka nahodilá, neboť tato žena, když strojila jídlo andělům převlečeným za potulné cizince, vůbec pokrmu neosolila, doufajíc, že tím propříští hosty odradí, protože bez soli není chuti. Sůl je už odpradáвна symbolem moudrosti a vtipu, což věděl už Šalamoun, a i Ježíš pravil svým učedníkům, že jsou sůl země,³⁸⁶ čímž jim vlastně říkal, že jsou lidé rozumní a učení, pomocí nichž chce přivádět zbloudilé na cestu pravdy, přičemž platí, že stejně jako pokrm bez soli, i člověk bez vědění je nechutný.³⁸⁷

Při pečlivém studiu Písma našel Abraham slovo rolník šestatřicetkrát, role tři sta čtrnáctkrát, sít dvacetkrát, růst pětsetkrát, zrna sedmapadesátkrát, rozkrajovat dvaapadesátkrát, drahý jednadvacetkrát, mlátit patnáctkrát, seno osmačtyřicetkrát, ale sláma pouze jedinkrát, a to ještě v nikterak pozitivním ladění – na seně seděla Ráchel, když před svým otcem Labanem ukrývala zlaté modly.³⁸⁸ Pouhý jeden výskyt tohoto slova v Písmu vede autora k přesvědčení, že je sláma považována za věc veskrze opovržením hodnou. Upomíná na Sokrata, člověka velmi moudrého, který, když spatřil jistého boháče vybraně

---

³⁸⁴ ABRAHAM A SANCTA CLARA 1912, 73–78.

³⁸⁵ Gn 19.

³⁸⁶ „Vy jste sůl země; jestliže však sůl pozbude chuti, čím bude osolena? K ničemu již není, než aby se vyhodila ven a lidé po ní šlapali“ (Mt 5, 13).

³⁸⁷ ABRAHAM A SANCTA CLARA 1912, 79n.

³⁸⁸ Abraham má na mysli Gn 31, 34: „Ráchel však bůžky vzala, vložila je do torby na velbloudím sedle a sedla si na ně. Lában zpřeházel celý stan, ale nic nenašel“.

oděného, leč nedůvtipného, řekl: „*Tento kůň je krásně ozdobený*“.³⁸⁹ Měl jistě za to, že právě sláma spojuje tvrdohubého valacha s natvrdlým Valachem,³⁹⁰ jen první ji má ve žlabu³⁹¹ a druhý v hlavě.³⁹²

Adamovo pochybení s jablkem musel vyspravit Ježíš s ořechem, tedy pořádně tvrdým oříškem, který musel rozlouskat již od samého narození, kdy se z nebeských výšin snesl do chudoby chatrného chlěva. Podle popisu sv. Vincence Ferrerského stál tehdy u hlavy narozeného Ježíše vůl a u nohou osel, čímž chtěl Boží syn naznačit, že oslové se mají držet na nižších pozicích a vůdčí a důležité posty mají zastávat lidé kompetentní.³⁹³ Bohužel se tak neděje, konstatuje Abraham, a to, jak to ve světě doopravdy chodí, připodobňuje k tomu, když se hodí dvě vejce do nádoby naplněné vodou, plné a prázdné. První padne ke dnu, zatímco druhé pluje po hladině. Stejně tak, zatímco lidé učení ve své pokoře zůstávají stranou, lidé poněkud prázdní často hrají prim.³⁹⁴ Proto „*žádný div, že v mnohé zemi nebo republice štěstí ubírá se krokem račím, kdež učený a zkušený ani postupu ani předstupu nedosáhne, a je to elent*³⁹⁵ *velmi politováníhodný, co občas ve světě se přihází, čemuž mnohý sedlák na svém řepném poli se diví, že u řípy nejlepší roste pod zemí, nejhorší nad ní; tak se děje velmi často, že dobří a opatrní lidé jsou potlačováni, a mnohé bejlí*³⁹⁶ *roste do výše, a platí tímto způsobem více Barabáš*³⁹⁷ *než Kristus*“. Ani Hospodin si nepřál k oběti osla, nýbrž beránka, stejně tak upřednostňuje učeného před neučeným.³⁹⁸

Autor vzdává hold učencům všech oborů, zvláště vysoce cení nepřekvapivě teologii. Teologové lehce přijdou s odpovědí na svérázné otázky, jako například z čeho byl Ježíš po

---

³⁸⁹ Abraham uvádí výrok v latinském znění: *Hic Equus est pulchre ornatus* – ABRAHAM A SANCTA CLARA 1912, 81.

³⁹⁰ Abrahamova slovní hříčka je založena na jménu Paul a německém označení pro koně Gaul. Stoklas ji překládá velmi zdařile za pomoci jména Bruno a brůna (ABRAHAM A SANCTA CLARA 1912, 81), což je zastaralé označení bílého koně nebo básnické pojmenování koně jakéhokoli. Výraz brůna však dnes není všeobecně znám, autor práce proto sdělení upravil.

³⁹¹ Stoklas přímo překládá: „*jeden slámu žere*“ (tamtéž, 81). Toto doslovné znění však má význam zejména v originálu, kde Abraham operuje s podobností sloves *isst* a *ist*.

³⁹² Tamtéž, 80n.

³⁹³ Současné vyznění tohoto příměru komplikuje dnešní chápání označení „vůl“. Mnozí zaměstnanci by tak ochotně potvrdili, že jim takoví doopravdy, k jejich smůle, šéfují.

³⁹⁴ Je třeba konstatovat, že ani v 21. století se tato situace nijak výrazně nezměnila.

³⁹⁵ Trápení, bída. Toto slovo figuruje velmi často jak v originále, tak Stoklasově překladu.

³⁹⁶ Býlí, planá rostlina.

³⁹⁷ Zločinec, jehož propuštění izraelský lid upřednostnil před osvobozením Ježíšovým (viz Mt 27).

³⁹⁸ ABRAHAM A SANCTA CLARA 1912, 81–83.

tři dny v chrámu mezi učenci živ, když jej Maria s Josefem hledali.³⁹⁹ Nepochybně byli mudrci natolik uchváteni jeho přehledem, že jej střídavě hostili a považovali to za čest. Otázek k řešení je mnohem více – Nejsvětější trojice, podstata slávy blažených, trestání zatracených, účinek svátostí, neomylnost církve, dobro predestinace,⁴⁰⁰ reprobationinis,⁴⁰¹ svoboda vůle, a to nejsou zdaleka všechny. Ocenění jsou i právníci; je sice pravda, že jsou často nařčeni z toho, že ohýbají zákony, jak se jim to zrovna hodí, a že příliš baží po penězích, a někteří takoví jistě jsou, ale co z toho? I mezi dvanácti apoštoly našel se jeden podvodník, i z andělů vzešli odpadlíci⁴⁰² a i v Noemově arše, kde bylo pouhých osm lidských pasažérů, ocitl se jeden nectnostný.⁴⁰³ Jak by potom také mohli být všichni advokáti adepty k svatořečení? Za vzor jim navíc může sloužit Daniel, jenž v jednom případě roli obhájce zastal, když prokázal Zuzaninu nevinnost.⁴⁰⁴

V dobách Starého zákona panoval zvláštní zvyk, kdy muži podezírající své protějšky z nevěry nechali je vypít jakousi podivnou tekutinu. Pokud byla žena vinna, patok ji měl zahubit, pokud byla nevinna, měla smrti zázračně uniknout. Abraham si nedělá iluze, že by mnozí nad zapomenutím tohoto zvyku želeli a vydali by za onu vodičku jakýkoli obnos, díky právníkům jsou už podobné miráky zbytečné. Smrt, jak Abraham ironicky naznačuje, se však v učení příliš nevyzná, latinsky pořádně neumí, ze slavných učebnic si vybaví leda Schola mortis,⁴⁰⁵ nezná minimálně polovinu příkázání desatera, kterou proto neustále překračuje, z práv nezná víc než presumpci mršiny a na každou zdravotní potíž by rovnou předeepsala Navalhlin.⁴⁰⁶

³⁹⁹ Lk 2, 42–51.

⁴⁰⁰ Přesvědčení, že ještě před stvořením zvolil Bůh osud celého vesmíru. Různé náboženské směry jej vnímají poněkud rozdílně, většinou však není v rozporu s přesvědčením o svobodné vůli člověka - <https://www.theopedia.com/predestination>, vyhledáno 18. 4. 2021.

⁴⁰¹ Křesťanská doktrína učí o tom, že člověk může odmítnout Boží slovo až do té míry, že jej Bůh jako stvoření vyloučí ze svého plánu spásy a zavrhne. Má charakter kalvinistické predestinace a katolická církev ji odmítá jako herezi – VORGRIMLER 2005, 315.

⁴⁰² V Abrahamově textu skrze Stoklasovo podání „*jsout' přece mezi anděli nebeskými mameluci počítáni*“ (ABRAHAM A SANCTA CLARA 1912, 86). Mameluci byli původně egyptští otroci, zároveň však elitní bojovníci. V prostředí českém a zjevně i německém se jej však začalo posléze používat coby hanlivého označení.

⁴⁰³ Chám, Noemův syn, jenž se provinil tím, že spatřil svého opilého otce nahého a šel o tom říct svým bratřím, viz Gn 9, 20–29.

⁴⁰⁴ Viz Přídatky k Danielovi 13, Zuzana, ABRAHAM A SANCTA CLARA 1912, 83–87.

⁴⁰⁵ Autor práci si v této pasáži opět dovolil trochu vlastní invence – v Stoklasově věrném překladu se mluví o gramatice Mors Generis Communis, dále se smrt nechává slyšet, že v její teologii je dovoleno krást, v jejím právu zabíjet a v její medicíně „*je nejznamenitější recept, když pacientu zacpeme hubu zemí*“ (tamtéž, 90).

⁴⁰⁶ Tamtéž, 87–90.

Četná evropská města, včetně Prahy, se pyšní vysokými školami. Turci, které autor tituluje „*naši zlí sousedé*“, podle něj naopak po žádném velikém vědění netouží, stačí jim jejich ceremonie a studium Koránu. V tom se však liší jejich kultura od té křesťanské, neboť křesťané uctívají Krista rozmlouvajícího už ve dvanácti letech mezi učenci, vzhlíží k dvanácti učedníkům, čtyřem církevním učitelům⁴⁰⁷ a jiným moudrým učencům v průběhu věků.⁴⁰⁸

Nedostatek moudrosti lidem podle Abrahama prokazatelně škodí, mimo jiné udržuje mnohé v iluzi, že mají více přátel než Konstantinopol špičatých věží, ve vypjaté chvíli však poznají, že většina se podobá kohoutům na střechách, protože se podobně otáčejí podle větru. K takovému truchlivému poznání dospěli při vídeňském moru mnozí, kteří v nouzi zůstali bez pomoci a dřívější známí se k nim znát přestali. Mohli pak jen litovat, že se více nepřátelili s žebráky, kteří by k nim sotva byli méně vstřícní, a že více nemysleli na věci poslední.⁴⁰⁹

Leckterí učenci se také pokoušeli, jak autor čtenáře zpravuje, zjistit původ moru. Někteří měli za to, že „*pestilenční nákaza, zlými nepřáteli, židy, hrobaři, a též čarodějnicemi bývá způsobována*“. Jiný měl za to, že nákaza se šíří skrz oděv. Toto tvrzení měly podporovat události z Florencie roku 1448 a Verony 1511. V obou městech byl údajně mor hojně šířen přes infikované oblečení, které když posléze spálili, nákaza značně ochabla. Ať byla příčina jakékoli, lidé ve Vídni byli vedeni ke zbožnosti a dobročinnosti, druhá vlastnost se však nejméně jednomu statečnému učenci stala osudnou, to když se rozhodl dát žebrákovi almužnu a vypadl mu přitom dopis, který mu obdarovaný navrátil. Protože byl ale nakažen morem, přenesl se ten brzy i na dárce, a Abraham označuje proto onen dopis Uriášovým psaním.⁴¹⁰

Jakkoli jsou věda s učením vysoce užitečné a nádherné, v konfrontaci s morem se ukazuje i jejich pomíjivost. Abraham proto na závěr odkrývá, jaké vědění je jediné věčné – není třeba

---

⁴⁰⁷ Tj. církevním otcům, v latinském prostředí jsou za ně označováni svatí Ambrož, Jeroným, Augustýn a Řehoř Veliký.

⁴⁰⁸ ABRAHAM A SANCTA CLARA 1912, 90n.

⁴⁰⁹ Tamtéž, 91–93.

⁴¹⁰ Uriáš Chetejský, manžel Betseby, ženy, kterou král David za jeho nepřítomnosti přivedl do jiného stavu. Když se mu pro Uriášovu počestnost nepovedlo tento čin zakrýt, poslal jej prostřednictvím dopisu v následující bitvě do první linie, a tudíž na smrt; viz 2. Samuelova 11 – ABRAHAM A SANCTA CLARA 1912, 93–95.

znát vědecká pojednání, důležitější je znalost Písma a duchovní literatury, ještě důležitější je však uplatňování těchto znalostí v každodenním životě. Na závěr kapitoly je vznesena myšlenka, že aby vědění bylo skutečně prospěšné, cenné a hodno respektu, musí být provázeno ctností a dobrými úmysly, poněvadž „*jest science bez conscience, jako kůň bez uzdy, zrcadlo bez rámu, šat bez rukávů, trh bez krámů*“. K podpoření této teze a k čtenářově rozvaze předkládá bratr přesvědčení, že Isidor ze Sevilly,⁴¹¹ původně sedlák, se nyní raduje na Věčnosti, zatímco Plato a Cato,⁴¹² ač muži velmi vzdělaní, želí dosud v pekle nad svým osudem.⁴¹³

4.10 Manželé

Ochutná-li člověk margarín s máslem,⁴¹⁴ posadí-li Leu vedle Ráchel,⁴¹⁵ postaví-li sedláka po bok šlechtice či krkavce k holubovi, ozřejmí tento kontrast vlastností obou tím více. Proto také představa nešťastného manželství vynikne tím více, je-li konfrontována s manželstvím naplněným. Když Pán Ježíš sestoupil na zem – vyměnil slávu za slámu, neustálý klid za neustále se rojící lid, ráj naskrz výsostný za háj veskrz nectnostný –,⁴¹⁶ a přišli se mu poklonit tři králové, přinesli mu své pověstné dary – zlato, kadidlo a myrhu –, které podle sv. Jeronýma signalizují stav panenský, stav vdovský a stav manželský. Kdyby čtenář myrhu ochutnal, jistě by prý dal autorovi za pravdu, že je tak hořká, že i kdyby měl potom se Samsonem celý den ze lvího hrdla lízat med,⁴¹⁷ chuť by si nespravil. Z toho je patrné, že symbolizuje myrha manželství právem, zvláště to nespokojené.⁴¹⁸

⁴¹¹ Žil 560–636, sevillský biskup a jeden z nejvlivnějších křesťanských autorů raného středověku.

⁴¹² Mínen nejspíše Marcus Porcius Cato Uticensis (95 př. Kr.–46. př. Kr.), známý jako Cato mladší, který spáchal sebevraždu.

⁴¹³ ABRAHAM A SANCTA CLARA, 95n.

⁴¹⁴ Původně cukrkandl s aloe (tamtéž, 97), autor práce však příměr zmodernizoval, aby byl pro dnešního čtenáře pochopitelnější.

⁴¹⁵ Dvě sestry, které se staly Jakobovými ženami. Za tu krásnější je v Bibli označována mladší Ráchel. O ni stál Jakob natolik, že pracoval u jejího otce Labana dvojnásobný počet smluvených let, protože mu navzdory dohodě dal Laban nejprve starší ze svých dcer, viz Genesis 29.

⁴¹⁶ Stoklasův překlad jako obvykle více odpovídá originálu: „*nebe za nepohodlí, sál za marštal*“, jeho obrat „*slávu za slámu*“ (ABRAHAM A SANCTA CLARA 1912, 97) ovšem ohodnotil autor práce jako velmi povedený a dodnes výstižný, a proto jej převzal.

⁴¹⁷ Narážka na biblický příběh, v němž Samson ohledává zdechlinu lva, jehož skolil, nalezne při tom med a včely: „*Když opět za čas šel, aby si ji vzal, odbočil podívat se na zabitého lva. A hle, ve lví zdechlině bylo včelstvo a med*“ (Sd 14, 8).

⁴¹⁸ ABRAHAM A SANCTA CLARA 1912, 97n.

Dostane-li žena muže, který je citlivý jako pařež,⁴¹⁹ u něhož Kain zabil Abela,⁴²⁰ muž dostane ženu, která je sladká jako houba s octem, jenž byla napíchnuta pro Ježíše,⁴²¹ když dostane žena muže jemného jako ta osličí čelist, již Samson pobil tisíc Filištínských,⁴²² když muž dostane ženu, která je v mluvě zdrženlivá jako kvákající žáby, jež Aron vyvolal za pomoci své hole z egyptských vod,⁴²³ když žena dostane muže, jenž se každodenně vrací domů jako ten nástroj, s nímž Boaz mlátil obilí,⁴²⁴ to jest jak cep, či když dostane muž ženu, jež je rozkošná asi jako bručící medvědi, jež potrestali ty, kdož se vysmívali Elišovi.⁴²⁵ Prorok Ezechiél viděl vůz zapřažený volem a lvem,⁴²⁶ stejně tak muž se ženou, kteří spolu nesou jho manželství, bývají značně rozdílní, ten chce to, ta zas tohle. Stengelius⁴²⁷ píše o dvou manželích, kteří se ve své domácnosti každých čtrnáct dní střídali o to, komu v ní připadne vůdčí úloha. Vždy, když byla řada na ženě, její muž většinu času raději trávil mimo domov. S takovou by ztratil trpělivost i uvážlivý Sokrates, neb „*zlá žena, déšť a kouř jsou takového domu součástí*“. Manželství, kde spolu dva vychází jako špek a žaludek žida a kde je pojí láska tak vroucná, že by se ji člověk nebál vhodit do stáje plné slámy, ani být šťastné nemůže.⁴²⁸

S přihlédnutím na četnost těch nespokojených je nade vše ceněno manželství radostné, jedna z nejpříjemnějších věcí na světě. Podle Abrahama není náhodou, že manželství je ze všech sedmi svátostí jako poslední, neb jako Bůh sedmého dne po stvoření odpočíval, mínil tím také, že manželství má být pokoj dvou myslí a dvou srdcí. Úžasná to nerozlučnost, již

⁴¹⁹ Následující pasáž autor práce opět částečně přizpůsobil své snaze více oslovit soudobého čtenáře. Oproti úpravám na jiných místech nejsou však tyto tolik zásadní – například původní znění této pasáže je: „*Když dostane žena muže, který tak zdvořilý jako onen instrument, jímž Kain bratra Abela zabil; byla to palice*“ – tamtéž, 98.

⁴²⁰ Viz Gn 4. Pařež tam však nefiguruje, ten si jen autor práce vypůjčil ke svému záměru. Je to ostatně ryze „abrahamovský“ způsob.

⁴²¹ „*Jeden z nich hned odběhl, vzal houbu, naplnil ji octem, nabodl na tyč a dával mu pít*“ (Mt 27, 48).

⁴²² „*Našel čerstvou oslí čelist, popadl ji do ruky a pobil jí tisíc mužů. 161 řekl Samson: „Oslí čelisti jsem pobil hromadu, dvě hromady, oslí čelisti jsem pobil tisíc mužů“.* Když domluvil, odhodil čelist. To místo nazval Rámat-lechi (to je Výšina čelisti) (Sd 15, 15–17).

⁴²³ „*Hospodin dále řekl Mojžíšovi: „Vyzvi Árona: »Vztáhni ruku se svou holí nad průplavy, nad říční ramena i nad jezera a vyveď na egyptskou zemi žáby«.* Áron vztáhl ruku nad egyptské vody a žáby vylézaly, až pokryly egyptskou zemi“ (Ex 8, 1–2).

⁴²⁴ Rt 2.

⁴²⁵ „*Odtud vystoupil do Bét-elu. Když byl na cestě, vyšli z města malí chlapci, pošklebovali se mu a pokřikovali na něj: „Táhni, ty s lysinou, táhni, ty s lysinou!“ On se obrátil, podíval se na ně a ve jménu Hospodinově jim zlořečil. Vtom vyběhly z křovin dvě medvědice a roztrhaly z nich čtyřicet dvě děti*“ (2Kr 2, 23–24).

⁴²⁶ Celé jeho vidění zachycuje Ez 1, 1–3, 27.

⁴²⁷ Georg Stengel (1584–1651), německý jezuita, teolog, filozof a spisovatel.

⁴²⁸ ABRAHAM A SANCTA CLARA 1912, 98–101.

Fulgosus⁴²⁹ popisuje v případě muže z Neapole, jemuž korzáři během plenění uzmuli manželku, on však se vrhl do moře a jal se plavat za nimi, řka, aby se smilovali a vzali ho s sebou s ní. Když se to pak dozvěděl tuniský král, udělil oběma milost.⁴³⁰

Smrt nebere ani na šťastné manželství pražádný ohled, i když láska spojila dva v jedno, ona klidně jednoho z nich vedví rozdělí. Abraham vypráví smutné příhody rodin zasažených nedávným vídeňským morem, z nichž nejeden „*má více slzami popsán býti než inkoustem*“, o celé vymřelé rodině, o děťátku sajícím z prsu již mrtvé matky, o hrozném žalu opuštěné dcerky, dokonce o osiřelém dítěti, které bylo na silnici nalezeno při pokusu, ne tolik odlišného od Romulova a Remova,⁴³¹ získat mateřské mléko od vedle stojící ovce.⁴³²

Zvláště veliký žal potkal umírající matku, jež viděla, že své děti nesprávně vychovala. A autor je přesvědčen, že po právu, neboť na rodičích leží obrovská zodpovědnost za výchovu dětí, při ní je nevhodné měkké srdce, naopak potřeba přínosnosti a důslednosti. Dokud Aron u faraona držel prut v ruce, zůstal prutem, jakmile jej však hodil na zem, stal se hadem.⁴³³ Podobně je tomu s prutem, který drží nad dětmi rodiče, jakmile jej odhodí, stane se z něj jedovatý had, velmi škodlivý pro rozvoj dítěte. Matka, která přišla za Ježíšem prosit o milosrdenství pro svoji posedlou dceru,⁴³⁴ hledala útěchu pro sebe, protože si byla vědoma, že hříchy dcery leží na ramenou matky. Hříchy dětí nejsou dle bratra zaznamenány jinde než ve svědomí jejich rodičů a budou jim také podle toho připočteny. Kdo je vinen tím, že mnohá dcera Cecilie více než varhany sleduje varhaníka? Že mnohý Vavřínek usnul na vavřínech? Že mnohý Dobroslov dobro věru neslaví? Že jedině Kazimír, Spytihněv a Ratibor dostávají jakž takž svému jméno, ač jim to nikterak neslouží ke cti?⁴³⁵ Odpověď je zjevná: „*Otče, matko, řekne Bůh, vydejte počet, dal jsem vám dceru Růženu a vy jste ji nechali svou nedbalostí narůstí trní hříchů. Dal jsem vám nevinnou dceru Kláru a tuto jste svým ošklivým*

---

⁴²⁹ Raffaele Fulgosio (1367–1427), právník, mimo jiné obhájce papeže Jana XXIII. obžalovaného roku 1415 ze svatokupectví.

⁴³⁰ ABRAHAM A SANCTA CLARA 1912, 101–104.

⁴³¹ Ti, jak známo, zkoušeli štěstí u vlčice, a byli úspěšní.

⁴³² ABRAHAM A SANCTA CLARA 1912, 101–107.

⁴³³ Ex 7.

⁴³⁴ „*A hle, jedna kananejská žena z těch končin vyšla a volala: ‚Smiluj se nade mnou, Pane, Synu Davidův! Má dcera je zle posedlá‘“* (Mt 15, 22).

⁴³⁵ Až na první otázku, převzatou od dua Abraham-Stoklas (ABRAHAM A SANCTA CLARA 1982, 109), šel i v této pasáži autor vlastní cestou.

přehlížením přivedli na cestu temností;⁴³⁶ dal jsem vám nevinného syna Petra a nenapomínali jste takového jako kokrháč,⁴³⁷ když zhřešil. Dal jsem vám syna Křištofa,⁴³⁸ tento však je velice malý v ctnostech, a sice za příčinou vašeho zlého rozměklého srdce; vydejte počet: že mi toto jehňátko dostalo se mezi vlky, že toto jablko stalo se mi červivé, že mi tito holoubci ulétli, že mi toto dítě, tato duše, kterou jsem tak draze smrtí svou vykoupil, odešla, jsi ty, otče, ty, matko tím vinna, vydejte počet“. Strašlivé trápení rodičů za řádění moru by mělo být všem dostatečným varováním, aby své děti vedli k co nejčistšímu životu, to jest co nejbliže k Bohu.⁴³⁹

Není ničím špatným utíkat před zlem, utíkal tak Abraham před neštěstím, Jakob před Ezaulem, David před Saulem, Eliáš před Jezabel, v koši se před nepřáteli spustil i sv. Pavel, nepřátelským úkladům Hebrejců unikl několikrát i Ježíš. Není tedy nic špatného na tom, utíkat před morem, zkušené lékaři to dokonce doporučují. Této rady mnozí uposlechli tak horlivě, že se na rozdíl od Lotovy chotě po Vídni ani neohlédli, snad se strachující, že by se i oním pohledem mohli nakazit. Prchali do lesů, zřícenin, po vodě. Někteří se však stejně nakazili nebo v sobě mor už měli, a ruka Boží je neminula. Nejvíce nerozluční byli právě manželé, kteří se od sebe často nechtěli odloučit, a vytrvali spolu vpravdě až do smrti.⁴⁴⁰

Vídeň bývala krásnou Ráchel, Boží rána ji však znetvořila v nesličnou Leu, bývala skoro zemí zaslíbenou, nyní se stává vlivem Nejvyššího téměř zmateným Egyptem, bývala studnicí útěchy a radosti, teď ji Všemohoucí málem obrátil ve vyschlou cisternu, nebýt potoku žalostných slz. Franciscus Lucas⁴⁴¹ popisuje, že při Kristově triumfálním příjezdu do Jeruzaléma⁴⁴² se samým podivením před domy nakláněly kamenné obrazy císařů. Písmo popisuje podobu skály, z níž Mojžíšova hůl vyvolala vodu.⁴⁴³ Abraham svědčí o tom, že v době moru postihl Vídeň tak veliký žal, že i kámen i skála by nad ním soucitně změkly a truchlilo i samo nebe, když sluneční svit zakrývalo mraky. V domech nebylo slyšet než pláč

---

⁴³⁶ Jméno Klára totiž pochází z latinského clarus, které znamená jasný či světlý.

⁴³⁷ Aluze na to, že Petr, ačkoli nejprve tuto možnost jednoznačně vylučoval, třikrát zapřel Krista, než kohout dvakrát zakokřhal.

⁴³⁸ Jméno u křesťanů velmi oblíbené, má označovat „toho, kdo nosí Krista v srdci“.

⁴³⁹ ABRAHAM A SANCTA CLARA 1912, 107–109.

⁴⁴⁰ Tamtéž, 109–111.

⁴⁴¹ Franciscus Lucas Brugensis (1548/9–1619), římskokatolický znalec Písma.

⁴⁴² Mt 21.

⁴⁴³ Ex 17.

a modlitbu, lidé totiž věděli, že tentýž Bůh, Jenž raní, také uzdravuje. Úsudek Boží je však nevyzpytatelný, proto ani nejvroucnější modlitba k tělesnému uzdravení vždy nevedla.⁴⁴⁴

4.11 Vojáci

Bůh stvořil rozmanitý svět s rozmanitými tvory rozmanitých přirozeností – „*jinou náтуру a vlastnosti mají liška a myška, jiné zvíře jest čáp a páv, jiné stvoření jest osel a kozel*“. Žádné zvíře není nad lva, o čemž svědčí sto padesát autorem nalezených zmínek v Bibli, naopak o zajícovi se píše toliko dvakrát. Jestliže Písmo tolik pochvalně píše o lvech, vojáci stateční, silní a neohrožení jako lev si jistě také zasluhují velkou pochvalu. K Janu Křtitelovi chodili příslušníci všech profesí, aby jim poradil, jak nejlépe mají žít. Když k němu přišli vojáci, řekl jim jen, aby nezneužívali svých pravomocí a spokojili se se svým žoldem. Neřekl jim, aby odhodili zbroj a šli si po jiné práci, jako by jim tím říkal, že v tomto světě plném potyček je i vojáků zapotřebí a jejich hrdinskost se Nebi neprotiví, naopak musí jejich tvrdá pěst viditelnou Kristovu církev za jejího pozemského působení bránit před dotírajícími nepřáteli.⁴⁴⁵

Abraham činí výčet pozoruhodných vojáků historie dávné i nedávné, začíná Judou Makabejským, pokračuje mimo jiné Rolandem, Francescem I. Sforzou,⁴⁴⁶ Janem Jiskrou z Brandýsa⁴⁴⁷ či Jánosem Hunyadim.⁴⁴⁸ Fakt, že nepomíjí ani soldáty z doby pohanské, reprezentované kartaginským Hannibalem, Corneliem Scipiem,⁴⁴⁹ vojáky z řad nekatolíků, vlastně katolických nepřátel, zastoupené Gustavem II. Adolfem, či přímo vojáky od „nepřátel všeho křesťanstva“ zaštitěné osmanským sultánem Muradem,⁴⁵⁰ svědčí o nefalšované úctě k vojenskému stavu. Autor nezastírá, že vojáci se málokdy stávají svatými, a spousta je těch, kterým ze ctnosti schází snad až příliš. Avšak jiní jsou zbožní a svědomití, hotovi nejen ke střele, nýbrž i ke střelné modlitbě, nejde jim jen chléb vezdejší, nýbrž i chléb,

---

⁴⁴⁴ ABRAHAM A SANCTA CLARA 1912, 110–112.

⁴⁴⁵ Tamtéž, 113–116.

⁴⁴⁶ Žil 1401–1466, italský vojevůdce a první milánský vévoda z rodu Sforzů.

⁴⁴⁷ Žil 1400–1469, válečník a diplomat českého původu.

⁴⁴⁸ Žil 1387–1456, sedmihradský šlechtic a vojevůdce, otec Matyáše Korvína.

⁴⁴⁹ Zajímavostí navíc je, že bratr zmiňuje právě dva vojáky, kteří stáli v punských válkách na opačné straně a bojovali tak proti sobě.

⁴⁵⁰ Není zcela jasné, kterého Murada má Abraham přesně na mysli, klidně by se mohlo jednat už o Murada I. (1319/1326–1389), jenž položil základy expanze Osmanů na evropský kontinent.

v němž je přítomen Kristus, ne poslušni toliko válečných pravidel, ale dle možností též slova Božího, nosí železné brnění, pod ním však mají zlaté srdce.⁴⁵¹

Ale ani těch se smrti nezalekne, klidně si s kosou troufne na jejich halapartny, vždyť kolik jen Hebrejů již skosila, jak je o tom v Bibli psáno.⁴⁵² Vojáků se proto vůbec nebojí, nenechá se ani obměkčit tím, že jejich válečná hlava Mars má jméno velmi podobnému tomu jejímu, Mors. Vídeň, mající sloužit jako německá hradba proti „otomanskému arcinepříteli“, má jen poloviční počet bran než v Apokalypse popisovaný Nebeský Jeruzalém, proto ji Abraham považuje za poloviční nebeskou říši, jakkoli si je vědom, že tohoto označení bývá pro pozemské objekty nadužíváno. Ani tato ochrana však nebyla před morem dostatečná a vojáci byli bezmocní. A při vši úctě k nebezpečí, kterému jsou soldáti zvyklí být vystaveni, nic není tak hrozné, jako zemřít na mor. Vždyť, starořecký Epameinóndás,⁴⁵³ světoznámý voják, říkal, že není krásnější smrti než ve válce. Ale zemřít uprostřed místnosti, bez viditelného nepřítele, bez vítězství, v ponížení, to je strašný způsob skonu. Ten se nevyhnul ani vojákům, což nejlépe dokládá autorovo vyjádření, že „*mnohdykrát bylo by potřeba, aby muškety nesly soldáty, a ne soldát mušketu*“. Ani bídná smrt morem, ani žádná jiná však není takovým neštěstím, zahyne-li člověk s čistým svědomím bez těžkého hříchu. Jedinou opravdovou pohromou je totiž smrt, která se přihodí tomu, kdo je smrtelným hříchem obtěžkán a ztrácí naději na život věčný. Opakována je myšlenka, že na těle nezáleží a zemřít může, ale duše kéž nadále žije.⁴⁵⁴

4.12 O moru samotném

V následující kapitole chce Abraham odkrýt toho, „*který Vídeňské město jakož i jiné místa světa nákazou pestilenční otrávil*“.⁴⁵⁵ Mor jej zajímá takřka výhradně ze stránky duchovní, neřeší proto takřka vůbec lékařské hledisko, celou energii vkládá do toho, aby čtenáře přesvědčil, že mor je trestem za lidské hříchy.

---

⁴⁵¹ ABRAHAM A SANCTA CLARA 1912, 116–118.

⁴⁵² Abraham činí dokonce výčet, v němž čtenáře zpravuje, kolik židů zemřelo podle záznamu té dané starozákonní knihy.

⁴⁵³ Žil 410–362, thébský generál a státník.

⁴⁵⁴ ABRAHAM A SANCTA CLARA 1912, 119–125.

⁴⁵⁵ Stoklasovo znění této kapitoly, Tamtéž, 126.

Povaha moru je dle bratra lékaři dostatečně osvětlena: „*jedovatě nakažlivá smrtící nemoc, pochodící od jedovaté materie, která srdci naprosto a především jest odporná, všechny jeho životní duchy i síly z nenadání užírá, jakož neméně přemnoho nešvarných případů a vedlejších slabostí spolu nese*“. Vysvětlit čím je způsoben, to už je podstatně složitější – někteří lékaři a jiní učenci viní hvězdy, jiní třeba jakési pozemské prvky produkující jedovaté výpary. Abraham jejich výzkum kvituje, aniž by jim však chtěl přímo protirečnit, musí přiznat, že mu jejich výklad není příliš blízký, protože jakkoli má jeho teologické poznání jistě mnohé mezery, ví jistě, že mor bývá většinou způsoben rukou Boží, o čemž se v Písmu nalézá bezpočet důkazů. Není obtížné ukázat na strom, z něhož Bůh své metly plete, tímto stromem⁴⁵⁶ je přeci hříchovník.⁴⁵⁷

Jedním z nejznámějších přísloví je „jak se do lesa volá, tak se z lesa ozývá“. A jak Abraham odkrývá, Bůh je v tomto podoben této lesní ozvěně, neboť jak se ukazujeme vůči Bohu, tak se Bůh ukáže vůči nám. Je též podoben zrcadlu – kdo tomuto „skleněnému soudci“ vystaví kyselý obličej, nemůže očekávat, že mu obratem ukáže líbezný pohled. V portugalském Santarému nachází se prý obraz Spasitele měnící svou podobu podle toho, kdo se na něj podívá: je-li to nevinný mládenec, vidí podobu Ježíše v jeho dvanácti letech, je-li to muž dospělý a spravedlivý, vidí třicetiletého Ježíše. Pohlédne-li však na něj člověk obtěžkán smrtelným hříchem, vidí Krista visícího na kříži nebo soudícího na konci věků. Bratr vypráví příběh mladé a krásné princezny krále Heroda, která se při vyjížďce po zamrzlé řece propadla a led jí přitom připravil o hlavu. Ta, jež připravila o hlavu Jana Křtitele,⁴⁵⁸ o ni posléze sama přišla. Další příhoda se týká jistého muže, kterého Abraham znal a věděl o něm, že by „*viděl raději obtloustlého žida než duchovního*“. Když však přišla na něj smrtelná hodina, rád by měl u lože kněze, a tak pro něj poslal. Ten se opravdu vydal na cestu, zvláštním Božím řízením ale dvě hodiny bloudil, než našel správný dům, a umírající hříšník tak zpověď nestihl.⁴⁵⁹

---

⁴⁵⁶ ABRAHAM A SANCTA CLARA 1912, 126n.

⁴⁵⁷ Abraham a Stoklas používají pro strom prosté označení die Sünd, respektive Hřích (tamtéž, 127). Autor práce je tak svou úpravou „abrahamovější než Abraham“, ale zdá se mu, že je zde v kontextu dalších slovních obrátů jeden potenciální politováníhodně nevyužit. Na druhou stranu ovšem Abraham zjevně odkazuje ke stromu poznání dobra a zla, a jeho umírněnost může být tedy způsobena tím, že nechce od této skutečnosti odvádět pozornost.

⁴⁵⁸ Viz Mk 6.

⁴⁵⁹ ABRAHAM A SANCTA CLARA 1912, 128–131.

Jak Abraham podotýká, je běžné, že lidé zasažení katastrofou volají k Bohu, proč je tolik přísný ve svém hněvu. Bůh na to odpoví a podiví se, že člověk je tak nedovtipný a na svá provinění zapomíná. Raději svádí vinu na hvězdy a planety, které pokud jsou vůbec vinné a skutečně zle působí, tak je to možné přičítat zejména hříšnému chování lidí, které „*i nerozumné souhvězdí obléká v brnění*“. Když byl Ježíš ukřižován, Slunce najednou zapadlo, jako by říkalo, vy hříšní lidé, kteří jste zahubili Božího syna, si ani v nejmenším nezasloužíte, abych na vás takto přívětivě svítilo. U toho však nezůstalo a lidé svým činěním přibíjejí Spasitele na kříž každý den, tak jak by jim potom kosmické útvary nemohly zlořečit. Ani působení pozemských jedovatých elementů není v tomto duchu vyloučeno, neboť, podle svatého Ambrože, když Kain zabil Abela, změnilo se úrodné pole v úhor, a půda tak dala jasně na srozuměnou, že pro lidský hřích nemůže být člověku nadále užitečná.⁴⁶⁰

Sedlák, vinař, rolník, nádeník – snad všichni by se shodli, že dříve bylo lépe. Příčina je však zjevná, i lidé byli dříve lepší. To hřích činí zlé časy. A mor v roce 1679 byl opravdu zlou dobou, kdyby měl být každý pohřben skutečně po křesťansku, bylo by k tomu potřeba skoro půl lesa. Není vyloučeno, že rána projde celou německou zemí. Na závěr se tedy autor ptá – a je to rozhodně spíše otázka řečnická – může-li ještě někdo vůbec pochybovat o pravém původu morové metly.⁴⁶¹

4.13 Zemřelí a memento živým

Abraham je nucen konstatovat, že si strašlivé řádění moru ve Vídni vyžádalo 70 000 životů. Nikdo ze zemřelých by se půlroku předtím ničeho takového nenadál. Smrt má ve zvyku chodit zponenáhla, jednoho dne je paní ověčena drahými kameny, další den bude její ozdobou jediný kámen náhrobní. Rolník jednoho dne kope na poli, další den může být na Božím poli sám zakopán. Věčně zaneprázdněný hrobník se může další den stát svým vlastním zákazníkem.⁴⁶² I doktor, vážený člověk učený, může být druhý den morem ztlučení. Naříkač, který je samé „Potěš Pánbůh“, může být brzy Pánem Bohem skutečně

---

⁴⁶⁰ ABRAHAM A SANCTA CLARA 1912, 131–134.

⁴⁶¹ Tamtéž, 134–139. Abraham přímo zvolává: „*und soll? und soll? und soll diese Ruthen nicht von der Sünd berrühren?*“ (volný překlad autora práce: „a nemá? a nemá? a nemá snad tato metla mít do činění s hříchem?“) – ABRAHAM A SANCTA CLARA 1949/1950, 148.

⁴⁶² Toto vyjádření si autor práce vybájl, snad ale do kontextu sdělení vcelku sedí. Poslední větu o dvořanech a kurtizánách si znatelně poupravil, jinak ovšem převzal, až na občasné minimální drobné změny, podobu úsloví ze Stoklasova překladu (ABRAHAM A SANCTA CLARA 1912, 141).

povolán, těžko říci, zda i potěšen. Klerik je duchovní, další den může být již pouze duchem. Dvořané a kurtizány, mohou být klidně smrtí hned další den zváni.⁴⁶³

Každý se musí snažit být na smrt připraven a nikdo nesmí pokání odkládat. Ďábel sedí na dlouhé lavici, proto lidé, kteří pokání na dlouhou lavici odkládají, se s ním musí zákonitě střetnout, a střet to bývá žalostný. I pokání na poslední chvíli je však záležitost dosti problematická,⁴⁶⁴ jak napovídá sv. Augustin, protože pokání nemocného a slabého bude pravděpodobně slabé a pokání umírajícího může umřít. Neboť chce-li se člověk kát až na smrtelné posteli, neopouští on hříchy, ale hříchy opouští jeho. Proto Hospodin ze svých obětí vyloučil labuť, jelikož tím, že celý život mlčí a zpívá až na konci svého žití, je podobna hříšníkovu kajícímu se až na poslední chvíli. Jednoznačný závěr však není ten, že pokání těsně před smrtí je vždy neplatné, koneckonců lotr po Kristově pravici dokazuje opak,⁴⁶⁵ ale že takový obrat se podaří málokomu, neboť jaký život, taková smrt.⁴⁶⁶ V knize Genesis praví Bůh hadovi, že bude útočit na Evinu patu.⁴⁶⁷ Nikoli na hlavu, jazyk, srdce, oči či paže. Abraham při této příležitosti upozorňuje na skutečnost, že v Bibli nelze chápat vše doslova, tedy je-li psáno, „*pohoršuje-li tě noha tvá, utni ji*“,⁴⁶⁸ neznamená to, že by se téměř všichni museli belhat o berlič, což by byl zřejmě nevyhnutelný důsledek uposlechnutí litery. Patou tak není v tomto kontextu míněna část nohy a „*poslední část lidského těla*“, nýbrž poslední hodina člověka, v níž satan útočí nejurputněji, chtěje, aby umírající boj o spásu prohrál.⁴⁶⁹

Úmorný zápas o duši čeká před smrtí i lidi zbožné a o svatost usilující, neboť ďábel se pokouší i o ně – sv. Gertruda tvrdila, že by raději až do soudného dne pochodovala po žhavých uhlících, než by znovu pohlédla na pekelnou larvu, kterou jí Kristus ukázal; Dionysius Cartusianus byl přesvědčen, že satan se před smrtí zjeví každému s výjimkou

---

⁴⁶³ ABRAHAM A SANCTA CLARA 1912, 140n.

⁴⁶⁴ Spoléhat na záchranu na poslední chvíli je bláhové v očích mnoha autorů raného středověku, kriticky se k ní stavěl už Erasmus Rotterdamský – KRÁL 2007, 9.

⁴⁶⁵ Odsouzený zločinec ukřižovaný po Kristově pravici, který se jej zastal před druhým, dotírajícím lotrem. To zachránilo jeho duši: „*Ježíš mu odpověděl: „Amen, pravím ti, dnes budeš se mnou v ráji*“ (Lk 23, 43).

⁴⁶⁶ Toto vyjádření přesně koresponduje se změnou konceptu ars moriendi na ars vivendi, tedy přesvědčení, že člověk by se neměl upínat jen na okamžik smrti, nýbrž na šťastné a správné prožití života, který pak zákonitě ke šťastné smrti povede – KRÁL 2007, 8.

⁴⁶⁷ „*Mezi tebe a ženu položím nepřátelství, i mezi símě tvé a símě její. Ono ti rozdrtí hlavu a ty jemu rozdrtíš patu*“ (Gn 3, 15).

⁴⁶⁸ „*A svádí-li tě k hříchu noha, utni ji; lépe je pro tebe, vejdeš-li do života chromý, než abys byl s oběma nohama uvržen do pekla*“ (Mk 9, 45).

⁴⁶⁹ ABRAHAM A SANCTA CLARA 1912, 142–146.

Panny Marie, sv. Martin viděl na smrtelném loži nepřítele v podobě hrůzné bestie a neohroženě jej okřikl, jistý pokřtěný žid prý viděl několik set tisíc duchů v podobě ohnivých hadů. Jestliže tedy nejsou útoků ušetřeni tito, jak si asi povede člověk daleko méně duchovně disciplinovaný a horlivý,⁴⁷⁰ bezstarostně odkládající lítost na poslední chvíli? Otálet s pokáním rozhodně není dobrý nápad, což jakkoli Abraham několikrát opakuje, nemůže přesto pro obrovský význam dostatečně zdůraznit. Zkušenost tvrdě zkoušených, kteří již pozemský svět opustili, je však nepředatelná. Bratr ovšem nepochybuje, že kdyby alespoň jeden z tisíců zemřelých onoho roku mohl vstát a podat přeživším svědectví,⁴⁷¹ neslo by se víceméně přesně v tomtéž duchu – jako výstraha před rozhodnutím, jenž je vpravdě otázkou věčného života a trvalé smrti.⁴⁷²

4.14 Péče o potřebné

V dalším oddíle chce autor zpravit čtenáře o péči, jež byla nemocným věnována, maje na mysli jak tu lékařskou, tak duchovní. Hned na počátku se musí ohradit vůči veřejnému kázání jistého záměrně nejmenovaného evangelického pastora v jednom z říšských měst, v němž bylo řečeno, že za vídeňského moru tamní duchovní selhali, nebyli pro své trpící věřící k dispozici, neboť se skrývali v bezpečí nebo utekli. Abraham je přesvědčen o tom, že onen farář, vyznáním odlišný, leč křtem s ním v Kristu spojený, tedy kromě toho, že se naprosto mýlí, neměl v úmyslu své vzdálené bratry poeticky napomenout, nýbrž byl motivován toliko hněvem. Vyzývá i evangelíky ve Vídni přítomné, aby sami podali svědectví, že v této věci nebylo nic zanedbáno a každému se pomoci dostalo měrou více než vrchovatou.⁴⁷³

Dále háje své stanovisko, vzpomíná Abraham na podobenství o vinici a dělnících na ni pracujících,⁴⁷⁴ zvláště na ty, kteří na ni pracovali nejdéle a dostali stejnou mzdu, jako ti, kdo přišli na poslední hodinu. Těmto nespokojeným nádeníkům vyjadřuje navzdory jejich reptání jisté sympatie za dřinu, kterou pro ně celodenní práce představovala, na druhou stranu je však ujišťuje, že mnohem větší námahy nešetřili vídeňští duchovní za času moru,

---

⁴⁷⁰ Abraham ale nenapomíná jen druhé, doslova se ptá: „*Jak povede se mně a tobě?*“.

⁴⁷¹ Nepřímo je tu zřejmě odkazováno na podobenství, v němž si v pekle trpící hříšník přeje, aby jeho někdejší soused přišel z věčnosti zpět na svět a varoval jeho bratry před hrozbou zkázy, jež jim hrozí, viz Lukáš 16.

⁴⁷² ABRAHAM A SANCTA CLARA 1912, 146–149.

⁴⁷³ Tamtéž, 150n.

⁴⁷⁴ Mt 20.

nezalekli se ani četných nesnází včetně bezprostředního ohrožení života. Herodes nabídl „*své hopsající dcerušce za několik bujných skoků*“ půlku království,⁴⁷⁵ a pravdou je, že málokomu přineslo pár kroků nohou takové bohatství, mnohem větší odměna, celé nebeské království, však čeká na duchovní, kteří se k nemocným něco nachodili. A jestliže přislíbil Pán odměnu i za darování trochy studené vody⁴⁷⁶ – konečně je to právě voda, která při křtu snímá dědičný hřích –, nepochybně bude tím spíše odměněna oběť života, jíž mnozí duchovní podstoupili. Abraham předkládá seznam jejich jmen k uctění jejich památky. Abraham nemůže vyjádřit úctu všem pomáhajícím, vyjadřuje však naději, že se mu nyní podařilo vyvrátit falešná obvinění.⁴⁷⁷

Svoji další myšlenku začíná příběhem setníka, jenž prosil Pána o uzdravení svého sluhu.⁴⁷⁸ Spokojil se ve své víře s Ježíšovým slovem, ani nevyžadoval, aby jej navštívil. To mohlo být podle bratra také proto, že doma neměl řádně uklizeno, jak se na vojáka sluší, a proto se tam bál Ježíše pozvat. To bylo prozíravé, a stejně tak i vlažný křesťan by si měl nejprve v duši sjednat pokoj ve svaté zpovědi, než přijme Krista ve svátosti oltářní. Zároveň však slouží též setník jako předobraz všech světských představitelů, kteří se ujali starosti o zdraví svých bližních a kteří pro to rovněž přinesli nemálo obětí.⁴⁷⁹

4.15 Napomenutí aneb samotné Pamatuj Vídni!

V rekapitulaci popsanych událostí odvažuje se autor doufat, že všichni obyvatelé Vídně umí napočítat do tří, též do tří krát tří. Tolik bylo totiž malomocných, kteří opomněli vyjádřit Ježíši vděčnost za své uzdravení. Snad si Vídeň nebude počínat stejně. Salzburg má své jméno podle toho, že tu sv. Rupert našel sůl, Konstantinopol podle císaře Konstantina, Frankfurt podle tažení Franků, Bern podle medvěda, jehož zdolal tamní vévoda. Nejvíce má být ale chváleno jméno Boží, což se podle německého zvyku celkem děje, neboť podobnost výrazu pro Boha – Gott a pro dobré – gut a jejich zaměňování nechává na Boha často upomínat. Pro větší slávu Boží však ještě poté, co od nich odvrátil morovou ránu, postavili mu Vídeňané v centru metropole krásný sloup. Podle Abrahama si dokonce při jeho

---

⁴⁷⁵ Mk 6.

⁴⁷⁶ Mt 25.

⁴⁷⁷ ABRAHAM A SANCTA CLARA 1912, 151–156.

⁴⁷⁸ Mt 8.

⁴⁷⁹ ABRAHAM A SANCTA CLARA 1912, 156n.

zbudování trumfli Petra na hoře Tábor, jenž měl v úmyslu zbudovat tři stany,⁴⁸⁰ jelikož zbožní Vídeňané vystavěli sloup tříhranný, k oslavě Nejsvětější Trojice. Snad už další metly město nečekají, jen blahobyť.⁴⁸¹

Veliký vděk a poděkování patří též Panně Marii, navzdory námitce v knize vyšedší nedávno ve Vratislavi,⁴⁸² že lidé měli nechat Marii Marii a raději volat k Trojici, to už by byli dávno svých metel zbaveni. Abraham by tomu pisateli přál, aby se sám stal svědkem úcty a důvěry, kterou Vídeňané k Bohorodičce chovají, viděl by, že její přímlyvy mají svůj zcela zvláštní význam. A nejsou Bohu nijak na obtíž – to by musely být nepřípustné i modlitby, kterou druhá strana vznáší k andělu strážnému, a naopak, smí-li být vzýván anděl, proč ne zrovna Královna andělů.⁴⁸³

Ač počítá s tím, že se jeho traktát dostane i do ruky čtenářům, kteří nauku očištění odmítají, nezastaví to autora v tom, aby s ní podle své víry v díle nakládal. Nemíní v tuto chvíli svoje stanovisko obhajovat, jen se obrací k obyvatelům Vídně, aby nezapomínali na své drahé zesnulé, jež se toho času s dočasnými mukami potýkají. Člověk by měl pamatovat na to, že podobně jako slunečnice po západu slunce neustává v očekávání, že ji opět zahltí svými paprsky, též duše v očištění čeká na věčný svit, proto by věřící neměl váhat učinit některý z patřičných kroků, jimiž by svým blízkým utrápil trápivé čekání. Faraon potrestal své služebníky za jediný vlasek v číši, přeci je však Boží soud ještě přísnější. Příběhy vypráví o tom, že očištění neunikl jistý věřící za to, že včas neskláněl hlavu při modlitbě Gloria Patri,⁴⁸⁴ jistá panna Vitalina zase za to, že si na Velký pátek myla hlavu, aniž by to potřebovala, místo aby se plně soustředila na Kristovu oběť.⁴⁸⁵

Měšťané jsou vyzváni k tomu, aby podle evangelijního příběhu zvali na mši všechny kolemjdoucí, na silnicích i cestách, nesmějí ovšem zapomínat, že kolem nich dlí v hrobech a jámách též spousta jejich bližních, na které není možno zapomínat. Ani Kristus ve svém utrpení na kříži nezapomněl na svoji matku a poručil ji do opatrování svému panenskému

---

⁴⁸⁰ Lk 9.

⁴⁸¹ ABRAHAM A SANCTA CLARA 1912, 158–160.

⁴⁸² Z kontextu je zjevné, že se jednalo o dílo protestantského autora.

⁴⁸³ ABRAHAM A SANCTA CLARA 1912, 160n.

⁴⁸⁴ Je jisté, že chtěl Abraham těmito příběhy varovat před přísností Božího soudu. Zmíněný příklad však dnes může leckomu vyznít banálně až komicky. Je třeba chovat v paměti, že posouzení, je-li či není-li chování hříchem, jakkoli je to ve většině takto hodnotitelných činů naprosto zjevné, se vždy odvíjí od úmyslu konatele.

⁴⁸⁵ ABRAHAM A SANCTA CLARA 1912, 161n.

učedníku Janovi.⁴⁸⁶ Ani čtenář tedy nemůže zapomenout na svoji matku, otce, sestry či jakékoli jiné mrtvé příbuzné, ledaže by se jeho srdce změnilo v onen kámen, který nahrazoval Jakobovi polštář,⁴⁸⁷ a krev v žilách by se mu proměnila ve žluč, jíž měl Tobiaš léčit oční vadu.⁴⁸⁸ Na samý závěr Abraham Pána prosí: „*Pročež o nejdobrotivější a nejmilosrdnější Bože, vyslyšel jsi Jonáše ve velrybě, vyslyšel jsi Joba na smetišti, vyslyšel jsi tři hochy v peci babylonské, vyslyšel jsi Agar na poušti, pročez vyslyš i mne bědného hříšníka, vyslyš nás všechny, kteří ležíme u tvých nejsvětějších nohou, a prosíme o milosrdenství, o další blahobyť města Vídně, o stále zdravé povětrí, jemuž se nyní těšíme, vyslyš nás všechny, kteříž k tobě a bezedné dobrotě tvé křikáme, naším zemřelým a známým, otevř, o milosrdný Bože, svůj milostivý klín, a život věčný dej jim, nám podobně – Amen*“.⁴⁸⁹

---

⁴⁸⁶ „Potom řekl tomu učedníkovi: ‚Hle, tvá matka!‘ V tu hodinu ji onen učedník přijal k sobě“ (J 19, 27).

⁴⁸⁷ Gn 28.

⁴⁸⁸ Tb 11.

⁴⁸⁹ ABRAHAM A SANCTA CLARA 1912, 164n.

Závěr

V této práci byl učiněn pokus předložit zájemci duchovní reflexi moru na příkladu literárních děl vybraných autorů, jemuž předcházela krátký exkurz do světa smýšlení člověka tehdejší doby. Uvedený výklad byl poněkud zjednodušující – koneckonců ani vcelku rozsáhlé studie si v tomto ohledu nečiní nárok na absolutní pravdu –,⁴⁹⁰ bylo ho ovšem zapotřebí, a na odlehčenou budiž dodáno, že způsobit více škod na informovanosti veřejnosti v této záležitosti už stejně ani není možné. Na samý závěr se nabízí prostor pro bilanci samotných děl a stěžejních informací, které by měly čtenáři přinést.

Důležité je především připomenout důvod sepsání probíraných spisů – Komenský píše proto, aby Lešenské přiměl k laskavému chování k živým i mrtvým obětem moru, Defoe nepřímo předkládá Britům rady, jak postupovat v případě vypuknuvší nákazy, Abraham nabádá nejen Vídeňany, ale i obyvatele ostatních evropských měst, aby nezapomínali na potřebu zbožného života a pevné víry ani po zažehnání katastrofy.⁴⁹¹ Všichni tři – jak Defoe ve svém neexplicitním apelu, tak v právu napomínající Komenský i horlivě kázající Abraham –, působí na své adresáty vcelku laskavě a pokorně,⁴⁹² dávajíce najevo, že předkládané výzvy platí i pro ně a že i oni jsou nedokonalými, leč neustále ve své víře bojujícími křesťany.

Ve svém díle každý z nich podstatně pracuje s Písmem – nejviditelněji Komenský, pro nějž jsou samy biblické verše⁴⁹³ naprosto neoddelitelnou součástí jeho pojednání, neboť jimi vysvětluje či komentuje každý svůj příkaz, doporučení či příklad nesprávného konání. Nejméně je s Biblí svázán Defoeův text, nejnížší počet biblických citací či parafrází však zdaleka neznamena, že by bylo jeho dílo duchovně chudé, o Bohu je tu jen častěji psáno skrze konkrétní lidské činy, myšlenky a promluvy. I Abrahamova provázanost se Starým a Novým zákonem je značná, platí pro něj dvě specifika. Předně, na rozdíl od dvou zbývajících

---

⁴⁹⁰ SLÁDEK 2000, 14.

⁴⁹¹ Autor práce se však příliš nestačil zabývat dobovým přijetím těchto děl, a ponechává tak tuto otázku otevřenou potenciálnímu budoucímu výzkumu. Úspěch díla Defoeova a Abrahamova lze předpokládat, největší otazník stojí nad recepcí Komenského spisu.

⁴⁹² Jako by chtěli vyhovět slovům sv. Pavla adresovaným Kolosanům: „Nechť ve vás přebývá slovo Kristovo v celém svém bohatství: se vši moudrostí se navzájem učte a napomínejte a s vděčností v srdci oslavujte Boha žalmy, chválami a zpěvem, jak vám dává Duch (Kol 3, 16).

⁴⁹³ Které však necitují vždy přesně – někdy jsou posunuty o jeden verš, jindy je nepřesnost výraznější.

autorů, své parafráze biblických pasáží zpravidla necituje, čtenář je tak odkázán na svoji znalost a schopnost hledání v Bibli. Dále je patrné, že Abraham občas k biblickému příběhu něco přidá, občas něco trošičku poupraví, usiluje přitom o to, aby dosáhl vyznění potřebného pro svou promluvu.

Rozdílné jsou i styly psaní – Komenského pojednání je velmi přehledně členěno, nejen na části, ale i na různé oddíly a jednotlivá nařízení, doporučení či namítnutí jsou vždy řádně očíslována. Defoe vypráví příběh z pohledu vypravěče, jenž jednak příhody zažívá, jednak o nich mluví podle toho, co se doslechl či dočetl. Mezi jeho líčení je včleněna příhoda jistých utečenců vyprávěná z jejich perspektivy, na tuto skutečnost ovšem předtím autor několikrát upozorní a vše náležitě vysvětlí. Nejdynamičtější je bezesporu styl Abrahama a Santa Clara – neustálé skákání z historie do současnosti a zpět, zdánlivě nesouvislé myšlenky a nesouvisející příběhy by mohly budit dojem chaosu, avšak opak je pravdou, navzdory značné komplikovanosti má autor vše dobře promyšleno a umně zkomponováno, jeho nekonečné hry se slovy jsou nápadité a často skutečně vtipné.

Konfesijní rozdíly nejsou ve spisech autorů přespříliš patrné – mezináboženská tolerance je v případě Komenského, který se ocitl v přechodném bydlišti v menšině, samozřejmostí. Zastánce nonkonformistů, Defoe, dokonce činí svým vypravěčem příslušníka anglikánské církve, přitom na stránkách díla předkládá myšlenku, že věroučné spory mezi křesťany jsou malicherné, bohužel zřejmě nezastavitelné, alespoň za pozemského putování. V nebi však, jak vypravěč doufá, se sejdou všichni lidé rozličných vyznání; což je myšlenka velmi moderní. V očích Abrahama je však dospění v nebeské království velmi složité a nejisté, jinak se jeho katolicismus projevuje zejména tím, že operuje s myšlenkou očiště. Jestliže se pouští s jistým evangelickým farářem do polemiky, pak jenom proto, aby se ohradil vůči názoru, že katolické duchovenstvo mor nezvládlo, což jednoznačně odmítá. Dále před protestanty obhajuje úctu k Panně Marii, rovněž v reakci na jejich nevybíravé vyjádření. Autorův náhled na husity je však vcelku zřejmý z jeho charakteristiky Jana Žižky a Barbory Celjské.

Všichni autoři jsou zajedno v tom, že mor je Božím trestem za Boží hříchy a jedinou možností jeho odvrácení je pokání a náprava mravů. Jistě, nezanedbatelnou pozornost věnují i hygienickým opatřením a možnostem lékařské péče, opravdové zažehnání hrozby je však

možné pouze cestou duchovní. Další veliká shoda panuje u autorů v otázce smrti – je nanejvýš důležité na ni pamatovat a pokoušet se na ni správně připravit. Zatímco Komenský s Defoeem mají mor jako ústřední a nikdy neustupující téma, Abrahamovi slouží jen jakýsi katalyzátor, za pomoci něhož poukazuje na pomíjivost života,⁴⁹⁴ neodvratnost smrti a potřebu Boha a věčného života.

Defoe s Abrahamem se zabývají všelijakými znameními, některým jsou svolní přikládat jistou důležitost, s většinou se však vyrovnávají po svém: Defoeův vypravěč je odmítá a jejich pozorovatele označuje za pomatence, Abraham se jimi s lišáckostí sobě vlastní nejprve naoko zabývá, ale jen aby z nich vzápětí přikročil k znamením lidské špatnosti, jenž ho zajímají doopravdy. Defoe navíc v této souvislosti jako jediný vzpomíná a kárá rojící se šarlatány. Ač je jediným laickým autorem, věnuje ve svém díle poměrně velký prostor otázce Boží milosti a Prozřetelnosti, zatímco v díle jeho klerikálních kolegů jsou tato témata pouze naznačena, nejčastěji v připomínce spasitelné Ježíšovi oběti, respektive ochrany, kterou Bůh některým jmenovaným poskytl.

Pisatelé se rovněž věnují jednomu důležitému sociálnímu tématu – chudobě; nejvíce Defoe, neboť v kontextu londýnské nákazy hraje největší úlohu, Komenský při nabádání k péči o nemajetné. Abraham naproti tomu spíše poukazuje na zákeřnost bohatství, nicméně několikrát se dotkne i motivu opačného, zejména když boháčům spílá, že by si raději měli nacházet přátele z řad chudých, protože ti se k nim v případě, že je postihne nouze, neotočí zády. Každý z autorů též zmiňuje špatné či přímo zločinné chování, k němuž za moru docházelo, nebo naopak chování příkladné. Komenský není konkrétní a činí tak skrze obecné příklady, Abraham předkládá případy z historie či své současnosti, každopádně spíše modelové. To Defoe je mnohem konkrétnější, je však třeba pamatovat na obtížnou charakteristiku jeho *Deníku* – některé příběhy mohou být historicky podložené, jiné ovšem nikoli.

Zkoumaná doba se vyznačuje zvláštním rysem, je totiž obdobím mezi středověkem, stavějícím zcela do popředí Boha a přisuzujícím celý řád věcí Jeho působení a dobou

---

⁴⁹⁴ Z jeho sdělení lze jasně pochopit poselství, že v pozemském životě mají všechny činnosti a povolání smysl jen tehdy, pokud neodporují Božímu zákonu a slouží k oslavě Boha, ať už jde o dráhu učence, profesi vojáka či třeba povolání k manželství.

moderní, často striktně odlišující náboženskou víru od vědecky zdůvodněných zásad fungování vesmíru a přirozeného řádu přírody. Zdá se naprosto pozoruhodné, že autoři mezi těmito dvěma póly žádný rozpor nenalézají – připouštějí pokrok v medicíně, astrologii a dalších vědách, to ovšem neumenšuje prožitek jejich víry a, v dobrém slova smyslu, závislost na Bohu.⁴⁹⁵ Tento postoj by se dal dodnes⁴⁹⁶ považovat za příkladný pro každého křesťana.

Co se týče přínosu zkoumaných děl pro historii, význam Komenského spisu tkví v tom, že zpravuje o vcelku významném mezilidském konfliktu za doby lešenského moru, Defoeův text je pak oceňován přinejmenším za své názorné vyobrazení morového roku v Londýně. Zdá se, že potenciál Abrahamova díla pro historii je nejmenší, zato ovšem skýtá obrovskou hodnotu literární, proto k němu bylo jako k literárnímu dílu v první řadě přistoupeno.

Snad není od věci pokusit se na samý závěr posoudit atraktivitu a význam děl pro současného čtenáře. Komenského *Zpráva* je velice přehledně strukturovaným spisem ozvláštněným závěrečným připojením možných námitek protistrany a jejich následným vyvrácením. V novodobé edici, v níž je text převeden do současnější češtiny, se stává snadno čitelným i pro čtenáře nezkušeného ve čtení barokních spisů,⁴⁹⁷ vážnější zájemce však samozřejmě raději zvolí edici s originální českou verzí. Defoeův *Deník* bude svou románovou formou a priori čtenářsky nejpřitažlivější a zůstává klasickým dílem světové literatury, v roce 2020 navíc vyšel česky podruhé. Nejobtížnější je situace s Abrahamovým *Pamatuj, Vídni!* Jeho překlad je totiž již více než sto let starý a kromě toho obtížně dostupný. Dílo by si však rozhodně nové české vydání zasloužilo, nejen kvůli aktuálnosti, také pro jeho literární kvalitu, nadto představuje významné dílo duchovní katolické literatury. Jen by bylo zapotřebí překladatele s velkým rozhledem, jazykovým citem a fantazií, aby se tohoto vzrušujícího, ovšem divokého dobrodružství nezalekl.

---

⁴⁹⁵ Defoeův vypravěč dokonce prožívá, jak již bylo zaznamenáno, vývoj, v němž z jakési počáteční pověřivosti a vcelku slabé víry dospěje k tomuto kýženému stavu.

⁴⁹⁶ Bez ohledu na to, že výzkum přírodních věd zaznamenal tehdy stěží představitelného vývoje, poněvadž princip zůstává stejný.

⁴⁹⁷ Navzdory tomuto transferu, který většina odborníků na české dějiny a literaturu zřejmě shledá nepříliš šťastným, je však třeba ocenit vynaloženou práci a hlavně fakt, že je publikace dostupná ke stažení zdarma na webových stránkách nakladatelství.

Seznam použitých informačních zdrojů

Prameny

ABRAHAM A SANCTA CLARA 1912 — ABRAHAM A SANCTA CLARA: Pamatuj Vídni! (přel. Václav Stoklas). Praha 1912.

ABRAHAM A SANCTA CLARA 1949/1950 — ABRAHAM A SANCTA CLARA: Merks Wien!. Lipsko 1949/1950.

Bible. Český ekumenický překlad. Praha 2009.

Bible svatá, aneb, Všecka svatá písmena Starého i Nového zákona: podle posledního vydání Kralického z roku 1613. Praha 2011.

BRIDEL 2013 — Bedřich BRIDEL: Co Bůh? Člověk? (e-kniha). Praha 2013.

ČERNÝ 1981 — Jan ČERNÝ: Knieha lékarská, kteráž slove herbář aneb zelinář (ed. Zdeňka Tichá).

DEFOE 1876 — Daniel DEFOE: A Journal of the Plague Year. Londýn 1876.

DEFOE 1982 — Daniel DEFOE: Deník morového roku (přel. František Fröhlich). Praha 1982.

EUSEBIOS Z CAESAREJE 1988 — EUSEBIOS Z CAESAREJE: Církevní dějiny (Ecclesiastica historia) (Vybral, přeložil, úvody a poznámkami opatřil Josef Novák), dostupné z http://louny.evangelnet.cz/knihovna/ecclesiastica_historia.html, na základě vydání z roku 1988.

KOMENSKÝ 1631 — Jan Amos KOMENSKÝ: Kurtzer Bericht von der Pestilentz, aus sonderbaren vrsachen, da sich dieselbe in der Polnischen Liessaw witterte, vo[n] der Böhmischen alldar im exilio verbleibenden gemeine, gestellet, ietzt aber aus gewissen vrsachen verdeutscher vnd in druck verfertiget. Lešno 1631. Dostupné z <https://www.sbc.org.pl/publication/29708>.

KOMENSKÝ 1972 — Jan Amos KOMENSKÝ: Zpráva kratičká o morním nakažení. In: Jan Amos Komenský: Vybrané spisy Jana Amose Komenského, svazek VI. (red. Josef Polišenský a Josef Brambora). Praha 1972.

KOMENSKÝ 2020 — Jan Amos KOMENSKÝ: Kratičká zpráva o morové nákaze, v jazyce 21. století (do jazyka 21. st. převedl Lukáš Makovička). Žandov, Chlumec 2020.

PEPYS 1972 — Samuel PEPYS: The Diary of Samuel Pepys. Volume VII. 1666. Berkeley a Los Angeles 1972.

PETRŽILKA 1735 — Václav Baltazar PETRŽILKA: Nebeský Lékař Krystus Gežjss... Hradec Králové 1735 (Knihopis K07074).

RENTZ 1995 — Michael Jidňich RENTZ: Tanec smrti (ed. Jiří Šerých). Praha, Litomyšl. 1995.

VASARI 2009 — Giorgio VASARI: Lives of the Most Eminent Painters, Sculptors & Architects. Volume IV. Filippino Lippi to Domenico Puligo (přel. Gaston du C. De Vere) (e-kniha). 2009. Dostupné z https://www.gutenberg.org/files/28420/28420-h/28420-h.htm#Page_29.

Literatura

ALTMANN 2006 — Lothar ALTMANN: Lexikon malířství a grafiky (přel. Dušan Zbavitel). Praha 2006.

BALMES 1948 — Jaime BALMES: Protestantismus a katolicismus a jejich poměr k evropské civilizaci svazek I. (přel. Bohuslav Durych). Stará Říše na Moravě 1948.

BARNARD 1997 — Robert BARNARD: Stručné dějiny anglické literatury (přel. Zdeněk Beran). Praha 1997.

BEČKOVÁ 1975 — Marta BEČKOVÁ (ed.): Jan Amos Komenský a Polsko: ref. přednesené na čs.-polském semináři uspoř. k 30. výročí vzniku Pol. lid. republiky ve dnech 29.-30. listopadu 1974 v Praze. Praha 1975.

BEČKOVÁ 1978 — Marta BEČKOVÁ (ed.): Jan Amos Komenský ve vývoji evropského myšlení 17. století referáty přednesené na čs.-polském pracovním semináři konaném ve dnech 4.-5. října 1977 v Praze. Praha 1978. "

BOXER 1974 — Charles Ralph BOXER a National Maritime Museum ve Velké Británii: The Anglo-Dutch Wars of the 17th Century, 1652–1674. H.M. Stationery Office 1974 (Digitalizováno v roce 2008).

BRADBURY 2003 — Malcolm BRADBURY: Atlas literatury (přel. Vladimír Křivánek). Praha 2003.

BRUGGER 1994 — Walter BRUGGER: Filozofický slovník (přel. Ladislav Benyovszky, Karel Berka, Ivan Blecha, Martin Hemelík, Ladislav Major, Lenka Mertová, Jiří Pešek, Milan Váňa). Praha 1994.

COHN 2009 — Dorrit COHN: Co dělá fikci fikcí (přel. Veronika Klusáková a Milan Orálek). Praha 2009.

ČAPKOVÁ 2007 — Dagmar ČAPKOVÁ: Opera didactica omnia J. A. Komenského. Přerov 2007.

ČAPKOVÁ 2009 — Dagmar ČAPKOVÁ: Opera didactica omnia. In: Jan Amos Komenský – odkaz kultury vzdělání. Praha 2009, 39–54.

ČAPSKÁ 2014 — Veronika ČAPSKÁ: Zbožnost. In: Lucie Storchová a kol.: Koncepty a dějiny. Proměny pojmů v současné historické vědě. Praha 2014, 319–337.

ČERNÝ 2008 — Karel ČERNÝ a Jiří HAVLÍK: Jezuité a mor. Praha 2008.

ČERNÝ 2014 — Karel ČERNÝ: Mor 1480–1730. Epidemie v lékařských traktátech raného novověku. Praha 2014.

ČORNEJOVÁ 2008 — Ivana ČORNEJOVÁ: Počátky rekatolizace. In: Velké dějiny zemí koruny české (svazek VIII. 1618–1683). Praha, Litomyšl 2008, 90–102.

FOLTÝN 2005 — Dušan FOLTÝN a kol.: Encyklopedie moravských a slezských klášterů. Praha 2005.

FORST 1993 — Vladimír FORST (ed.): Lexikon české literatury – osobnosti, díla, instituce 2/II. K–L. Praha 1993.

GELMI 1994 — Josef GELMI: Papežové. Od svatého Petra po Jana Pavla II. (přel. Marie Goldmannová). Praha 1994.

GRAHAM-DIXON 2010 — Andrew GRAHAM-DIXON: Umění (přel. Markéta Hánová, Kateřina Mariánková, Michaela Pejčochová, Lenka Přechová, Ondřej Váša, Dušan Zbavitel). Praha 2010.

HANSON 2001 — Neil HANSON: The Dreadful Judgement. New York 2001.

HAVELKA 2006 — Tomáš HAVELKA: „*Tiše povstal, bez divadla a prachu z sebe dělání*“. Komenský kazatel – mezi slovesným umění a katechezí. In: Mezi Baltem a Uhrami. Komenský, Jednota bratrská a svět středoevropského protestantismu: sborník k poctě Marty Bečkové. Praha 2006, 97–116.

HOJKOVÁ 2013 — Markéta HOJKOVÁ: Obraz a kult sv. Rocha v jižních Čechách v 17. a 18. století (bakalářská práce na Filozofické fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích). České Budějovice 2013.

Katechismus katolické církve (přel. Josef Kolářek). Praha 2001.

KUBÍČEK 1951 — Václav KUBÍČEK: Katechismus katolického náboženství. Praha 1951.

KRÁL 2007 — Pavel KRÁL: Knihy o dobrém umírání v českém prostředí ve druhé polovině 16. a první půli 17. století. In: Jiří Mikulec a Martin Holý: Církev a smrt: institucionalizace smrti v raném novověku. Praha 2007, 7–22.

KUMPERA 1992 — Jan KUMPERA: Jan Amos Komenský: poutník na rozhraní věku. Praha 1992.

KUMPERA 2009 — Jan KUMPERA: Opera didactica omnia: Geneze a struktura edice v kontextu Komenského života a díla, In: Jan Amos Komenský – odkaz kultuře vzdělání. Praha 2009, 55–67.

KŮRKA 2007 — Pavel B. KŮRKA: Pohřby a záduší. Ekonomická stránka pohřbu ve městech kolem roku 1600. In: Jiří Mikulec a Martin Holý: Církev a smrt: institucionalizace smrti v raném novověku. Praha 2007, 69–78.

KYRALOVÁ 2006 — Marie KYRALOVÁ: Komenského Panegyrik věnovaný Karlu Gustavovi z pera J. A. Komenského a historické pozadí jeho vzniku. In: Mezi Baltem a Uhrami Komenský, Jednota bratrská a svět středoevropského protestantismu: sborník k poctě Marty Bečkové. Praha 2006, 245–253.

LE GOFF 2003 — Jacques LE GOFF: Zrození očiště (přel. Věra Dvořáková). Praha 2003.

MALICKI 2013 — Jarosław MALICKI: K polské recepci české bible 16. století. In: Historie – Otázky – Problémy. Česká bible. Kulturní, ideový a politický fenomén v proměnách staletí. Praha 2013, 11–22.

MAUR 2000 — Eduard MAUR: Pojetí národa v české osvícenské historiografii: Ignác Cornova a František Martin Pelcl. In: Mezi časy- : kultura a umění v českých zemích kolem roku 1800 : sborník příspěvků z 19. ročníku symposií k problematice 19. století, Plzeň, 4.–6. března 1999. Praha 2000, 134–146.

MAYER 1990 — Robert MAYER: The Reception of a Journal of the Plague Year and the Nexus of Fiction and History in the Novel. In: ELH Vol. 57, No. 3, Autumn, 1990, dostupné z <https://www.jstor.org/stable/2873233?seq=1>.

MIKULEC 2013 — Jiří MIKULEC: Náboženský život a barokní život v českých zemích. Praha 2013.

MORGAN 1999 — Kenneth MORGAN: Dějiny Británie (přel. Ivo Šmoldas, Miloslav Korbělík, Michal Kalina, Jana Spurná). Praha 1999.

ORŁOŚ — T. Z. ORŁOŚ: Polsko-czeskie związki językowe, Kraków 1980.

PAYNE 1894 — Joseph Frank PAYNE: Introduction. In: William Boghurst: Loimographia: an account of the Great Plague of London in the year 1665 (ed. J. F. Payne). Londýn 1894, 3–21.

PÁNEK 1995 — Jaroslav PÁNEK: Nástup rekatolizace ve střední Evropě. In: Rekatolizace v českých zemích sborník příspěvků z konference v Jičíně konané 10. září 1993, [Městský úřad Jičín... aj.]. Pardubice 1995.

PARSONS 2013 — Nicola PARSONS: Reading and Remembering History in Daniel Defoe's A Journal of the Plague Year. In: In: Mitchell K., Parsons N. (eds) Reading Historical Fiction. Palgrave Macmillan, Londýn 2013, 119–135, dostupné z https://link.springer.com/chapter/10.1057/9781137291547_8#citeas.

PINHO LEAL 1874 — Augusto Soares d'Azevedo Barbosa de PINHO LEAL: Lisboa. In: Portugal antigo e moderno; diccionario ... de todas as cidades, villas e freguezias de Portugal e de grande numero de aldeias, svazek 4. Lisabon 1874 (digitalizováno 2007).

POLIŠENSKÝ 1996 — Josef POLIŠENSKÝ: Komenský, muž labyrintů a naděje. Praha 1996.

POLIŠENSKÝ 1963 — Josef POLIŠENSKÝ: Jan Amos Komenský [studie s ukázkami z díla Komenského]. Praha 1963.

POLIŠENSKÝ 1972 — Josef POLIŠENSKÝ: Zpráva kratičká o morním nakažení (předmluva). In: Jan Amos Komenský: Vybrané spisy Jana Amose Komenského, svazek VI. (red. Josef Polišenský a Josef Brambora). Praha 1972, 129–130.

POLIŠENSKÝ 1972 — Josef POLIŠENSKÝ: Zpráva kratičká o morním nakažení (poznámky). In: Jan Amos Komenský: Vybrané spisy Jana Amose Komenského, svazek VI. (red. Josef Polišenský a Josef Brambora). Praha 1972, 161–162.

POLIŠENSKÝ 1987 — Josef POLIŠENSKÝ a Vlastimil PAŘÍZEK: Jan Amos Komenský a jeho odkaz k dnešku. Praha 1987.

PROCHÁZKA 1982 — Martin PROCHÁZKA: Historický dokument, nebo román o lidském utrpení?. In: Daniel Defoe: Deník morového roku (přel. František Fröhlich). Praha 1982, 265–274.

RATAJ 2002 — Tomáš RATAJ: České země ve stínu půlměsíce: obraz Turka v raně novověké literatuře z českých zemí. Praha 2002.

RATAJ 2007 — Tomáš RATAJ: Jan Amos Komenský a islám. In: Miloš Mendel, Bronislav Ostránský a Tomáš Rataj: Islám v srdci Evropy. Praha 2007, 210–212.

ROSSI 2004 — Paolo ROSSI: Vědec. In: Rosario Villari: Barokní člověk a jeho svět. Praha 2004, 253–276.

ROYT 1998 — Jan ROYT a Hana ŠEDINOVÁ: Slovník symbolů. Praha 1998.

SLÁDEK 2000 — Miloš SLÁDEK: Vítr jest život člověka. Praha 2000.

STEINER 2009 — Martin STEINER: Recepce Komenského – pedagoga v domácí i zahraniční vědě. In: Jan Amos Komenský – odkaz kultuře vzdělání. Praha 2009, 365–382.

STOKLAS 1912 — Václav STOKLAS: Abraham a Sancta Clara. In: Abraham a Sancta Clara: Pamatuj Vídni! (přel. Václav Stoklas). Praha 1912, 5–8.

STROUHAL 2007 — Eugen STROUHAL: Plague epidemics in czech countries. In: Michael Signoli, Dominique Chevé, Pascal Adalian, Gilles Boëtsch, Olivier Dutour (edd.): Peste: entre épidémies et sociétés / Plague: epidemics and societies. 2007, 49–52.

TINKOVÁ 2004 — Daniela TINKOVÁ: Hřích, zločin, šílenství v čase odkouzlování světa. Praha 2004.

VÁLKA 2009 — Josef VÁLKA: Protireformace – Jezuité. In: Myšlení a obraz v dějinách kultury --studie, eseje, reflexe--. Brno 2009, 46–50.

VORGRIMLER 2005 — Herbert VORGRIMLER: Nowy leksykon teologiczny (přel. Tadeusz Mieszkowski). Varšava 2005.

ZDICHYNEC 2007 — Jan ZDICHYNEC a Hedvika KUCHAROVÁ: Poznámky k pohřebním rituálům u cisterciáků v raném novověku ve srovnání s rituály premonstrátského řádu. In: Jiří Mikulec a Martin Holý: Církev a smrt: institucionalizace smrti v raném novověku. Praha 2007, 209–228.

Internetové odkazy

Abraham a Sancta Clara (Leben und Werk), [gutenberg.spiegel.de, https://www.spiegel.de/consent-a-?targetUrl=https%3A%2F%2Fwww.spiegel.de%2Fkultur%2Fliteratur%2F&ref=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F](https://www.spiegel.de/gutenberg/spiegel.de/consent-a-?targetUrl=https%3A%2F%2Fwww.spiegel.de%2Fkultur%2Fliteratur%2F&ref=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F), naposledy vyhledáno 14. 4. 2021.

BAKER 2009 — Nicholson BAKER: ‘The Greatest Liar’. Is Defoe’s A Journal of the Plague Year a work of journalism?. In: Columbia Journalism Review, https://archives.cjr.org/second_read/the_greatest_liar_1.php, naposledy vyhledáno 14. 4. 2021.

Britannica.com, heslo Daniel Defoe, <https://www.britannica.com/biography/Daniel-Defoe>, naposledy vyhledáno 14. 4. 2021.

Deutsche Bibliografie, heslo Abraham a Sancta Clara, <https://www.deutsche-biographie.de/pnd11850021X.html#ndbcontent>, naposledy vyhledáno 14. 4. 2021.

Eliáš v tradici Karmelu. In: Karmel.cz, <http://www.karmel.cz/index.php/karmelitanska-spiritualita/prorok-elias/684-elias-v-tradici-karmelu>, naposledy vyhledáno 14. 4. 2021.

Forgotten Books, 2016, Daniel Defoe, Volume III. 1903, <https://www.forgottenbooks.com/en>, naposledy vyhledáno 14. 4. 2021.

Gert Hofmann: Zpráva o moru v Londýně. Podle výpovědí tamních občanů, kteří na něj hynuli od května do listopadu L. P. 1665, In: Český rozhlas Vltava, <https://vltava.rozhlas.cz/gert-hofmann-zprava-o-moru-v-londyne-podle-vypovedi-tamnich-obcanu-kteri-na-nej-8337078>, naposledy vyhledáno 14. 4. 2021.

GROVER 2020 — Eliott Grover: What Can Daniel Defoe's "Plague Year" Teach Us About Coronavirus?. In: InsideHook, <https://www.insidehook.com/article/books/daniel-defoe-journal-plague-year-predicted-coronavirus>, naposledy vyhledáno 14. 4. 2021.

JORDISON 2020a — Sam Jordison: A Journal of the Plague Year may be fictional, but it's not untrue, In: The Guardian, <https://www.theguardian.com/books/booksblog/2020/may/12/a-journal-of-the-plague-year-fictional-not-untrue-daniel-defoe>, naposledy vyhledáno 14. 4. 2021.

JORDISON 2020b — Sam Jordison: Defoe's Plague Year was written in 1722 but speaks clearly to our time. In: The Guardian, <https://www.theguardian.com/books/booksblog/2020/may/05/defoe-a-journal-of-the-plague-year-1722-our-time>, naposledy vyhledáno 14. 4. 2021.

KECHLIBAR 2020 — Marian KECHLIBAR: 2020 vs. 1665, aneb jak málo se za tu dobu v některých myslích změnilo. In: Kechlibar.net, <https://kechlibar.net/2020/02/22/2020-vs-1665-aneb-jak-malo-se-za-tu-dobu-v-nekterych-myslich-zmenilo/>, naposledy vyhledáno 14. 4. 2021.

MACKOWIAK 2002 — Philip A. MACKOWIAK a Paul S. SEHDEV: The Origin of Quarantine. In: Clinical Infectious Diseases, <https://academic.oup.com/cid/article/35/9/1071/330421>, naposledy vyhledáno 14. 4. 2021.

Marie Zouharová: J 9,1–41 (1.část). In: České katolické biblické dílo, <http://biblickedilo.cz/bible-v-liturgii/liturgicky-rok-a/j-91-41-1-cast/>, naposledy vyhledáno 14. 4. 2021.

O salvátorském obraze, In: Farnost Chrudim, <https://www.farnost-chrudim.cz/salvatorsky-obraz>, naposledy vyhledáno 14. 4. 2021.

Režisér Zdeněk Troška: Pohádkové příběhy nebyly pro děti. In: Novinky.cz, <https://www.novinky.cz/kultura/clanek/reziser-zdenek-troska-pohadkove-pribehy-nebyly-pro-deti-40055728>, naposledy vyhledáno 14. 4. 2021.

ROBERTS 2020 — David Roberts: Coronavirus: Defoe's account of the Great Plague of 1665 has startling parallels with today. In: The Conversation, <https://theconversation.com/coronavirus-defoes-account-of-the-great-plague-of-1665-has-startling-parallels-with-today-135579>, naposledy vyhledáno 14. 4. 2021.

Slovník českých nakladatelství 1849–1949, <https://www.slovník-nakladatelství.cz/nakladatelství/v-stoklas.html>, naposledy vyhledáno 14. 4. 2021.

Svatý Augustin, Judaismus a křesťanství: Svátý Augustin o smyslu půstu, <http://svatyaugustinestranky.cz/clanky/vlastni-postrehy/malickosti-ze-zivota-xiv.html>, naposledy vyhledáno 14. 4. 2021.

Theopedia, heslo Predestination, <https://www.theopedia.com/predestination>, naposledy vyhledáno 18. 4. 2021.

Tournai Citizens Burying the Dead during the Black Death (obraz). In: World History Encyclopedia, <https://www.worldhistory.org/image/8956/tournai-citizens-burying-the-dead-during-the-black/?visitCount=1&lastVisitDate=2021-4-10&pageViewCount=1>, naposledy vyhledáno 14. 4. 2021.

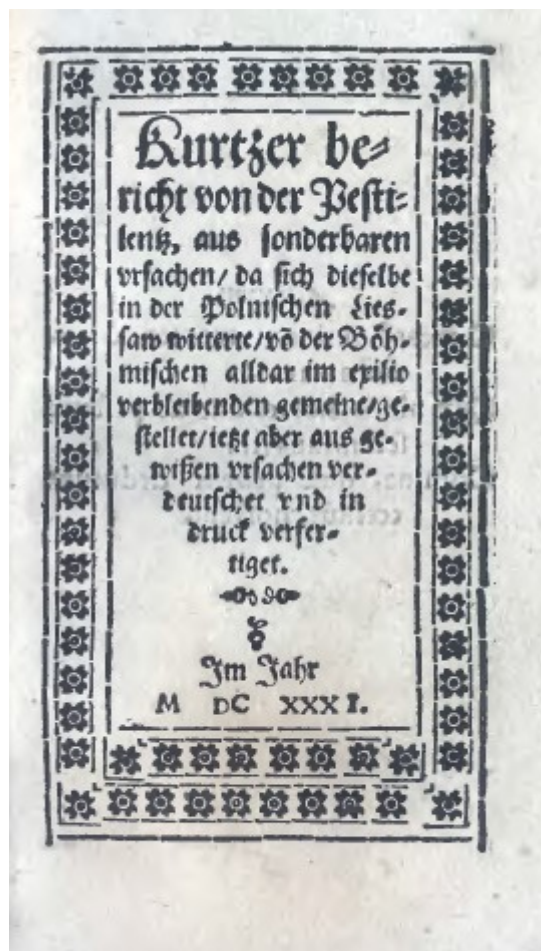
Víte, co je škapulír? In: Praha.eu, portál hlavního města Prahy, https://www.praha.eu/jnp/cz/co_delat_v_praze/kultura/muzea_a_vystavy/vite_co_je_skapular.html, naposledy vyhledáno 14. 4.

Seznam příloh

Obrázek 1

Jan Amos Komenský, vyobrazení Václava Hollara, 1652, Thomas Fisher Rare Book Library. Fotografie díla pochází z Wikipedie a jejím autorem je uživatel Dcoetzee.

Obrázek 2

Titulní strana německé verze *Zprávy kratičké o morním nakažení*, získáno z <https://www.sbc.org.pl>.

Obrázek 3

Daniel Defoe, rytina M. Van der Guchta podle portrétu J. Tavernera, první polovina 18. století, získáno z <https://www.britannica.com>.

A
JOURNAL
OF THE
Plague Year:
BEING
Observations or Memorials,
Of the most Remarkable
OCCURRENCES,
As well
PUBLICK as PRIVATE,
Which happened in
L O N D O N
During the last
GREAT VISITATION
In 1665.

Written by a CITIZEN who continued all the
while in London. Never made publick before

L O N D O N :
Printed for E. Nutt at the Royal-Exchange; J. Roberts
in Warwick-Lane; A. Dd without Temple-Bar;
and J. Graves in St. James's-street. 1722.

Obrázek 4

Titulní strana originálního vydání *Deníku Morového roku*, zdroj: Worm, Th.: Die Pest in der frühen Neuzeit im Spiegel zeitgenössischer Epik: Daniel Defoe und sein "Bericht vom Pest-Jahr".

Obrázek 5

Abraham a Sancta Clara, portrét od neznámého umělce, Wien Museum Karlsplatz, fotografie díla pořízena Wolfgangem Sauberem.

Obrázek 6

Ukázka z originálního vydání *Pamatuj Vídni!* Zdroj fotografie: <https://www.the-saleroom.com>.